

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MUKÂTİL B. SÜLEYMAN'IN (Ö. 150/767) *TEFSİR* ADLI
ESERİNDEKİ MEĞÂZÎ BİLGİLERİNİN TESBİT VE
DEĞERLENDİRMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa SOYCAN

Enstitü Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Enstitü Bilim Dalı : İslam Tarihi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Levent ÖZTÜRK

HAZİRAN – 2011

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

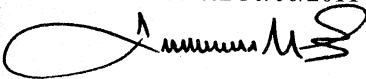
MUKÂTİL B. SÜLEYMAN'IN (Ö. 150/767) *TEFSİR* ADLI
ESERİNDEKİ MEĞÂZÎ BİLGİLERİNİN TESBİT VE
DEĞERLENDİRMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa SOYCAN

Enstitü Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Enstitü Bilim Dalı : İslam Tarihi

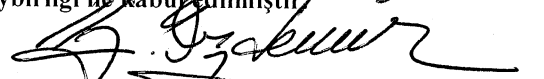
Bu tez 30/06/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Levent ÖZTÜRK

Yrd. Doç. Dr. Yunus EKİN

Yrd. Doç. Dr. Serdar ÖZDEMİR

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mustafa SOYCAN

30.06.2011

ÖNSÖZ

Çalışmamızda Kur'an'da yer alan âyetlerin tümünün tefsirini içeren eserlerden günümüze ulaşan ilk tefsir olma özelliğini taşıyan Mukâtil b. Süleyman'ın *Tefsîr* adlı eserindeki Hz. Peygamber'in savaşlarına dair rivâyetlerin değerlendirmesi ele alınmıştır. Onun meğâzîye dair naklettikleri, çağdaşı olan ve meğâzîyle ilgili eserleri bulunan Urve b. Zübeyr, İbn Şihâb ez-Zührî, Musa b. Ukbe ve İbn İshâk'ın eserlerindeki rivâyetlerle karşılaştırılmıştır. Ayrıca tefsirinde Mukâtil b. Süleyman'ın rivâyetlerine yer veren Sa'lebi'nin *el-Keşf ve'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an* adlı eserinde Enfal Sûresi'ndeki Bedir Savaşı'yla ilgili rivâyetler ile Mukâtil'in konuyla ilgili rivâyetleri değerlendirilmiştir. Bununla tefsir kitaplarında yer alan siyer rivâyetlerinin malzeme değerinin tespiti yönünde adım atılması hedeflenmiştir.

Yüksel lisans eğitimim süresince ve araştırmamın bütün aşamalarında her konuda bana yardımcı olan, değerli hocam Prof. Dr. Levent ÖZTÜRK'e minnattarım. Çalışmam boyunca değerli katkılarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Saim YILMAZ'a ve yüksek lisans eğitimim süresince bana desteğini hiç esirgemeyen eşim Selma SOYCAN'a teşekkürü borç bilirim.

Mustafa SOYCAN

30 Haziran 2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KAYNAK TARAMASI	4
1.1. Kaynak Taraması	4
BÖLÜM 2: BEDİR SAVAŞI	10
2.1. Savaşın Sebepleri ve Savaş Öncesinde Yaşanan Gelişmeler	10
2.2. Savaşın Seyri	16
2.3. Savaş Esnasında Meleklerin Müslümanlara Yardım Etmesi	23
2.4. Savaşta Şehit Olanlar	25
2.5. Müşriklerden Öldürülenler	26
2.6. Ele Geçirilen Esirlerle İlgili Uygulamalar	28
2.7. Ele Geçirilen Ganimetlerle İlgili Uygulamalar	32
2.8. Savaştan Sonraki Gelişmeler	33
BÖLÜM 3: UHUD SAVAŞI	34
3.1. Savaşın Sebepleri	34
3.2. Savaşla İlgili Bilgiler	34
3.3. Savaşta Şehit Olanlar	40
3.4. Savaş Sonrasında Müşriklerin Takip Edilmesi	41
3.5. Savaştan Sonra Yahudi ve Münafıkların Faaliyetleri	44
BÖLÜM 4: HENDEK SAVAŞI	47
4.1. Savaşa Katılan Mekkeliler'in Müttetikleri	47
4.2. Müslümanların Savaş Hazırlıkları	48

4.3. Savaştan Önce Yahudilerin Faaliyetleri	49
4.4. Savaşın Seyri	50
BÖLÜM 5: BENÛ KUREYZA SAVAŞI	54
5.1. Savaşın Nedeni ve Kuşatma Esnasında Yaşanan Hâdiseler	54
5.2. Ebû Lübâbe'nin Hakem Tayin Edilmesi	56
5.3. Savaşın Sonucu	57
5.4. Alınan Ganimet ve Esirlerle İlgili Uygulamalar	57
BÖLÜM 6: HUDEYBİYE SEFERİ	60
6.1. Seferin Sebepleri	60
6.2. Sefer Çıkış ve Sefer Esnasında Yaşananlar	60
6.3. Hudeybiye'de Antlaşma Öncesi Yaşananlar	61
6.4. Hudeybiye Antlaşması	65
6.5. Antlaşma Maddeleri	66
6.6. Seferden Dönüş ve Seferin Sonuçları	67
BÖLÜM 7: MEKKE'NİN FETHİ	69
7.1. Fethin Sebepleri	69
7.2. Fetih Öncesi Cereyan Eden Hadiseler	70
7.3. Fetih ve Fetih Esnasında Yaşananlar	71
7.4. Fetih Esnasında Öldürülenler	73
BÖLÜM 8: HUNEYN SAVAŞI	76
8.1. Savaşı Öncesindeki Gelişmeler	76
8.2. Savaşla İlgili Bilgiler	77
BÖLÜM 9: TEBÛK SEFERİ	79
9.1. Sefer Öncesindeki Gelişmeler	79

9.2. Sefer Esnasında Yaşananlar	81
9.3. Sefer Esnasında Münafıkların Faaliyetleri.....	81
9.4. Seferden Dönüş Esnasında Yaşananlar	83
9.5. Sefere Katılmayanlarla İlgili Hususlar	85
SONUÇ.....	88
KAYNAKÇA	92
EKLER.....	94
ÖZGEÇMİŞ.....	119

KISALTMALAR

b.	: bin, ibn
Bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi</i>
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
müt.	: Mütercim
nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa

Tezin Başlığı: Mukâtil B. Süleyman'ın (Ö. 150/767) Tefsîr Adlı Eserindeki Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarına (Meğâzî) Ait Rivayetlerin Tahlil ve Tenkidi

Tezin Yazarı: Mustafa SOYCAN

Danışman: Prof. Dr. Levent ÖZTÜRK

Kabul Tarihi: 13 Mayıs 2011

Sayfa Sayısı: vi (ön kısım)+93 (tez)+38 (ek)

Anabilim dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Bilim dalı: İslam Tarihi

Tefsire dair çalışmalar yapan, tefsir ilminde otorite olan ve kendisinden sonraki müfessirler tarafından eserlerinden nakiller yapılan Mukâtil b. Süleyman'ın Tefsîrü'l-Kebîr adlı eseri Kur'an'ın bütününe tefsir ederek günümüze ulaşan ilk eserdir. Mukâtil, isnadın ilmin senedi sayıldığı bir dönemde çalışmalarına konu olan malzemeyi sağlam rivayetlerle sunmaması ve çelişkili senetlerle aktarması sebebiyle eleştirilmiş ve hadis âlimlerince “metruk” ve “mehcûrü'l-kavl” kabul edilmiştir.

Araştırmamızda Mukâtil b. Süleyman'ın Tefsîrü'l-Kebir adlı eserindeki Hz. Peygamber'in savaşlarına (meğâzî) dair rivayetlerini onun çağdaşı olan ve meğâzîyle ilgili eserleri bulunan Urve b. Zübeyr, İbn Şihâb ez-Zührî, Musa b. Ukbe ve İbn İshâk'ın eserlerindeki rivayetlerle karşılaştırarak onun meğâzîye dair rivayetlerinin değerlendirmesi yapılmıştır.

Araştırmamız sonucunda Mukâtil b. Süleyman'ın Tefsîrü'l-Kebir adlı eserindeki Hz. Peygamber'in savaşlarına (meğâzî) dair verdiği bilgilerle çağdaşlarının verdikleri bilgileri karşılaştırdığımızda; Mukâtil'in meğâzîye dair naklettiği bazı bilgilerin onun çağdaşı meğâzî yazarlarının eserlerinde yer aldığı; Mukâtil'in verdiği bazı bilgilerle bu kaynakların verdiği bilgilerin çeliştiği, Mukâtil'in eserinde yer verdiği bazı detayların bu kaynaklarda yer almadığı; aynı konuyla ilgili bazı şahıs isimlerinin Mukâtil'de farklı olduğu, bazı olayların sebep, sonuç ve kronolojik bilgilerinin de farklı olduğu tesbit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mukâtil, İbn İshâk, Zührî, Musa b. Ukbe, Urve b. Zübeyr

Title of Thesis: Evaluation of The Prophet of Accounts Regarding The Participation of Wars In Tefsir- By Mukatil B. Süleyman (D.150/767)

Author: Mustafa SOYCAN

Supervisor: Prof. Dr. Levent ÖZTÜRK

Approval Date: 13 Mayıs 2011

Pages: vi (pre text)+93 (main body)+38 (appendices)

Department: History and Arts of Islam

Subfield: History of Islam

The interpretation of the studies, the science of exegesis and next highest authority of the transfers by commentators of the Qur'an in the whole of his work Mukâtil. b. SüleymanTefsir-u Kebir commentary by surviving the first artifact. Mukâtil, the allegations at a time when science stock deemed subject to the work of the ingredients they do not provide strong rumors and contradictory criticism and hadith men of science bonds due to the transfer were not reliable.

Mukâtil's study the book of the prophet wars and wars of the study of his contemporaries by Urve b. Zübeyr, İbn Şihab ez-Zühri, Musa b. Ukbe and İbn İshak and his study is evaluated by comparing the rumors.

As a result of this study we understand with narrations Mukâtil b. Süleyman compared to what they tell the other authors, including some knowledge of his contemporaries and some contradict, some of them ever or partly names are different, some of the events, causes, results and chronological information was found to be different.

Key words: Mukâtil, Meğâzî, İbn İshâk, Zühri, Musa b.Ukbe, Urve

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Hicri ikinci yüzyılda kaleme alınmış ve günümüze kadar ulaşmış, Kur'an'ın bütününe tefsir etmiş olan Mukâtil b. Süleyman'ın *Tefsîr* adlı eserindeki meğâziye dair verdiği bilgilerle çağdaşı olan ve meğâzi sahasında eserleri bulunan Urve b. Zübeyr, İbn Şihâb ez-Zühri, Musa b. Ukbe ve İbn İshâk'ın eserlerinde yer alan bilgilerin karşılaştırılması bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Ayrıca Mukâtil b. Süleyman'ın rivayetlerinden tefsirinde yoğun bir şekilde yararlanan Sa'lebî'nin *Keşf ve'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an* adlı eserinde Enfal Sûresi'nde yer alan Bedir Savaşı'yla ilgili rivayetler ile Mukâtil'in Bedir Savaşı'yla ilgili sunduğu rivayetler değerlendirilmiştir. Böylece Mukâtil'in eserinde yer alan rivayetlerin doğru olarak günümüze gelip gelmediği irdelenmeye çalışılmıştır. Mukâtil b. Süleyman'ın meğâziye dair naklettikleriyle Sa'lebî'nin eserinde yer alan meğâzi rivayetleri karşılaştırılması süremizin yetersizliği nedeniyle Mukâtil'in eserinde meğâziye dair en fazla rivayetin yer aldığı Enfal Sûresi ile sınırlandırılmıştır. Araştırmamızda Mukâtil'in *Tefsir*'inde yer verdiği Bedir Savaşı, Uhud Savaşı, Hendek Savaşı, Benû Kureyza, Hudeybiye Seferi, Mekke'nin Fethi, Huneyn Savaşı ve Tebük Seferi konu edinmiştir.

Araştırmanın Önemi

Tefsir ilmi yönünden önemli bir şahsiyet olan ve bu sahada otorite kabul edilen, isnadın ilmiliğin temel ölçü olarak kabul edildiği bir dönemde tefsirinde hemen hemen hiç isnad kullanmayan Mukâtil b. Süleyman'ın bu klasik eserinde meğâziye ilgili verdiği bilgilerle; onun çağdaşı olan ve isnadı temel alan Urve b. Zübeyr, İbn Şihab ez-Zühri, Musa b. Ukbe ve İbn İshak'ın meğâziye dair bize naklettikleri bilgilerin karşılaştırılması, farklı ilim dallarında malzeme toplayan âlimlerin, naklettikleri bilgilerin bilimsel değerini ortaya koyacaktır. Buna ilave olarak ortak malzemelerin tespit edilebilmesi, senet kullanmamasına rağmen Mukâtil b. Süleyman'ın İslâm dünyasında kabul görmüş rivayetleri kullandığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca sadece onun tarafından nakledilen bilgilerin de mevcudiyeti meğâzi rivayetlerindeki zenginliği göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Araştırmanın Amacı

Tarihi olayları kronolojik bir bakış açısıyla bize sunmaya çalışan ilk dönem İslam tarihçilerinden Urve b. Zübeyr, İbn Şihab ez-Zühri, Musa b. Ukbe ve İbn İshak'ın meğâziye dair bize sundukları bilgilerle; farklı bir disiplini temsil eden ve tarihi hadiseleri naklederken kronolojik bir kaygı taşımayıp ilgili âyet ve sûrelerde meğâziye dair rivayetlere yer veren Mukâtil b. Süleyman'ın eserindeki bilgilerin bu kaynaklarla ne kadar örtüştüğünü; hangi konularda çelişkili bilgilerin yer aldığını ve onun bize verdiği bilgilerin bu kaynaklarda yer alıp almadığını araştırarak Mukâtil b. Süleyman'ın İslam tarihi ile ilgili verdiği bilgilerin ilmi değerinin tespit edilmesidir. Yine Mukâtil b. Süleyman'ın meğâziye dair naklettikleriyle Sa'lebi'nin eserinde yer alan meğâzi rivayetleri karşılaştırılarak Mukâtil'e ait malzemenin doğru nakledilip nakledilmediği tespit edilmek istenmiştir. Ayrıca Mukâtil'in tarihi bilgileri zikrettiği âyetlerle onun çağdaşı meğâzi yazarlarının tarihi olayların sebab-i nüzülü olarak gördükleri âyetlerin örtüşüp örtüşmediği tespit edilmek istenmiştir. Yine çağdaş İslâm tarihi araştırmalarında yeterince yer verilmeyen tefsir kitâbiyatındaki meğâziye dair zengin malzeme tesbit edilerek istifadeye sunulmak istenmiştir.

Araştırmanın İçeriği

Araştırmamız dokuz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmamızın temelini oluşturan Mukâtil b. Süleyman, Urve b. Zübeyr, İbn Şihâb ez-Zührî, Musa b. Ukbe ve İbn İshâk'ın konumuzla ilgili eserleri, bu eserlerin özellikleri ve müellifleri hakkında bilgi verilmiştir. Sonraki bölümlerde Mukâtil'in eserinde yer alan meğâziye dair rivayetler kronolojik bir şekilde yer almıştır.

İkinci bölümde öncelikle Mukâtil'in Bedir Savaşı'yla ilgili rivayetlere yer verdiği sûre ve âyetler tespit edilmiş; daha sonra da Mukâtil'in eserinde meğâziye dair en çok bilginin bulunduğu Bedir Savaşı'yla ilgili rivayetler sekiz konu başlığı altında toplanmış ve bu bilgiler ilgili kaynaklarla karşılaştırılarak her bölüm sonunda bir değerlendirme yapılmıştır.

Üçüncü bölümde ise Mukâtil'in Uhud Savaşı'yla ilgi bilgilere yer verdiği âyet ve sûreler tespit edilerek konuyla ilgili bilgiler beş başlık altında toplanmış ve bu konuların tahlil ve tenkidi değerlendirme kısmında yapılmıştır.

Dördüncü bölümde ise Hendek Savaşı'yla ilgili Mukâtil'in tefsirinde yer verdiği rivayetler beş konu başlığı altında toplanarak ilgili kaynaklarla karşılaştırılmış ve değerlendirilmiştir.

Beşinci bölümde ise Benû Kureyza Gazvesi'yle ilgili tefsirinde yer alan bilgiler dört konu başlığı altında bir araya getirilmiş, tahlil ve tenkidi yapılarak değerlendirilmiştir.

Altıncı bölümde Hudeybiye seferine ilişkin Mukâtil b. Süleyman'ın *Tefsîr*'inde Hudeybiye seferiyle ilgili bize sunduğu rivayetler yedi konu başlığı altında toplanmış ve ilgili kaynaklarla karşılaştırılarak değerlendirmeler yapılmıştır.

Yedinci bölümde ise Mekke'nin fethi ile ilgili Mukâtil'in tefsirinde yer alan bilgiler dört konu başlığı altında toplanarak ilgili kaynaklarla karşılaştırılması yapılmış ve her konu sonunda değerlendirme yapılmıştır.

Sekizinci bölümde Huneyn Savaşı'yla ilgili Mukâtil'in verdiği az sayıdaki bilgi iki başlık altında toplanarak yapılan karşılaştırma sonucunda değerlendirme sunulmuştur.

Son bölümde ise Mukâtil'in Tebük seferine dair verdiği detaylı bilgiler beş başlık altında verilmiş ve ilgili kaynaklarla yapılan karşılaştırmalar sonucunda her konunun değerlendirilmesi yapılmıştır.

Tezimizin sonunda ekler kısmında Mukâtil'in eserinde meğâzîye dair verdiği bilgiler ile diğer kaynakların verdiği bilgiler karşılaştırılarak tablolar halinde sunulmuştur.

Ekler bölümünün ikinci kısmında Mukâtil'in meğâzîyle ilgili verdiği bilgilerin hangi sûre ve âyetlerde bulunduğu tablo halinde verilmiştir.

Ekler bölümünün üçüncü kısmında ise meğâzîyle ilgili sadece Mukâtil'in *Tefsîr*'in yer alan ve çağdaş meğâzî yazarlarının eserlerinde yer almayan bilgiler tablo halinde sunulmuştur.

BÖLÜM 1: KAYNAK TARAMASI

1.1. Kaynak Taraması

Araştırmamızın konusunu Mukâtil b. Süleyman'ın *Tefsîr* adlı eserindeki Hz. Peygamber dönemi savaşlarına (meğâzi) dair sunduğu rivayetleri onun çağdaşı olan ve meğâziye dair eserleri bulunan Urve b. Zübeyr, İbn Şihâb ez-Zührî, Musa b. Ukbe ve İbn İshâk'ın rivayetleri ile karşılaştırarak Mukâtil'in rivayetlerinin tahlil ve tenkidi oluşturduğu için araştırmamızda bu yazarları ve kaynaklarını esas aldık.

Mukâtil b. Süleyman Belh'de muhtemelen 80 (699) yılı civarında doğdu. Atâ b. Ebû Rebâh, İbn Şihab ez-Zührî gibi âlimlerden faydalandı.¹ Mukâtil tefsirini otuz farklı hocadan almıştır. Bunlar arasında araştırmamızda kaynaklarımız arasında yer alan İbn Şihâb ez-Zührî de bulunmaktadır.² Mukâtil, isnadın ilmin senedi sayıldığı bir dönemde çalışmalarına konu olan malzemeyi sağlam rivayetlerle sunmaması ve çelişkili senetlerle aktarması sebebiyle eleştirilmiş ve hadis âlimlerince “metruk” ve “mehcûrî'l-kavl” kabul edilmiştir.³ Fakat, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman* ismiyle Abdullah Mahmûd Şehhâte tarafından neşredilen eserde yer alan ve genellikle isnad zincirleri bulunmayan rivayetlerin büyük bir kısmının hadis mecmualarında mevcut olduğu Abdullah Mahmûd Şehhâte tarafından tespit edilmiştir.⁴

Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767) akaid ve tefsirle ilgilenmiştir. Akaide dair görüşleri hususunda kaynaklarda farklı bilgiler yer almışsa da tenzihte aşırı giden ilk kelâmcılar karşısında Sifâtiyye grubunun temsilcilerinden olduğunda şüphe yoktur. Şiâ'ya, Müşebbihe ve Mürcie'ye nisbet edilmesi yanında bazı şii kaynaklarına göre Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık'ın tabileri arasında yer alır. Ancak Mukâtil'in mezhebi anlamda bir Şii olduğunu kabul etmek hem eserlerindeki görüşleriyle hem Emeviler'e yakınlığı ve bazı görüşmelerde onları temsil etmesi gerçeğiyle bağdaşmaz. Onun ilmi şahsiyette öne çıkan yönü tefsire dair yaptığı çalışmalardır. Her ne kadar kendisinden önce Saîd b. Cübeyr, Hasan-ı Basrî, Amr b. Ubeyd, Mücâhid b. Cebr, İkrime el-Berberi

¹ Türker, “Mukâtil b. Süleyman”, *DİA*, XXXI, 134.

² Cerrahoğlu, İsmail, “Tefsirde Mukâtil İbn Süleyman ve Eserleri”, *AÜİFD*, XXI/1, s. 15, Ankara, 1976.

³ Cerrahoğlu, İsmail, “Tefsirde Mukâtil İbn Süleyman ve Eserleri”, *AÜİFD*, XXI/1, s. 7; Türker, *Mukâtil b. Süleyman'ın Kur'an'ı Te'vil Yöntemi* (yüksek lisans tezi, 1999), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 18; Türker, “Mukâtil b. Süleyman”, *DİA*, XXXI, 135.

⁴ Mukâtil, V, 51.

ve İbn Cüreyc gibi âlimler tefsire dair çalışmalar yapmış olsalar da onların tefsirleri hem kısmîdir hem de tamamı günümüze ulaşmamıştır.⁵

Mukâtil'in günümüze gelen bazı tefsir nüshalarını inceleyen İsmail Cerrahoğlu bu nüshalar arasında müstensihlerin ilmi durumlarından veya gafletlerinden kaynaklanan bazı küçük farklılıklar olsa da bunların tefsirin aslını bozacak kadar olmadığını belirtmektedir.⁶ Biz bu çalışmamızda *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman* ismiyle Abdullah Mahmûd Şehhâte tarafından neşredilen eseri (I-V, Kahire 1979) esas aldık. Abdullah Mahmûd Şehhâte tarafından *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman* adıyla neşredilen bu eser, M. Beşir Eryarsoy tarafından *Tefsîr-u Kebîr* adıyla Türkçeye çevrilmiştir (İstanbul 2006). Mukâtil'in tefsiri *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman* adıyla Ahmed Ferîd, tarafında da neşredilmiştir (Beyrut 2003). Fakat Ahmed Ferîd'in, Şehhâte'nin tahkik hatasını bile aynen tekrarlayacak kadar ondan yararlandığı anlaşılmaktadır.⁷

Araştırmamızda karşılaştırma için başvurduğumuz kaynaklardan ilki Urve b. Zübeyr b. Avvam'ın (ö. 94/712) *Meğâzî Resûlillâh* adlı eseridir (nşr. M. Mustafa el-A'zamî, Riyad, 1401/198).

Medineli yedi fakihten biri olarak tanınan Urve b. Zübeyr siyer ve meğâzînin esaslarını tespitite öncülük yapmış, Emevi halifeleri Abdülmelik b. Mervân ve Velîd b. Abdülmelik ile Velîd'in yakın adamı İbn Ebû Hüneyde'nin Hz. Peygamber'in gazveleri ve siyerine dair sorularına Medine'den yazılı cevap vermiştir. Urve'nin bu uzun cevaplarından Abdülmelik'e gönderdikleri oğlu Hişâm b. Urve yoluyla, Velîd ve İbn Ebû Hüneyde'ye gönderdikleri ise İbn Şihâb ez-Zührî yoluyla rivayet edilmiş, bunlar ilk yazılı siyer metinleri olarak günümüze kadar gelmiştir. Farklı kaynaklardan zamanımıza kadar ulaşan İslâm tarihçiliğinin ilk örnekleri olan bu metinlerin üslûbunun sağlam, açık, mübalağa ve yönlendirmelerden uzak olduğu görülmektedir. Ayrıca Kur'an âyetlerini delil ve şahit olarak rivayetleri arasına alması, adı geçen şahısların neseplerini

⁵ Türker, "Mukâtil b. Süleyman", *DİA*, XXXI, 135.

⁶ Cerrahoğlu, İsmail, "Tefsirde Mukâtil İbn Süleyman ve Eserleri", *AÜİFD*, XXI/1, s. 20.

⁷ Koç, Mehmet Akif, *Tefsirde Bir Kaynak İncelemesi, Sa'lebî Tefsirinde Mukâtil b. Süleyman Rivayetleri*, s. 38, Ankara 2005.

bilhassa zikretmeye özen göstermesi ve olaylarla ilgili şiirlere de zaman zaman yer vermesi Urve'nin siyer ve meğâzî üslûbuna kazandırdığı özellikler olarak dikkat çeker.⁸

Araştırmamızda esas aldığımız kaynaklardan birisi de İbn Şihâb ez-Zührî'nin (ö. 124/742) *el-Meğâzî'-Nebeviyye*'sidir (nşr. Süheyl Zekkâr, Dımaşk 1981).

Zührî, hadis konusunda zamanının önde gelen âlimlerden ders almıştır. Onlardan birisi de Urve b. Zübeyr'dir. Ona göre Urve, dört denizden birisidir. Zührî'nin Meğâzî için ilk kaynağı Urve b. Zübeyr'dir. Zührî, Urve'nin Hz. Aişe'den, Âsım b. Ömer'in Mahmûd b. Lebîd'den, Abdullah b. Ebû Bekîr'in babasından aldığı haberleri toplamış ve siyer yazıcılığını yeni bir safhaya intikal ettirmiştir.⁹ O, aynı konuda birçok kişi tarafından nakledilmiş çeşitli rivayetleri bir araya getirerek 'ortak rivayet' metodunu başlatmış ve tarihsel rivayetlerin bir bütün haline getirilmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır.¹⁰

Zührî bu eserinde olayların kronolojik düzenini gözeterek İslâm öncesi olaylarla başlamış; Hz. Peygamber'in peygamberlik dönemini, Mekke'deki ana mevzuları, hicreti, Medine'deki seferleri, diğer faaliyetleri, elçiler ve temsil heyetlerini, Hz. Peygamber'in hastalığı ve ölümünü ele almıştır.¹¹

Araştırmamızın konusunu teşkil eden bir diğer kaynak da Musa b. Ukbe'nin (ö. 141/758) *Kitâbü'l-Meğâzî* (nşr. Muhammed Bakşîş) Rabad 1994, adlı eseridir. Meğâzî hakkındaki kitabı, muahhar kitaplardaki nakiller ve mevcut iktibaslar dışında günümüze ulaşmamıştır.¹²

O, Ebû Muhammed Musa b. Ukbe b. Ebî Ayyâş el-Kureşî el-Esedî el-Mıtrakî el-Medenî olup Kureyş kabilesinin mevlasıdır.¹³

Musa b. Ukbe, sahabe olan Ümmü Hâlid'den hadis dinlemiştir. Musa, ayrıca İbn Ömer ve Sehl b. Sa'd es-Sâidî'yi de görmüştür.¹⁴

Musa b. Ukbe'nin hayatı hakkında bilgi veren kaynakların tümü, onun Meğâzî sahasında bir kitap tasnif ettiği ve yazdığı hususunda hemfikirdirler. *el-Meğâzî* adlı bir

⁸ Fayda, Mustafa, "Siyer Sahasındaki ilk Telif Çalışmaları" *Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu*, İzmir 1985, s. 363-364-365, Fayda, Mustafa, "Siyer ve Meğâzî", *DİA*, XXXVII, 7, s. 321.

⁹ Fayda, Mustafa, "Siyer ve Meğâzî", *DİA*, XXXVII, 7, s. 321.

¹⁰ Duri, Abdulaziz, "İslam'da Tarih Yazıcılığı Üzerine Bir Deneme: Ez-Zührî", Çev. İbrahim Öztürk, *SÜİFD*, XXII, güz, s. 162, 2006.

¹¹ Duri, Abdulaziz, "İslam'da Tarih Yazıcılığı Üzerine Bir Deneme: Ez-Zührî", Çev. İbrahim Öztürk, *SÜİFD*, XXII, Güz s. 163-170, 2006.

¹² Kitâbü'l-Meğâzî, neşredenin girişi, s. 23- 36-37.

¹³ Kitâbü'l-Meğâzî, neşredenin girişi, s. 15.

¹⁴ Kitâbü'l-Meğâzî, neşredenin girişi, s. 16.

kitabın ona nispeti, İmam Mâlik'in şu sözüyle açıklık kazanır: "Size, Musa b. Ukbe'nin *el-Meğâzî*'sini tavsiye ediyorum! Musa, sikâdır. O, ileri yaşına rağmen Resûlullah'la birlikte savaflara katılanları yazmak için çaba sarf etti. Diğerlerinin yaptığı gibi kitabının hacmini lüzumsuz bilgilerle fazlalaştırmadı.¹⁵ Nevevî de şöyle demiştir: "Onun güvenilirliği hususunda ittifak ettiler. Buhârî ve Müslim ondan hadis nakletmiştir.¹⁶

Musa b. Ukbe'nin, *el-Meğâzî* adlı eserindeki rivayetlerinin kaynakları hiç de azımsanamayacak kadar çeşitlidir. Nitekim o, yirmi kişiden doğrudan nakilde bulunur ve kaynaklarının zenginliği, hocalarının çokluğuna işaret eder. İbn Şihâb'dan nakilleri, siyerinin büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Diğer kaynakları arasında Urve, Abdullah b. Abbas, Nâfi' gibi şahsiyetlerden gelen haberlerin yer aldığı *Kitâbü'l-Meğâzî* adlı eserinde Kâbe'nin yeniden inşası, ilk vahyin gelişi, Habeş muhacereti, Tâif yolculuğu gibi Mekke dönemi olaylarına, Medine döneminde ise başta gazve ve seriyyeler olmak üzere Resûlullah'ın siyerine dair bazı gelişmelere yer vermiştir. Eser ilk Müslümanların, Habeşistan muhacirlerinin, Akabe biatlarına ve Bedir Gazvesi'ne katılanların, Mekke'nin fethinde müslüman olanların isim listelerini vermesiyle temayüz eder.¹⁷

Abdülazîz ed-Dûrî, Musa b. Ukbe'nin *Meğâzî*'de takip ettiği metot hakkında şunları öylemektedir: "Musa b. Ukbe'ye gelince... O, itinayla Medine ekolünün tarzını sürdürmüştür. Onda, muhaddislerin isnada gösterdiği titizliğin yansımaları görürüz. O, özellikle hadiselerin tarihini verme hususunda özel ihtimam göstermektedir. Musa, vesikalara ve sözlü rivayetlere ilave olarak yazılı kaynaklardan (özellikle hocası Zührî'nin eserlerinden) istifade etmiştir. Musa b. Ukbe, birinci derecede Zührî'ye dayanmıştır. Buna özel araştırmalarını da eklemiştir. Böylece [Medine] ekolü kültürüne katkıda bulunmuştur..."¹⁸

Araştırmamızda esas aldığımız bir diğer kaynak da İbn İshâk'ın (ö. 151/768) *Meğâzî*'sidir. Ebû Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî 80 (699) yılında Medine'de doğdu. İbn İshâk'ın çoğu sahâbe çocuğu yüz kadar Medineli râviden hadis aldığı söylenir. Ders aldığı Medineli meşhur

¹⁵ Kitâbü'l-Meğâzî, neşredenin girişi, s. 18.

¹⁶ Kitâbü'l-Meğâzî, neşredenin girişi, s. 20.

¹⁷ Fayda, Mustafa, "Siyer ve Meğâzî", *DİA*, XXXVII, 321.

¹⁸ Kitâbü'l-Meğâzî, neşredenin girişi, s. 34.

âlimlerden birisi de İbn Şihâb ez-Zührî'dir. Başta Buhâri olmak üzere Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel gibi muhaddisler ondan hadis rivayet etmişlerdir. Hadis ve siyer-meğâzî sahalarında İbn İshâk'ın ustası olan İbn Şihâb ez-Zührî, “ Meğâzî ilmini öğrenmek isteyen İbn İshâk'a müracaat etsin.” derdi.

Muhaddislerin cerh ve ta'dil âlimlerinin İbn İshâk'a yönelttikleri en ağır tenkit, onun hadis aldığı râvî veya şeyhi atlayıp (mürsel) ilk râvinin adıyla nakletmesidir. Ancak bu husus tarih ve hâdis rivayeti arasındaki farktan gelmektedir. Tarih yazıcılığında olayları birbirine bağlamak sûretiyle anlatmak esastır. Bu usulü meğâzi konusunda eser veren Urve b. Zübeyr ve İbn Şihâb ez-Zührî de kullanmıştır.

İbn İshâk'ın en önemli eseri olan *Kitâbü'l-Meğâzî (Sîretü İbn İshâk, el-Mübtede' ve'l-meb'as ve'l-meğâzî)* müellifi henüz hayatta iken büyük bir şöhret kazanmasına, altmışa yakın râvî tarafından rivayet edilmesine ve daha sonraki nesilden on âlimin birer nüshaya sahip olmasına rağmen bütünüyle günümüze ulaşmamıştır. İbn İshâk'ın *el-Meğâzî'* sine ait rivâyetler İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye* adlı eseriyle günümüze ulaşmıştır (nşr. Ferdinand Wüstenfeld, I-III, Göttingen 1858/860; nşr. Mustafa es-Sekkâ-İbrahim el-Ebyârî –Abdülhafîz eş-Şelebî, I-IV, Kahire 1355/1936, 1375/1955). Kitabın orijinali ise eksik nüshalar halinde zamanımıza intikal etmiş ve iki ayrı neşri yapılmıştır. a) Muhammed Hamidullah, *Sîretü İbn İshâk, el-müsemma bi-Kitâbi'l-el-Mübtede' ve'l-meb'as ve'l-meğâzî* (Rabat 1396/1976, Konya 1401/1981). b) Süheyl Zekkâr, *Kitâbüs'-Siyer ve'l-Meğâzî* (Dımaşk 1396/1976).¹⁹

Araştırmamızda yararlandığımız kaynaklardan diğeri de Sa'lebi'nin (ö. 427/1036) *el-Keşf ve'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an* adlı eseridir. Sa'lebi hadis rivayetleri konusunda çok eleştirilmiştir. Nedeni ise onun *fedâ'ilu's-suver* kapsamında zikrettiği hadisler güvenilir değildir. Bir diğeri neden ise Sa'lebi'nin tefsiri Sünniler ile Şiiler arasındaki tartışmalarda Şiileri destekleyen bir kaynak olarak kullanılmıştır. Sa'lebi'nin tefsiri kendisinden önceki ilk dört asırlık tefsir kitabiyatını toplaması bakımından büyük bir ehemmiyeti haizdir. Sa'lebi, tefsirinde Mukâtil'in ismini tasrih ederek ondan altı yüz otuz yerde atıfta bulunmuştur.²⁰

¹⁹ Fayda, Mustafa, “İbn İshâk”, *DİA*, XX, 93-96.

²⁰ Koç, s. 15-17-71.

Sa'lebi, Mukâtil'in tefsirinden çok sayıda nakilde bulunarak Mukâtil'in tefsirinin meşruiyet kazanmasında önemli rol oynamıştır.²¹

²¹ Koç, s. 11.

BÖLÜM 2: BEDİR SAVAŞI

Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr* adlı eserinde Bedir Savaşı hakkında oldukça zengin bilgiler zikretmektedir. O, Bakara 2/246; Enfal 8/1, 5, 9, 11, 12, 17, 19, 37, 40, 43, 44, 48, 49, 50, 69, 71; Tevbe 9/17; Tâha 20/124; Furkân 25/28; Ankebût 29/2; Rum 30/60; Zuhruf 43/79; Hakka 69/25. âyetlerinde Bedir Savaşı'yla ilgili rivâyetlere yer vermektedir. O, zikri geçen âyetlerin tefsirinde, Bedir Savaşı'nın sebepleri ve öncesindeki gelişmeler, Bedir Savaşı, Bedir'de meleklerin müslümanlara yardım için inmesi, Bedir'de müslümanlardan şehit olanlar, müşriklerden öldürülenler, ele geçirilen esir ve ganimetlerle ilgili uygulamalar ve savaş sonrasındaki gelişmeler hakkında bizlere oldukça önemli detaylar sunmaktadır.

2.1. Savaşın Sebepleri ve Savaş Öncesinde Yaşanan Gelişmeler

Mukâtil'in sunduğu bilgilere göre, Medineli müslümanlarla Mekkeli müşrikleri Bedir Savaşı'na götüren süreç şu şekilde cereyan etmiştir: Kureyşliler, Ebû Süfyân b. Harb idaresinde bir kervan hazırlayıp Suriye'ye göndermişlerdi. Amr b. Âs, Amr b. Hişâm, Mahreme b. Nevfel ez-Zührî'nin de içinde bulunduğu Kureyş kervanı, alış verişini tamamladıktan sonra, Şam'dan Mekke'ye dönmekteydi. Kervandan haberdar olan Resûlullah kervanı ele geçirmek istedi. Bunun için kervan hakkında bilgi toplamak üzere Adiy b. Ebi'z-Zağfâ'yı gönderdi. Cebrail de, Kureyş kervanı hakkında Resûlullah'a bilgi verdi. Bunun üzerine Resûlullah ashabını toplayarak Allah'ın iki şeyden birini; ya kervan veya zafer ile ganimet vaat ettiğini, görüşlerinin ne olduğunu sordu. Müslümanlar savaşmak istemedikleri için “Biz savaş için gerekli hazırlığı yapmadık; sadece kervan için yola çıktık.” dediler. Resûlullah, tekrar sorunca aynı cevabı aldı. Bunun üzerine Ensâr'dan Sa'd b. Ubâde “Ey Allah'ın Resûlü! Sen kararını ver ve verdiğin karara göre hareket et. Allah'a yemin ederiz ki, eğer bizi Aden'e kadar yürütsen Ensâr'dan bir kişi bile geri dönmeyecektir.” dedi. Resûlullah bu sözlerden sevinci yüzünden fark edilebilecek kadar memnun oldu. Muhacirler'den Mikdâd b. Esved el-Kindî de “Biz de seninle beraberiz.” deyince; Resûlullah tebessüm etti ve onlara güzel sözlerle karşılık verdi. Resûlullah'ın kervanı ele geçirmek üzere harekete geçtiğini öğrenen Ebû Süfyân ve arkadaşları Damdam b. Amr el-Gıfârî'yi Mekke'ye

yardım istemek üzere gönderdiler.²² Ebû Süfyân ve arkadaşları da ana güzergâhı bırakarak sahil yolundan Mekke'ye döndüler.²³

Mekke'den yola çıkmış olan müşrikler, kervanın kurtulduğunu öğrenince geri dönmek istediler. Ancak olaylar bu şekilde gelişmedi. Mekkeliler geri dönmeyip Bedir'e doğru hareket ettiler. Mekkeliler'in geri dönmeyip devam etmeleri ile ilgili olarak Mukâtil, "Hani şeytan onlara amellerini güzel göstermiş ve şöyle demişti: Bu gün insanlardan size galip gelecek yoktur."²⁴ âyetinin açıklamalarında şu bilgilere temas etmektedir:

İblis, Bedir Savaşı öncesi Mekkeliler'e Müdlic b. Hârisoğulları'ndan Sürâka b. Mâlik b. Cu'şum el-Kinânî sûretinde gelerek "Müslümanları toptan imha etmedikçe dönmemelerini, kendisinin Kinâneoğulları adına onlara garanti verdiğini; ayrıca Kinâneoğulları'nın hangi kolunun yanından geçerse kendilerine at, silah ve asker yardımı yapılacağını söyledi. Mekkeliler de İblis'in bu sözlerine inanarak Mekke'ye dönmeyip Bedir'e gittiler. Çünkü Allah müşriklerin helak olmasını takdir etmişti. Bedir günü meleklerin Müslümanlara yardım için geldiğini gören İblis "İki topluluk birbirini görünce iki topuğu üstüne döndü."²⁵ ve geri kaçtı. Hâris b. Hişâm, İblis'in elinden tutarak "Ey Sürâka! Bizi yardımsız mı bırakıyorsun?" deyince, İblis "Doğrusu sizden beriyim; kuşkusuz sizin görmediklerinizi görüyorum."²⁶ dedi. Hâris, Allah'a yemin ederim ki biz sadece Yesripli yaralarını görüyoruz." deyince, İblis "Doğrusu ben Allah'tan korkarım ve Allah'ın cezası şiddetlidir."²⁷ dedi. Sürâka, bunu dün söylemen gerekiyordu, deyince İblis, Hâris'i iterek yere düşürdü ve kaçtı. Müşrikler, Bedir Savaşı'nda mağlup olunca, "Sürâka da bozguna uğradı." dediler. Bunu haber alan Sürâka, Mekke'ye giderek, "Benim de sizinle birlikte yenildiğimi söylüyormuşsunuz. Yemin ederim ki Bedir'de yenildiğinizi haber aldığım zaman, Mekke dışına çıktığınızı bile bilmiyordum." dedi. Mekkeliler, müslüman olunca bu işin şeytanın bir aldatmacası olduğunu anladılar.²⁸

²² Mukâtil, II, 100–101.

²³ Mukâtil, II,107.

²⁴ Enfal 8/48.

²⁵ Enfal 8/48.

²⁶ Enfal 8/48.

²⁷ Enfal 8/48.

²⁸ Mukâtil, II, 118–119.

Mukâtil'in Bedir Savaşı öncesi Abdülmuttalib'in kızı Âtike'nin gördüğü bir rüya ve bu rüya üzerine Ebû Cehil'in duasını, "Eğer fetih istiyorsanız, işte size o fetih geldi."²⁹ âyetinin sebebi nüzülü olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Onun verdiği bilgilere göre Abdülmuttalib'in kızı Âtike, rüyasında, bir atlının Mescid-i Haram'a girerek, "Ey Âl-i Kureyş! Bir veya iki gece içinde şehri terkedin." diye nida ettiğini; sonra bu atlının önce Kâbe'nin üstüne, sonra da Ebû Kubeys tepesine çıkarak aynı şeyi iki defa daha tekrarladığını; ardından dağdan bir kaya parçası kopararak dağa vurduğunu, kayanın paramparça olduğunu, bu parçaların Mekke'deki tüm evlere isabet ettiğini, gördü. Sabah olunca korku içinde rüyasını kardeşi Abbas'a anlattı. Abbas'ın yanında bulunan Ebû Cehil b. Hişâm bu rüyayı işitince şöyle dedi. "Erkeklerinizin nebilik yaptığı yetmezmiş gibi, şimdi de kadınlarınız nebilik yapıyor. Allah'a yemin ederim ki bu işten vazgeçeceksiniz." dedi ve onları tehdit etti. Bu tehdide karşı Abbas, "Eğer istiyorsanız hemen şimdi savaşalım." dedi. Bu esnada Gıfâroğulları'ndan Damdam b. Amr geldi ve "Kervanınız tehlikede, ya yetişip kurtarırsınız ya da yetişemezsiniz." dedi. Bu haber üzerine Ebû Cehil ve arkadaşları Kâbe'ye gittiler. Ebû Cehil, Kâbe'nin örtüsüne tutunarak "Allahım! İki ordudan daha üstün ve daha şerefli olanına yardım et." diye dua etti. Sonra Ebû Süfyan'a yardım etmek üzere yola koyuldular.³⁰

Değerlendirme

Mukâtil'in Medineli Müslümanlarla Mekkeli müşrikleri Bedir Savaşı'na götüren süreç ile ilgili verdiği bilgiler incelediğimiz kaynaklarda yer almakla birlikte Amr b. Hişâm'ın kervanda bulunduğu dair bir rivayet bu kaynaklarda görülmemektedir.

Karşılaştırmaya esas aldığımız kaynaklardan Urve b. Zübeyr, Musa b. Ukbe ve İbn İshâk, Resûlullah'ın kervan hakkında bilgi toplamak üzere Adiy b. Ebi'z-Zağfâ ve Besbes'i yani İbn Amr'ı gönderdiği; Mukâtil ise Adiy b. Ebi'z-Zağfâ'yı gönderdiği bilgisini vermekte, ikinci kişiden yani Besbes'ten bahsetmemektedir.³¹

Mukâtil, Cebrail'in Kureyş kervanı hakkında Resûlullah'a bilgi vermesi üzerine Resûlullah'ın ashabını toplayarak konu hakkında onlarla istişare ettiğini, onların da

²⁹ Enfal 8/19.

³⁰ Mukâtil, II, 106–107.

³¹ Urve b. Zübeyr, s. 131; Musa b. Ukbe, s. 123; İbn Hişâm, I-II, 606–607.

görüşlerini ifade ettiklerini belirtmektedir. Mukâtil'in konuyla ilgili verdiği bilgilerle incelediğimiz kaynakların konuya ilişkin verdikleri bilgiler arasında bazı farklılıklar söz konusudur.

Bu farklılıklar:

1. Cebrail'in Kureyş kervanı hakkında Resûlullah'a haber verdiğine dair Mukâtil'in verdiği bilgiyi kaynaklarımız nakletmemektedirler.
2. Kaynaklarımız, Hz. Peygamber'in Bedir'e giderken gözcülerin verdiği bilgilerden sonra ashabıyla istişare ettiğini ve bu istişare esnasında Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in birer konuşma yaptıklarını, sonrasında Sa'd b. Muaz ile Mikdâd b. Amr'ın da görüşlerini belirttiklerini rivayet etmektedirler. Mukâtil'e göre ise görüşlerini belirten bu isimler, Sa'd b. Ubade ve Mikdâd b. Esved el-Kindî'dir.
3. Araştırmamızda esas aldığımız kaynaklara göre, Sa'd b. Muaz ve Mikdâd b. Amr'ın söylediği sözler, Mukâtil'in belirttiği gibi Cebrail'in verdiği haberden sonra Müslümanların savaşma konusunda isteksiz davranmaları sonucu değil, istişare esnasında söylenmiş sözler olarak karşımıza çıkmaktadır.
4. Yine kaynaklarımızdan Musa b. Ukbe, Urve b. Zübeyr, İbn Şihâb ez-Zührî ve İbn İshâk, Mukâtil'in sunduğu Sa'd b. Muaz'ın "Bizi Aden'e kadar yürütsen Ensar'dan bir kişi bile geri dönmeyecektir." ifadesinde geçen Aden'i, el-Berk min Gamed zî Yemen (Berkü'l-Gımad) olarak zikretmektedirler.
5. Mukâtil'e göre Cebrail Kureyş kervanı hakkında Resûlullah'a bilgi verdikten sonra Resûlullah ashabına Allah'ın iki şeyden birini; ya kervan veya zafer ile ganimet vaat ettiği müjdesini vermiştir. İbn İshâk'ın naklettiğine göre; Resûlullah bu sözleri Sa'd b. Muaz'ın ve Mikdâd b. Amr'ın Resûlullah'ı memnun eden sözlerinden sonra söylemiştir.³²
6. Mukâtil'in konuyla ilgili verdiği şu bilgi ise kaynaklarımız tarafından nakledilmemektedir. Müslümanların savaşmak istemedikleri için "Biz savaş için gerekli hazırlığı yapmadık; sadece kervan için yola çıktık." dediler, Resûlullah, tekrar sorunca aynı cevabı aldı.

³² İbn Hişâm, I-II, 615.

Damdâm b. Amr el-Gıfârî'nin yardım için Mekke'ye gönderilmesi, Ebû Süfyân ve beraberindekilerin ana güzergâhı bırakarak sahil yolundan Mekke'ye ulaşmaları hakkında Mukâtil'in bize sunduğu bilgilere incelediğimiz eserler yer vermektedir.³³

Yukarıda zikredildiği üzere kervanın kurtulduğunu öğrenen Mekkeliler'in geri dönmeyip devam etmelerine neden olan Sürâka b. Mâlik b. Cu'şum el-Kinânî hadisesiyle ilgili Mukâtil detaylı bilgiler vermişti. İbn İshâk, Urve b. Zübeyr ve Musa b. Ukbe'nin de konuyla ilgili bilgilere eserlerinde yer verdikleri tespit edilmektedir.

Öncelikle İbn İshâk, Urve b. Zübeyr ve Musa b. Ukbe, Mukâtil'in konu ile ilişkilendirdiği Enfal 8/48. ayetinin bu olaya işaret ettiğini belirtmektedirler.³⁴

Kaynaklarımızda konu ile ilgili rivayetler şu şekilde yer almaktadır: İbn İshâk'ın naklettiğine göre Kureyş kervana yardım için yola çıkmaya karar verince daha önce Benû Kinâne ile aralarındaki husumetten dolayı, Beni Kinâne hakkında tereddütleri vardı. Sefere çıkıp çıkmama konusunda karar verirlerken İblis, Benû Kinâne'nin eşrafından olan Sürâka b. Mâlik b. Cûşum el-Müdlîcî şeklinde gelerek "Ben Kinâne'nin sizin arkanızdan hoşlanmayacağınız bir şey yapmasına müsaade etmeyeceğim." demesi üzerine Mekkeliler hemen yola koyuldular. Rivayetten de anlaşılacağı üzere bu olay Mekke'den çıkmadan önce gerçekleşmiştir.³⁵

Musa b. Ukbe ve Urve b. Zübeyr ise konu ile ilgili olarak şeytanın onlara Kinâne oğullarının Mekkeliler'in arkasında olduğunu, onlara yardım etmek üzere harekete geçtiklerini, o gün Kureyşlileri mağlup edebilecek hiçbir kimsenin bulunmadığını, kendisinin Kinâne oğullarının yürüyüşünü haber vermek üzere geldiğini söylediği şeklinde bilgiler naklederek Mukâtil'in konuyla ilgili verdiği bilgilerin bir kısmına yer vermektedirler. Musa b. Ukbe ve Urve b. Zübeyr, şeytanın bu sözleri Mekkeliler'in geri dönmesini engellemek için söylediğine dair bir bilgiye işaret etmemektedir. İlgili rivayetten de anlaşılacağı üzere şeytan Mekkeliler'i savaşa teşvik için bu sözleri söylemiştir.³⁶

³³ Urve b. Zübeyr, s. 132; Musa b. Ukbe, s. 123; İbn Hişâm, I-II, 607-618.

³⁴ Urve b. Zübeyr, s. 139; Musa b. Ukbe, s.132-133; İbn İshâk (nşr. A.Ferid) s. 315; İbn İshâk (nşr. M.Hamidullah) s. 218; İbn Hişâm, I-II, 663.

³⁵ İbn Hişâm, I-II, 612.

³⁶ Musa b. Ukbe, s. 132; İbn Hişâm, I-II, 612.

Mukâtil'in olayın devamında gerçekleştiğini belirttiği şu bilgiler ise kaynaklarımızda yer almamaktadır. Bedir günü Haris b. Hişam ile İblis arasında geçen konuşma, İblis'in Hâris'i iterek yere düşürdüğüne dair bir bilgi ve Mekkeliler'in "Sürâka da bozguna uğradı." demeleri üzerine Sürâka'nın bunu haber alıp Mekke'ye gittiğine dair Mukâtil'in verdiği bilgiler, bu kaynaklar tarafından nakledilmemektedir.

Konuyla ilgili olarak Mekkeliler'in müslüman olunca bu işin şeytanın bir aldatmacası olduğunu anladıklarına dair Mukâtil'in verdiği bu detay da incelenen kaynaklarda yer almamaktadır.

Bu konuyla ilgili meğâzî yazarlarının eserlerinde yer vermedikleri detaylı bilgiler Mukâtil b. Süleyman'ın rivâyetlerini kullanarak Mukâtil'e meşruiyet kazandıran³⁷ Sa'lebi'nin eserinde yer almaktadır.³⁸

Sonuç olarak; Mukâtil'in Mekkeliler'in geri dönmeyip Bedir'e gitmelerinin nedeni olarak gördüğü bu olay kaynaklarımız tarafından Mekkeliler'in Mekke'ye geri dönmeyip Bedir'e gitmelerinin temel nedeni olarak görülmemektedir.

Mukâtil, Bedir Savaşı öncesi Abdulmuttalib'in kızı Âtike'nin gördüğü rüya ile ilgili olarak detaylı bilgiler sunmuştur. Mukâtil'in verdiği bu bilgilerin bir kısmı kaynaklarımızda yer alırken, bir kısmı da kaynaklarımızda yer almamaktadır. Onun konuyla ilgili verdiği bazı bilgiler de kaynaklarımızdan İbn İshâk, Musa b. Ukbe ve Urve b. Zübeyr'in verdiği bilgilerle örtüşmemektedir. Bu üç kaynağın konuyla alakalı naklettikleri benzer ifadelerle aynı olmakla birlikte Mukâtil'in verdiği bilgilerle çelişen bir takım noktalar bulunmaktadır.

Bu farklılıklar:

1. Mukâtil, Âtike'nin rüyasını yanında bulunan kardeşi Abbas'a anlattığı, Abbas'ın yanında bulunan Ebû Cehil'in bu rüyayı işitince "Erkeklerinizin nebilik yaptığı yetmezmiş gibi, şimdi de kadınlarınız nebilik yapıyor. Allah'a yemin ederim ki bu işten vazgeçeceksiniz." dediği ve onları tehdit ettiği bilgisini verirken, İbn İshâk, Musa b. Ukbe ve Urve b. Zübeyr konuyla ilgili rivayetlerinde Mukâtil'in aksine Ebu Cehil'in Âtike'nin bu rüyasını Abbas'ın yanında bulunduğundan dolayı değil; Abbas'ın bu

³⁷ Koç, s. 11.

³⁸ Sa'lebi, III, 149.

rüyayı Velid b. Utbe b. Rabia'ya anlatması, onun da babası Utbe'ye anlatması sonucu haberin Mekke'ye yayılması sonucu öğrenmiş ve Abbas ile Ebû Cehil arasında münakaşa meydana gelmiştir.

2. Mukâtil'e göre; Abbas ile Ebû Cehil'in konuşmasının ardından Gıfâroğulları'ndan Damdam b. Amr gelerek kervanın tehlikede olduğu haberini ulaştırdı. İbn İshâk, Musa b. Ukbe ve Urve b. Zübeyr'in rivayetlerinde ise Gıfâroğulları'ndan Damdam b. Amr bu olaydan üç gün sonra gelerek kervanın tehlikede olduğunu Mekkeliler'e haber verdi.³⁹

3. Mukâtil'in kervanın tehlikede olduğu haberini alan Ebû Cehil ve arkadaşlarının Kâbe'ye giderek dua ettiklerine dair verdiği bilgiler incelediğimiz kaynaklarda yer almamaktadır. Ebû Cehil ve arkadaşlarının Kâbe'ye giderek dua ettiklerine dair verdiği bilgilere Mukâtil'in çağdaşı meğâzi yazarları eserlerinde yer vermemelerine karşılık Sa'lebi bu bilgiyi bize nakletmektedir.⁴⁰

Sonuç olarak Mukâtil ve ele aldığımız diğer müellifler savaş öncesi böyle bir olayın vukuunda ittifak etmekte; fakat Mukâtil'in konuyla ilgili verdiği bazı bilgiler bu kaynaklarla ya çelişmekte ya da bu kaynaklarda yer almamaktadır.

2.2. Savaşın Seyri

Bedir Gazvesi on yedi Ramazan Cuma gecesi meydana geldi. Bedir Savaşı ile Uhud Gazvesi arasında bir sene bulunuyordu.⁴¹ Bedir Savaşı'nda Müslüman askerlerin sayısı üç yüz on üç kişi olup her dört kişiye bir deve düşüyordu. İslam ordusunda biri Ebû Mersed el-Ganevî'ye, diğeri de Mikdâd b. Esved el-Kindî'ye ait iki at, altı da zırh bulunuyordu. Ayrıca İslam ordusunda yetmiş mümin cin ve bin melek Müslümanlara yardım için gelmişlerdi. Müşrik ordusunun sayısı ise Ebû Cehil'in komutasında yedi yüzü zırhlı olmak üzere bin kişiydi. Fakat müşriklerle birlikte savaşa katılan Zühreoğulları'ndan Ahnes b. Şerîk savaşmaktan vazgeçerek üç yüz kişi ile birlikte geri döndü. Böylece müşrikler yedi yüz kişi kaldılar.⁴² Bedir'de İblis'in bizzat gelmesinin yanı sıra (âdemoğlu ile görevli şeytan dışında) dünya işiyle görevli her şeytan, bütün kâfir cinler ve Ebû Cehil'in komutasında yedi yüz müşrik bir araya geldi. Bedir

³⁹ Urve b. Zübeyr, s. 133–134; Musa b. Ukbe, s. 123–124–125; İbn Hişâm, I-II, 607–608–609.

⁴⁰ Sa'lebi, III,127.

⁴¹ Mukâtil, II, 115–116.

⁴² Mukâtil, I, 265–66, I, 178, II,120.

gününden önce böyle büyük bir topluluk bir araya gelmemişti.⁴³ Ebû Azze b. Umeyr b. Hişâm b. Abdüddâr, Bedir günü müşriklerin sancaktarlığını yapıyordu.⁴⁴

Mukâtil, Übey b. Şerîk'in Bedir Savaşı öncesi savaşmaktan vazgeçerek geri dönmesiyle ilgili iki ayrı nedenden bahsetmektedir. İlk rivâyette; Zühre b. Ka'b b. Lüey b. Galiboğulları'ndan Übey b. Şerîk el-Ahnes, Bedir günü Zühreoğulları'ndan üç yüz kişiyi Resûlullah ile savaşmaktan vazgeçirerek geri dönmüştür. O, Zühreoğulları'na "Muhammed sizin kız kardeşinizin oğludur; ona gelecek zararı önlemek en çok size yakışır. Gerçekten peygamber ise onu öldüremeyiz, eğer yalancı ise ondan uzak durmak herkesten çok size düşer." diyerek askerleri ile geri döndü. Bedir Savaşı öncesi geri dönmesinden dolayı ona el-Ahnes lakabı verilmiştir.⁴⁵

Mukâtil'in verdiği diğer bilgiye göre ise Übey b. Şerîk, Zühreoğulları'ndan üç yüz kişi ile birlikte Bedir günü Resûlullah'a karşı savaşmaktan vazgeçerek geri döndü. Nedeni ise Übey b. Şerik, Ebû Cehil'e "Ey Ebû'l-Hakem, Muhammed yalancı mıdır?" diye sordu; o da "Allah'a yemin ederim ki hayır, Muhammed insanlara bile yalan söylemezken, Allah'a karşı nasıl yalan söyleyebilir? O, nübüvvet iddiasından önce hiç yalan söylemediği için el-Emin diye anılıyordu. Sikaye, hicabe, meşveret ve velâyet görevleri Abdümenafogulları'nda, bütün bunlardan sonra bir de nübüvvet Abdümenafogulları'na verildiği için ona karşı çıktık." dedi. Übey b. Şerîk, Ebû Cehil'den Muhammed'in yalancı olmadığını anlayınca savaşmadan geri döndü. Bundan dolayı ona el-Ahnes denildi.⁴⁶

Mukâtil, tefsirinde "Allah, pis olanı temizden ayırmak, pis olanların hepsini birbiri üstüne koyup yığarak cehenneme koymak için böyle yapar. İşte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir."⁴⁷ ve "İnkâr edenler ve Allah yolundan alıkoyanlar var ya; işte, Allah onların bütün amellerini boşa çıkarmıştır."⁴⁸ âyetlerini tefsir ederken, Bedir Savaşı'nda savaşçılara yemek yediren müşriklerin isimlerini vermektedir. Ona göre bu kişiler; Hişâm'ın iki oğlu Ebû Cehil ile Hâris, Rebî'a'nın oğulları Utbe ile Şeybe, Haccac'ın oğulları Münebbih ve Nebîh, Ebû'l-Buhterî b. Hişâm, Nadr b. Hâris, Hakem

⁴³ Mukâtil, II, 119–120.

⁴⁴ Mukâtil, II, 99.

⁴⁵ Mukâtil, I, 178.

⁴⁶ Mukâtil, II, 120.

⁴⁷ Enfal 8/37.

⁴⁸ Muhammed, 47/1.

b. Hizâm,⁴⁹ Übeyy b. Halef, Zem'a b. Esed, Hâris b. Âmir b. Nevfel, Ümeyye b. Halef, ve Rebâa b. Esed'dir.⁵⁰

Mekke müşrikleri Resûlullah'dan önce Bedir suyuna vardılar. İki ordu karşılaştınca Ebû Cehil şöyle dua etti: "Allahım! Bizimle Muhammed arasındaki hükümünü ver. Hangi tarafı daha çok seviyorsan ona yardım et."⁵¹ Ebû Cehil, Bedir'de müminlerin az olduğunu görünce "Allah'a yemin olsun ki bu günden sonra Allah'a ibadet edilmeyecek." dedi.⁵² Resûlullah, Bedir günü müşrikleri görünce Allah'ın yardımı olmadan onları yenemeyeceğini anladı. Bunun üzerine "Allahım! Sen savaşmamı emrettin ve bana zafer va'd ettin. Kuşkusuz sen sözünden caymazsın." diye dua etti. Allah da O'nun duasını kabul ederek "Hani siz Rabbinize istiğase ediyordunuz da muhakkak birbiri ardınca bin melek ile imdat edeceğim diye size icabet etmişti."⁵³ âyetini indirdi.⁵⁴ Resûlullah, Bedir Savaşı öncesinde iki ordu karşı karşıya gelmeden önce rüyasında müşriklerin sayısının az olduğunu gördü ve bu rüyasını ashabına anlattı. Sahabeler de "Resûlullah'ın rüyası haktır ve onların sayıları gerçekten azdır." dediler. Allah, Resûlullah'ın rüyasını tasdik etmek için Bedir'de müşriklerin sayısını az gösterdi.⁵⁵ Resûlullah, Bedir günü "Allah bana zafer veya ganimet va'detti. Bu sebeple kim birisini öldürür yahut esir alırsa müşriklerin askerlerinden -inşallah- şunlar şunlar verilecektir. Kim de askerlerden birinin başını getirirse, ona da bir çocuk köle veya cariyeye verilecektir." dedi.⁵⁶

Mekkeliler, Resûlullah'dan önce Bedir suyuna vardılar ve suyu arkalarına alarak karargâhlarını kurdular. Müslümanlar ise susuz bir yerde karargâhlarını kurdular. Müslümanlar ile düşmanları arasında kumlu bir vadi vardı. Bedir suyunu Mekkeliler arkalarına aldığı için Müslümanlar bir gün boyunca abdestsiz ve bir kısmı da cünüp kaldı. Bunu fırsat bilen İblis, Müslümanların yanına gelerek "Siz Allah'ın dini üzere olduğunuzu ve O'nun dostları olduğunuzu iddia ediyorsunuz! Hâlbuki susuz bırakıldınız; abdestsiz namaz kılıyorsunuz. Mekkeliler, susuzluk nedeniyle size

⁴⁹ Mukâtil IV, 43'de Hâkim b. Hizam olarak geçiyor.

⁵⁰ Mukâtil, II, 115, IV, 43.

⁵¹ Mukâtil, II, 107.

⁵² Mukâtil, II, 117-118.

⁵³ Enfal 8/9.

⁵⁴ Mukâtil, II, 102.

⁵⁵ Mukâtil, II, 117.

⁵⁶ Mukâtil, II, 99.

saldırıyorlar. Susuzluktan hareket edemeyecek duruma geldiğinizde saldırarak aranızdan dilediklerini öldürecekler, sağ bıraktıklarını da Mekke'ye götürecekler.” dedi. Şeytanın bu sözlerinden dolayı müslümanlar üzüntü ve korkudan uyuyamadılar. Allah, müslümanların kederlerini gidermek ve kendilerini güvende hissetmeleri için uykuya daldırdı. Gece de yağmur yağdırdı. Yağan bol yağmurla vadiler taşı. Müslümanlar su ihtiyaçlarını giderip kaplarını doldurdular, havuzlar yapıp su biriktirdiler. Yağmurun yağması ile kum da sertleşti. Kumun sertleşmesiyle daha önce topuklarına kadar kuma batan ayakları kuma batmadı.⁵⁷

Resûlullah, müşriklerle karşılaşınca, vadiden üç avuç kum ve çakıl aldı. Kum ve çakılları Ali b. Ebû Talib'e atması için verdi. Ali b. Ebû Talib, kum ve çakılları düşmanların yüzüne savurdu. Resûlullah da “Allahım! Kalblerine korku ver, ayaklarını sars.” diye dua etti. Allah, müşriklerin yüzlerini, gözlerini atılan kum ve çakıl ile doldurdu. Ali b. Ebû Talib üçüncü avucu atınca dağılıp kaçtılar. Müslümanlar da onları takip ederek bir kısmını öldürdüler, bir kısmını da esir aldılar.⁵⁸

Değerlendirme

Mukâtil, Bedir Gazvesi'nin on yedi Ramazan Cuma gecesi meydana geldiğini belirtirken, kaynaklarımızdan İbn İshâk, on yedi Ramazan Cuma günü sabah meydana geldiğini; İbn Şihâb ez-Zührî on altı veya on yedi Cuma gecesi iki ordunun karşılaştığını nakletmektedirler. Mukâtil konuyla ilgili verdiği bilgilerin İbn Şihâb ez-Zührî'nin verdiği bilgilerle örtüştüğü görülmektedir.⁵⁹

Mukâtil'in bize sunduğu bilgilere göre, Bedir Savaşı'nda Müslüman askerlerinin sayısı üç yüz on üç kişi olup her dört kişiye bir deve düşüyordu. Konuyla ilgili kaynaklarımız farklı bilgilere yer vermektedirler. Musa b. Ukbe ve Urve b. Zübeyr, Müslümanların sayısı ile ilgili iki rivayet zikrederlerken birincisinde üç yüz on altı, diğer rivayette ise üç yüz on üç kişi olduğunu; develerin sayının az olduğunu, Müslümanlardan bir grubun tek bir deveye nöbetleşe bindiklerini zikretmektedirler.⁶⁰ İbn Şihâb ez-Zührî ise Müslümanların sayısının üç yüz on küsur kişi olduğunu rivayet etmektedir.⁶¹ İbn İshâk

⁵⁷ Mukâtil, II, 103–104.

⁵⁸ Mukâtil, II, 105.

⁵⁹ İbn Şihâb ez-Zührî, s. 62; İbn Hişâm, I-II, 626.

⁶⁰ Urve b. Zübeyr, s. 135; Musa b. Ukbe, s. 126.

⁶¹ İbn Şihâb ez-Zührî, s. 62.

ise onların sayısının üç yüz on dört olduğunu, yanlarında yetmiş devenin bulunduğunu ve bu develere nöbetleşe bindiklerini rivayet etmektedir.⁶² Mukâtil'in müslüman askerlerin sayısı konusunda verdiği bilgi Musa b. Ukbe ve Urve b. Zübeyr rivayetleriyle örtüşmekle birlikte; her dört kişiye bir deve düştüğüne dair verdiği bilgi bu kaynaklar tarafından açıkça ifade edilmemektedir.

İslam ordusunda biri Ebû Mersed el-Ganevî'ye, diğeri de Mikdâd b. Esved el-Kindî'ye ait iki at, altı da zırh vardı. İslam ordusunda iki at olduğu bilgisi Musa b. Ukbe ve Urve b. Zübeyr tarafından rivayet edilmekte; ancak atların sahiplerinde birisinin ismi Mukâtil'in verdiği isimden farklı olduğu görülmektedir. Bu iki kaynakta Mikdâd b. Esved yerine Mikdâd b. Amr ismi yer almaktadır.⁶³ Bedir Savaşı'nda İslam ordusunda altı zırhın olduğuna dair Mukâtil'in verdiği bilgi incelediğimiz kaynaklarda yer almamaktadır.

Yine Mukâtil'in Bedir Savaşı'nda İslam ordusunda yetmiş mümin cinin müslümanlara yardım için geldiklerine dair verdiği bilgi de kaynaklarımız tarafından nakledilmemektedir.

Mukâtil'e göre müşrik ordusunun sayısı Ebû Cehil'in komutasında yedi yüzü zırhlı olmak üzere bin kişiden oluşmaktaydı. Musa b. Ukbe ve Urve b. ez-Zübeyr'in verdiği bilgilere göre müşrik ordusunun sayısı dokuz yüz elli kişiden oluşmaktadır. Onların yanlarında yüz de at bulunmaktaydı. İbn Şihâb ez-Zührî ve İbn İshâk'a göre ise müşriklerin sayısı dokuz yüz ile bin kişi arasındadır. Müşriklerin sayısı ile ilgili olarak kaynakların verdiği bilgiler incelendiğinde Mukâtil'in verdiği bilginin bu kaynakların verdiği bilgiye yakın olduğu görülmektedir. Fakat müşriklerden yedi yüz kişinin zırhlı olduğuna dair Mukâtil'in bize sunduğu bu bilgi kaynaklarımızda yer almamaktadır.⁶⁴

Mukâtil tarafından bize sunulan bilgiye göre Ebû Azze b. Umeyr b. Hişâm b. Abdüddâr Bedir günü müşriklerin sancağını taşıyordu. Konuyla ilgili olarak İbn Hişâm, Ebû Aziz b. Umeyr b. Hişâm'ın, Nadîr b. Hâris'ten sonra müşriklerin sancaktarlığını yaptığını belirtmektedir.⁶⁵

⁶² İbn İshâk, (nşr. A.Ferid) s. 317–318. İbn İshâk, (nşr. M.Hamidullah) s. 288.

⁶³ Urve b. Zübeyr, s. 140; Musa b. Ukbe, s. 134.

⁶⁴ Urve b. Zübeyr, s. 134; İbn Şihâb ez-Zührî, s. 62; Musa b. Ukbe, s. 125; İbn Hişâm, I-II, 617.

⁶⁵ İbn Hişâm, I-II, 646.

Mukâtil'in verdiği bilgilere göre Bedir Savaşı'ndan önce Zühreoğulları'ndan Ahnes b. Şerik iki farklı nedenden ötürü savaşmaktan vazgeçerek üç yüz kişi ile birlikte geri dönmüştü. Savaş öncesi böyle bir olayın olduğuna dair kaynaklarımız ilgili rivayetlere yer vermekle birlikte Ahnes b. Şerik'in geri dönme nedeninin Mukâtil'de zikredilenden farklı olduğu görülmektedir. İncelediğimiz kaynaklarda Ahnes b. Şerik'in geri dönme nedeni şu şekildedir: Ebû Süfyân, bir mektup göndererek kervanın kurtulduğu haberini Mekkeliler'e ulaştırdı. Bu haberi alan Ebû Cehil "Geri dönmeyeceğiz, Bedir'e gideceğiz. Çünkü hiçbir Arap kabilesi bizimle savaşmayı göze alamaz." dedi. Ahnes b. Şerik bu sözleri olumlu bulmadı ve geri dönülmesi gerektiğini teklif etti. Ancak onu dinlemediler, o da Zühreoğulları'yla birlikte geri döndü. Kaynaklarımız Ahnes b. Şerik ve beraberindekilerin tamamının geri döndüğünü belirtirken, kaç kişinin döndüğüne dair bir bilgi vermemektedirler.⁶⁶

Mukâtil, Bedir Savaşı'nda savaşçılara yemek yediren müşriklerin isimlerine eserinde yer vermektedir. Mukâtil'in verdiği bu bilgileri kaynaklarımızdan İbn İshâk ve Musa b. Ukbe rivayet etmekle birlikte Mukâtil'in verdiği bazı isimler bu kaynaklarda bulunmamaktadır. Bu isimler: Rabia b. Esed, Übey b. Halef, Zem'a b. Esed ve Hâris b. Hişâm'dır.⁶⁷ Mukâtil'den naklen konu ile ilgili rivayete yer veren Sa'lebi, Bedir Savaşı'nda savaşçılara yemek yedirenlerin içinde Abbas b. Abdulmuttalib'in ismine de yer vermekte olup⁶⁸ Mukâtil'in tefsirinde ise Abbas b. Abdulmuttalib'in yerine Hâris b. Hişâm'ın ismi yer almaktadır. Bu değişiklik Abbas b. Abdulmuttalib'in Müslümanlar nezdindeki itibarının sarsılmasını engellemeye matuf bir çabanın ürünü olabilir.⁶⁹ Abbas b. Abdulmuttalib'in ismi İbn İshâk ve Musa b. Ukbe'nin konuyla ilgili rivayetlerinde de zikredilmektedir.⁷⁰

Mukâtil'in kayıtlarına göre Mekkeliler, Resûlullah'dan önce Bedir suyuna vardılar ve suyu arkalarına alarak karargâhlarını kurdular. Müslümanlar ise susuz bir yerde karargâhlarını kurdular. Müslümanlar ile düşmanları arasında kumlu bir vadi vardı. Bedir suyunu Mekkeliler arkalarına aldığı için Müslümanlar bir gün boyunca abdestsiz

⁶⁶ Urve b. Zübeyr, s. 136; Musa b. Ukbe, s. 128–129; İbn Hişâm, I-II, 618–619.

⁶⁷ Musa b. Ukbe, s. 130–131; İbn Hişâm, I-II, 664–665.

⁶⁸ Sa'lebi, III, 141.

⁶⁹ Koç, s. 74.

⁷⁰ Musa b. Ukbe, s. 130; İbn Hişâm, I-II, 664.

ve bir kısmı da cünüp kaldı. İncelediğimiz kaynaklarımız ise konuyla ilgili Mukâtil'in aksine bilgiler vermektedirler. İbn İshâk, Musa b. Ukbe ve Urve b. Zübeyr'e göre Müslümanlar Bedir kuyularına Mekkeliler'den önce vardılar ve su ihtiyaçlarını giderdikten sonra müşriklerin suya ulaşmalarını engellemek için diğer kuyuları kapattılar. Yine bu kaynaklara göre su kuyularına ulaşmadan önce yağın yağmur müşriklerin işini zorlaştırmış ve müşriklerin suya ulaşmalarına engel olmuştur. Yağın bu yağmur müslümanların yürümelerini kolaylaştırmış ve suya daha önce ulaşmalarına yardımcı olmuştur.⁷¹

Mukâtil, susuz kalmaları nedeniyle Müslümanların abdestsiz ve cünüp kaldığını; Şeytan'ın Müslümanları susuzluk nedeniyle korkuttuğunu belirtirken; Musa b. Ukbe ve Urve b. Zübeyr konuyla ilgili olarak şu bilgileri sunmaktadırlar:

Resûlullah, Müslümanlarda kendisine konaklayacakları yerle ilgili düşüncelerini söylemelerini istedi. Ensar'dan Selime oğullarından Habbab b. Münzir ayağa kalkarak, kendisinin Bedir'i ve Bedir kuyularını çok iyi bildiğini söyledi ve şöyle devam etti: "Eğer tatlı ve bol suyu olduğunu bildiğim bir Bedir kuyusuna yürümeyi uygun görürsen oraya inersin ve Kureyşliler'den önce oraya varırsın. Onun dışındakileri kapatırsın." Bu sözler üzerine Resûlullah, "Haydi yola çıkın! Allah size iki gruptan birisini vaat etti. Kureyş sizindir. Bu sözler üzerine Müslümanların gönüllerini büyük bir korku kapladı. Bunda şeytanın korkutmasının da payı vardı."⁷²

Musa b. Ukbe ve Urve b. Zübeyr'in rivayetlerine göre de şeytan Bedir günü Müslümanları korkutmuştur. Ama onun müslümanları korkutması Mukâtil'in belirttiğinin aksine düşmanla karşılaşma ve savaşma endişesinden dolayı olmuştur.

Bedir Savaşı'nda müşriklerin Bedir kuyularına daha önce ulaşmaları ve sonrasında olanlara dair Mukâtil'in konuyla ilgili verdiği bilgi Sa'lebi'nin eserinde ve Elmalı tefsirinde de aynı şekilde yer almaktadır.⁷³

Mukâtil'in eserindeki kayıtlara göre Resûlullah, Bedir Savaşı'nda müşriklere atması için üç avuç kum ve çakılı Hz. Ali'ye vermiş; Hz. Ali de kum ve çakılları düşmanların yüzüne atarken Resûlullah da dua etmişti. Mukâtil'in konuyla ilgili verdiği bilgiler

⁷¹ Urve b. Zübeyr, s. 138; Musa b. Ukbe, s. 131-132; İbn Hişâm, I-II, 619-620-667.

⁷² Urve b. Zübeyr, s. 138; Musa b. Ukbe, s. 131-132.

⁷³ Sa'lebi, III, 120-121, Elmalı, IV, 117.

incelediğimiz kaynaklarda yer almakla birlikte bazı farklılıklar bulunmaktadır. İbn İshâk, Musa b. Ukbe ve Urve b. Zübeyr'in rivayetleri incelendiğinde taşları atanın Resûlullah'ın bizzat kendisi olduğu görülmekte; Resûlullah'ın müşriklere üç avuç değil, bir avuç dolusu taş attığı anlaşılmaktadır. Musa b. Ukbe ve Urve b. Zübeyr'in eserlerinde Hz. Peygamber'in taşları attıktan sonra dua ettiğine dair bir rivayet bulunmazken, İbn İshâk, Resûlullah'ın "Yüzleri çirkinleşsin." diye dua ettiğini rivayet etmektedir.⁷⁴

Şiâ'ya, Müşebbihe ve Mürcie'ye nisbet edilmesi yanında bazı şii kaynaklarına göre Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık'ın tabileri arasında yer aldığı iddia edilen Mukâtil'in⁷⁵ incelenen kaynakların aksine taşları atanın Hz. Ali olduğunu ifade etmesi ilginç bir ayrıntı olarak görünmektedir.

Konuyla ilgili rivayetlere yer veren Sa'lebi'nin eserinde ve Elmalı tefsirinde taşları Resûlullah'ın kendisinin attığı rivayet edilmektedir. Sa'lebi'nin eserinde konuyla ilgili ilginç bir detay bulunmaktadır. Ona göre Resûlullah, Hz. Ali'den müşriklere atmak için bir avuç taş istemiş, Hz. Ali taşları Resûlullah'a vermiş ve Resûlullah bizzat kendisi müşriklerin üzerine taşları atmış ve "Yüzleri çirkinleşsin." diye dua etmiştir.⁷⁶

2.3. Savaş Esnasında Meleklerin Müslümanlara Yardım Etmesi

Mukâtil tarafından sunulan bilgilere göre, Cebrail, Bedir Savaşı'nda bin melek ile Müslümanlara yardım için geldi. Cebrail, Ebû Bekir'in de bulunduğu ordunun sağ tarafında beş yüz melek ile yerini aldı. Mikail de beş yüz melek ile Ömer'in de yer aldığı ordunun sol tarafında yerini aldı. Yardıma gelen meleklerin hepsi beyaz elbiseli, beyaz sarıklı insanlar şeklindeydi. Sarıklarının bir ucunu omuzları arkasına sarkıtmışlardı. Melekler Bedir günü savaşmış, Ahzap ve Hayber günü ise savaşmamışlardır.⁷⁷

Bedir'de Müslümanlara yardım için gelen melekler ordunun ilk saflarında insan sûretinde yer aldılar ve "Müjdeler olsun! Sizler sayıca çoksunuz, onlar ise azdır. Allah size yardım edecektir." dediler.⁷⁸ Bedir günü ablak atlara binen bu melekler erkek şeklinde olup, bir erkek gücüne sahiptiler. Cebrail, Müslümanların saflarının önünde

⁷⁴ Urve b. Zübeyr, s. 142; Musa b. Ukbe, s. 136; İbn Hişâm, I-II, 628.

⁷⁵ Türker, Ömer, "Mukâtil b. Süleyman", *DİA*, XXXI, s. 13.

⁷⁶ Sa'lebi, III, 125, Elmalı, IV, 120.

⁷⁷ Mukâtil, II, 102-103, II, 120.

⁷⁸ Mukâtil, II, 104.

yürüyor ve “Müjdeler olsun size, zafer sizin olacaktır.” diyordu. Müslümanlar ise Cebrail’i kendilerinden biri zannediyorlardı.⁷⁹ Savaş başlayınca, melekler müşriklerin yüzlerine ve arkalarına vurmaya başladılar.⁸⁰

Değerlendirme

Mukâtil’in Bedir Savaşı’nda meleklerin yardım için gelmesiyle alakalı sunduğu bilgilerin bir kısmı kaynaklarımızda yer alırken, bir kısmı kaynaklarımızda yer almamaktadır.

Mukâtil, Bedir günü Cebrail’in beraberindeki bin melek müslümanlara yardım için geldiğini belirtmiştir. Musa b. Ukbe, Urve b. Zübeyr ve İbn İshâk, eserlerinde bu bilgiye yer vermektedirler.⁸¹

Mukâtil’in kayıtlarına göre; Bedir Savaşı’nda Cebrail, ordunun sağ tarafında beş yüz melek ile yerini aldı. Mikail de beş yüz melek ordunun sol tarafında yerini aldı. Mukâtil’in verdiği bu detaylar incelediğimiz kaynaklarda yer almamaktadır. Bu konuyla ilgili rivayet Sa‘lebi tefsirinde aynı şekilde yer almaktadır.⁸²

Mukâtil, Bedir günü inen meleklerin özellikleri hakkında bazı bilgiler vermiş ve meleklerin Bedir günü savaştığını, Ahzap ve Hayber günü savaşmadıklarını belirtmiştir. Konuyla ilgili bu bilgileri kaynaklarımızdan İbn İshâk tarafından aynı şekilde rivayet edilmekte; fakat o, meleklerin insan şeklinde olduğuna dair açık bir ifadeye yer vermemektedir.⁸³ Sa‘lebi de Mukâtil’in bu konuyla ilgili verdiği bilgileri eserinde aynı şekilde nakletmektedir.⁸⁴

Mukâtil’in meleklerle ilgili verdiği aşağıdaki bilgiler ise kaynaklarımızda yer almamaktadır: Bedir’de Müslümanlara yardım için gelen melekler ilk saflarda insan sûretinde yer aldılar ve “Müjdeler olsun! Sizler sayıca çoksunuz, onlar ise azdır. Allah size yardım edecektir.” diyorlardı. Bedir günü ablak atlara binen bu melekler erkek şeklinde olup bir erkek gücüne sahiptiler. Cebrail, Müslümanların saflarının önünde yürüyor ve “Müjdeler olsun size, zafer sizin olacaktır.” diyordu. Müslümanlar ise

⁷⁹ Mukâtil, II, 120.

⁸⁰ Mukâtil, II, 121.

⁸¹ Urve b. Zübeyr, s. 141–142; Musa b. Ukbe, s. 136; İbn Hişâm, I-II, 633–667.

⁸² Sa‘lebi, III, 119-120.

⁸³ Urve b. Zübeyr, s. 141; Musa b. Ukbe, s. 136; İbn Hişâm, I-II, 633–634.

⁸⁴ Sa‘lebi, III, 120.

Cebraîl'i kendilerinden biri zannediyorlardı. Müşrikler savaşa başlayınca, melekler onların yüzlerine ve arkalarına vurmaya başladılar.

2.4. Savaşta Şehit Olanlar

Mukâtil, müslümanlardan Bedir'de şehit olanlarla ilgili olarak da aşağıdaki bilgileri sunmaktadır.

Bedir günü Müslümanlardan şehid olan ilk kişi Ömer b. Hattab'ın azadlısı Mihcâ b. Abdullah'dır. Resûlullah, Bedir günü “Şehitlerin efendisi Mihca'dır.” buyurdu.⁸⁵ Bedir'de Müslümanlardan on dört kişi şehit oldu. Bunların sekizi Ensâr'dan, altısı Muhacirler'dendir.

Muhacirler'den şehit düşenler;

Ubeyde b. Hâris b. Abdulmuttalib, Umeyr b. Nadla,⁸⁶ Âkil b. Bukeyr, Ömer b. Hattab'ın mevlası Mihca' b. Abdullah, Safvan b. Beyda ve Umeyr b. Ebû Vakkas b. Vehb b. Abdi Menaf el-Kureşî'dir.

Ensâr'dan şehit düşenler ise;

Sa'd b. Hayseme b. Hâris b. Nahhad b. Ka'b b. Genm b. Eslem b. Mâlik b. Evs,⁸⁷ Mübeşşir b. Abdülmünzir, Yezid b. Hâris, Ömer b. Humam,⁸⁸ Rafi' b. Mu'alla, Hârise b. Surâka, Muavviz b. Afra ve Avf b. Afra' idi. Muavviz ve Avf', Hâris b. Mâlik b. Sivâr'ın oğullarıdır.⁸⁹

Değerlendirme

Mukâtil'in Müslümanlardan Bedir'de şehit olanlara dair verdiği bilgiler; sayı ve isim olarak İbn İshâk tarafından aynı şekilde rivayet edilmektedir. Musa b. Ukbe'nin rivayetinde de Bedir'de Muhacirler'den altı, Ensar'dan sekiz kişinin şehit olduğu bilgisi

⁸⁵ Mukâtil, III, 372.

⁸⁶ Umeyr b. Nadla'nın ismi Mukâtil, I, 313'de Amr b. Nadla b. Amr b. Nalda Abdi Amr el- Keysani'nin kölesi Zü'ş-Şemalil diye geçiyor.

⁸⁷ Sa'd b. Hayseme, Mukâtil, I, 313'de Sa'd b. Hanteme olarak geçiyor.

⁸⁸ Ömer b. el-Humam Mukâtil, I, 313'de Amr b. Humam b. Cemuh olarak geçiyor.

⁸⁹ Mukâtil, I, 150–151, 313.

bulunmakta ama Ensar'dan şehitler olanlardan ikisinin ismi Mukâtil'in verdiği isimlerden farklı olduğu görülmektedir.⁹⁰

Bedir günü Müslümanlardan ilk şehit olanın Mihcâ b. Abdullah olduğuna dair Mukâtil'in verdiği bilgiye kaynaklarımızdan İbn İshâk, Musa b. Ukbe ve İbn Şihâb ez-Zührî eserlerinde yer vermekle birlikte Resûlullah'ın "Şehitlerin efendisi Mihca'dır." sözü bu kaynaklar tarafından nakledilmemektedir.⁹¹

2.5. Müşriklerden Öldürülenler

Bedir'de Müslümanlar, müşriklerden yetmiş kişiyi esir aldılar, yetmiş kişiyi de öldürdüler.⁹² Mukâtil, müşriklerden Bedir'de öldürülenlerle ilgili aşağıdaki bilgileri vermektedir.

Rabîa'nın iki oğlu Utbe ile Şeybe, Velîd b. Utbe b. Rabia, Hanzala b. Ebû Süfyân b. Harb, Ubeyde b. Sa'd b. As b. Ümeyye, Ukbe b. Ebû Muayt ve As b. Vâil Bedir'de öldürüldüler.⁹³

Ebû'l-Yesâr, Bedir'de iki kişiyi öldürdü. Abbas b. Abdulmuttalib ve Ebû Azze b. Umeyr b. Hişâm b. Abdüddâr'ı da esir almıştır.⁹⁴ Hamza b. Abdulmuttalib, Mahzumoğulları'ndan Esved b. Abdü'l-Esved'i Bedir'de su havuzunun yanında öldürdü.⁹⁵

Resûlullah, Bedir günü Ümeyye b. Halef'i öldürdü. Ukbe b. Ebû Muayt'ı da Asım b. Ebû'l-Eflah, Resûlullah'ın emri ile öldürdü. Bedir günü Kureyşli esirlerden sadece Ukbe b. Ebi Muayt ve Nadr b. Hâris öldürüldü.⁹⁶ Ali b. Ebû Talib, Nadr b. Hâris'in boynunu vurarak öldürdü.⁹⁷

Mukâtil b. Süleyman tarafından verilen diğer bir bilgiye göre; hicretten önce Mekke'de Müslüman olan ve Resûlullah ile hicret etmeyen Velîd b. Velîd b. Muğîre, Kays b. Velîd b. Muğîre, Ebû Kays b. Fakih b. Muğîre, Velîd b. Ukbe b. Rabia b. Abdüşems,

⁹⁰ Musa b. Ukbe, s. 143–146; İbn İshâk (nşr. Hamidullah) s. 288–289; İbn İshâk (nşr. A.Ferid) s. 318; İbn Hişâm, I-II, 706–708

⁹¹ İbn Şihâb ez-Zührî, s. 65; Musa b. Ukbe, s. 144; İbn Hişâm, I-II, 627.

⁹² Mukâtil, II, 99.

⁹³ Mukâtil, III, 373.

⁹⁴ Mukâtil, II, 99.

⁹⁵ Mukâtil, IV, 423.

⁹⁶ Mukâtil, III, 233.

⁹⁷ Mukâtil, III, 422.

Amr b. Ümeyye b. Süfyân b. Ümeyye b. Abdüşems, Ala b. Ümeyye b. Halef el-Cumahî müşriklerle birlikte Bedir Savaşı'na katılmışlardı. Bunlar iman edenlerin azlığını görünce Resûlullah hakkında kuşkuya düşerek “Bunları dinleri aldattı.” dediler. Bir kısmı Mekke’de iken münafıklık etmeye başlamışlardı. Müşriklerle beraber savaşa çıkıp Bedir’de öldürülünce ölüm meleği onlara “ne durumdaydınız?” deyince “Mekke’de baskı altında bulunuyorduk.” dediler.⁹⁸

Değerlendirme

Mukâtil’e göre Bedir’de Müslümanlar, müşriklerden yetmiş kişiyi esir aldılar, yetmiş kişiyi de öldürdüler. Konuyla ilgili olarak İbn İshâk, Bedir’de müşriklerden elli kişinin öldürüldüğünü ve kırk üç kişinin esir alındığını; Musa b. Ukbe müşriklerden kırk dokuz kişinin öldürüldüğünü; otuz dokuz kişinin de esir edildiği bilgisini vermektedir. İbn Şihâb ez-Zührî ise Bedir Savaşı’nda müşriklerden yetmişten fazla kişinin öldürüldüğünü, bir bu kadarının da esir edildiğini rivayet etmektedir. İbn Hişâm ise yetmiş kişinin esir edildiğini, yetmiş kişinin de öldürüldüğünü belirtmektedir.⁹⁹

Sa‘lebi de Bedir Savaşı’nda müşriklerden yetmiş kişinin esir edildiğini, yetmiş kişinin de öldürüldüğünü nakletmektedir.¹⁰⁰

Mukâtil’in Bedir’de müşriklerden öldürülenlerle ilgili verdiği bilgilerin tamamına yakını İbn İshâk tarafından rivayet edilmektedir. Ama bazı farklılıklar bulunmaktadır. Mukâtil, Bedir günü Ümeyye b. Halef’i Resûlullah’ın öldürdüğünü belirtirken, İbn İshâk, bu şahsı Ensar’dan Beni Mâzin’den birisinin öldürdüğünü rivayet etmektedir.¹⁰¹ Musa b. Ukbe ise Ümeyye’nin Resûlullah’ın attığı mızrak darbesi sebebiyle öldüğünü belirtmektedir.

Mukâtil, Mekke müşriklerinden As b. Vâil’in Bedir’de öldürüldüğünü ifade etmektedir. Kaynaklarımızda bu şahsın Bedir’de öldürüldüğüne dair bir rivayet yer almamaktadır.

Hicretten önce Mekke’de Müslüman olan ve Resûlullah ile birlikte hicret etmeyip müşriklerle beraber Bedir’e katılan ve Bedir’de öldürülenler hakkında Mukâtil’in verdiği bilgiler, İbn İshâk, Musa b. Ukbe ve Urve b. Zübeyr’in eserlerinde yer

⁹⁸ Mukâtil, I, 401–402.

⁹⁹ İbn Şihâb ez-Zührî, s. 62; Musa b. Ukbe, s. 143; İbn Hişâm, I-II, 714, III-IV, 7.

¹⁰⁰ Sa‘lebi, III, 120.

¹⁰¹ İbn Hişâm, I-II, 708-713.

almaktadır. Bu kişilerin isimleri İbn İshak'da bulunmakla birlikte; İbn İshak'ın verdiği isimlerle Mukâtil'in verdiği isimlerin bazıları uyuşmamaktadır. Velid b. Velid b. Muğire, Velid b. Ukbe b. Rabia b. Abdüşems, Amr b. Ümeyye b. Süfyân b. Ümeyye b. Abdüşems'in isimleri İbn İshâk'da bulunmamakta ve o, konuyla ilgili farklı isimler rivayet etmektedir. Sa'lebi de konuyla ilgili rivayetlere yer vermekte onun verdiği isimlerin de bazıları diğer kaynaklarla örtüşmemektedir.¹⁰²

Mukâtil'e göre Bedir esirlerinden sadece Ukbe b. Ebî Muayt ve Nadr b. Hâris öldürüldü. Onun bize verdiği bilgiye göre Âsım b. Ebü'l-Eflah, Resûlullah'ın emri ile Ukbe b. Ebû Muayt'ı, Ali b. Ebû Talib de Nadr b. Hâris'i öldürmüştü. Kaynaklarımızdan İbn İshâk bu bilgileri aynı şekilde bize rivayet etmektedir. Fakat Mukâtil'de Asım b. Ebü'l-Eflah olarak geçen isim İbn İshâk tarafından Asım b. Ebü'l-Eklah olarak nakledilmektedir.¹⁰³

2.6. Ele Geçirilen Esirlerle İlgili Uygulamalar

Bedir Savaşı'nda, Abbas b. Abdulmuttalib, Şeybe b. Osman, Ebû Talha'nın oğulları ve diğerleri esir edildi. Muhacir ve Ensâr'dan bir grup esirlere ağır sözler söylediler. Müşrik olmaları sebebiyle onları kınadılar. Ali b. Ebû Talib, Abbas'ı Resûlullah'a karşı savaştığı ve akrabalık bağlarını kopardığı için azarladı. Ali b. Ebû Talib'in bu sözleri üzerine Abbas "Neden bizim kötülüklerimizi zikrediyorsunuz da iyiliklerimizi gizliyorsunuz?" dedi. "İyilikleriniz var mı?" denilince, "Evet, biz mükâfat bakımından sizden daha üstünüz. Çünkü Mescid-i Haram'ı imar ediyoruz, Kâbe'nin hacibliğini yapıyor, hacılara su veriyoruz ve esirleri esaretten kurtarıyoruz." diyerek Müslümanlara karşı övünmeye başlayınca Allah "İnkârlarına bizzat kendileri şahitlik edip dururken, Allah'ın mescitlerini imar etmeleri düşünülemez."¹⁰⁴ âyetini indirdi.¹⁰⁵

Resûlullah, Bedir esirlerine nasıl muamele edilmesi gerektiği hususunda ashabıyla istişare etti. Ömer b. Hattab, esir alınan Mekkeliler'in küfrün önde gelenleri olduğunu, bu nedenle onların öldürülmemelerini istedi. Ebû Bekir ise, esirlerin öldürülmemelerini, fidye karşılığında serbest bırakılmasını; çünkü esirlerden alınacak fidyenin müşriklerle

¹⁰² Urve b. Zübeyr, s. 139; Musa b. Ukbe, s.132; İbn İshâk (nşr. Hamidullah) 289–290; İbn İshâk (nşr. A.Ferid) 318–319; İbn Hişâm, I-II, 641, Sa'lebi, III, 150.

¹⁰³ İbn Hişâm, I-II, 644.

¹⁰⁴ Tevbe 9/17.

¹⁰⁵ Mukâtil, II, 162.

yapacakları savaşta güçlerini artıracığını söyledi. Resûlullah, Ebu Bekir'in görüşünü tercih etti ve esirleri fidye karşılığında serbest bıraktı. Fakat, Ömer b. Hattab'ın görüşünün uygunluğunu ifade etmek üzere "Bir nebi için yeryüzünde ağır basmadıkça esirleri olması olur şey değildir."¹⁰⁶ âyeti nazil oldu. Bunun üzerine Resûlullah, Hz. Ömer'e şöyle dedi: "Allah'a hamd et, Rabbin senin görüşünün uygunluğunu dile getirmiştir." Ömer de "Bedir esirleri hakkında benim görüşlerimi tasdik eden Allah'a hamd ederim." dedi. Resûlullah "Şâyet semadan bir azap inmiş olsaydı, Ömer b. Hattab dışında kimse kurtulamazdı. Çünkü Ömer bana bu işin nasıl yapılması gerektiğini söyledi, ama ben kabul etmedim." dedi.

Bedir Savaşı'ndan sonra esir alınan her bir müşrik için kırk ukiyye altın, fidye olarak belirlendi. Mekkeliler okuma yazma biliyorlar, Medineliler ise bilmiyorlardı. Bu nedenle Bedir esirlerinden fidye ödeme imkânı olmayanlar, Medineli on çocuğa okuma yazma öğretmesi şartıyla serbest bırakıldı.¹⁰⁷ Kureyş'ten Ebû Vedî'a Damra b. Sabire es-Sehmî ile Beni Âmir b. Lüey'den Suheyl b. Amr fidye vererek serbest kalan ilk kişiler oldular. Abbas b. Abdulmuttalib'den yirmi ukiye altın alınmış, fakat bu alınan yirmi ukiye fidye sayılmamıştır.¹⁰⁸ Resûlullah, "Abbas'tan fidyeyi iki kat alırız." buyurmuş ve Abbas'ı kardeşinin iki oğlunun fidyesini de ödemekle yükümlü tutmuştur. Abbas seksen ukiyye kendisi, seksen ukiyye de kardeşinin oğulları için olmak üzere yüz altmış ukiyye fidye ödemiştir. Abbas ganimet olarak alınan yirmi ukiyye ile birlikte yüz seksen ukiyye altın ödediği için Resûlullah'a şöyle dedi: "Sen beni Kureyş'e el açacak halde bıraktın." Resûlullah da ona "Ya eşin Ümmü'l-Fadl'ın yanında bıraktığın altınlara ne oldu?" deyince Abbas, "Yeğenim bunu sana kim haber verdi?" diye sordu. "Allah" deyince Abbas "Şehadet ederim ki, doğru söylüyorsun. Bu güne kadar senin bir Resûl olduğunu bilmiyordum. Artık şunu biliyorum ki bunu sana gaybları bilen haber vermiştir. Şahadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, kuşkusuz sen Allah'ın kulu ve Resûlü'sün. O'nun dışındaki bütün ilahları inkâr ediyorum." dedi.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Enfal 8/67.

¹⁰⁷ Mukâtil, II, 129-130.

¹⁰⁸ Mukâtil, II, 126-127.

¹⁰⁹ Mukâtil, II, 127.

Değerlendirme

Mukâtil b. Süleyman, çağdaşı megazi yazarlarının eserlerinde yer vermediği ve Bedir Savaşı'ı öncesi Resûlullah'ın Müslümanları savaşa teşvik için söylediğini belirttiği “Allah bana zafer veya ganimet va'detti. Bu sebeple kim birisini öldürür yahut esir alırsa müşriklerin askerlerinden -inşaalâh- şunlar şunlar verilecektir. Kim de askerlerden birinin başını getirirse, ona da bir çocuk köle veya cariye verilecektir.” sözü, Bedir Savaşı sonrası esirler ve ganimetler hususundaki belirsizlik ve konuyla ilgili yapılan istişare ve tartışmalarla ilgili Mukâtil'in verdiği bilgilerin birbiriyle çeliştiği anlaşılmaktadır. Mukâtil'in Bedir Savaşı öncesi Resûlullah'ın söylediği konuyla ilgili bu rivayete Sa'lebi tefsirinde yer vermektedir.¹¹⁰

Mukâtil'e göre Bedir Savaşı sonrasında bazı Müslümanlar, esirlere kötü sözler söylemiş; Hz. Ali ile Abbas arasında tartışma yaşanmıştı. Mukâtil'in konuyla ilgili verdiği bilgilere incelediğimiz kaynaklar yer vermemektedir.

Mukâtil'in kayıtlarına göre; Resûlullah Bedir esirlerine nasıl muamele edilmesi gerektiği hususunda ashabıyla istişare etmişti. Bu istişare esnasında Ömer b. Hattab ve Ebû Bekir görüşlerini belirtmiş, sonrasında Resûlullah, Ebû Bekir'in görüşünü tercih etmişti. Ömer b. Hattab'ın görüşünün uygunluğunu ifade eden âyetin inmesi üzerine Resûlullah ile Ömer b. Hattab arasında bazı konuşmalar olmuştu. Mukâtil'in bize sunduğu bu bilgiler, incelediğimiz kaynaklarda yer almamaktadır. Konuyla ilgili bu rivayete de Sa'lebi, bazı detay farklılıkları olmakla birlikte tefsirinde yer vermektedir.¹¹¹

Mukâtil'in belirttiğine göre Bedir esirlerinden fidye ödeme imkânı olmayanlar, Medineli on çocuğa okuma yazma öğretmesi şartıyla serbest bırakılmıştı. Onun verdiği bu bilgiler de kaynaklarımızda yer almamaktadır.

Kureyş'ten Ebû Vedit'a Damra b. Sabire es-Sehmî ile Beni Âmir b. Lüey'den Suheyl b. Amr fidye vererek serbest kalan ilk kişiler oldular. Konuyla ilgili olarak İbn İshâk fidyelerini vererek serbest kaldıklarını belirtmekte; fakat ilk serbest kalan kişiler olup olmadığına dair bir bilgi sunmamaktadır.¹¹²

¹¹⁰ Sa'lebi, III, 112.

¹¹¹ Sa'lebi, III, 155-156.

¹¹² İbn Hişâm, I-II, 648-649.

Bedir esirlerinin fidyesi kırk ukiyye altın olarak belirlendi. Mukâtil'in konuyla ilgili bu bilgiyi verirken Musa b. Ukbe, her bir esir için kırk ukiyye fidye bedeli belirlendiğini fakat o, bazılarında daha fazla alındığını da belirtmektedir.¹¹³ İbn Şihâb ez-Zührî her esir için belirlenen fidyenin dört bin dirhem olduğu bilgisini vermektedir.¹¹⁴ İbn Hişâm ise, her bir esir için dört bin dirhemden bin dirheme kadar fidye alındığı bilgisini vermektedir. Sa'lebi de belirlenen fidyenin dört bin dirhem olduğunu rivâyet etmektedir.¹¹⁵

Mukâtil'in belirttiği üzere, Abbas b. Abdulmuttalib, Hz. Peygamber'in kendisi için belirlediği fidye miktarını fazla bulmuş, Hz. Peygamber'in kendisine verdiği gaybi haber sonrası Müslüman olmuştu. Konuyla alakalı onun verdiği bilgiler, kaynaklarımızdan İbn İshâk tarafından rivayet edilen bilgilerle çelişmektedir. İbn İshâk, bir rivayetinde Abbas b. Abdulmuttalib'in Mekke'de müslüman olduğunu ve bunu kavminden gizlediğini belirtmektedir.¹¹⁶ Yine İbn İshâk'ın bize naklettiği diğer rivayete göre "Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Ey Peygamber! Elinizdeki esirlere söyle: Eğer Allah, kalplerinizde (iman, ihlâs, iyi niyet gibi) bir hayır (olduğunu) bilirse, sizden alınan fidyeden daha hayırlısını size verir ve sizi bağışlar. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."¹¹⁷ âyeti nazil olunca Abbas b. Abdulmuttalib, müslüman olduğu için verdiği yirmi ukiyyeyi geri istemiş; fakat Hz. Peygamber geri vermemiştir. Bu rivayetten de anlaşılacağı üzere Resûlullah, Abbas'dan yirmi ukiyye fidye almış, Abbas, daha önce Müslüman olduğu için verdiği fidyeyi geri istemiştir.¹¹⁸

Mukâtil'in Abbas b. Abdulmuttalib ile Resûlullah arasında fidye konusunda geçtiğini belirttiği aşağıdaki detaylar ise kaynaklarımızda yer almamaktadır. Bedir esirlerinden Abbas b. Abdulmuttalib'den yirmi ukiyye altın alınmış, fakat bu alınan yirmi ukiyye fidye sayılmamıştır. Resûlullah, "Abbas'tan fidyeyi iki kat alınız." buyurmuş ve Abbas'ı kardeşinin iki oğlunun fidyesini de ödemekle yükümlü tutmuştur. Abbas seksen ukiyye

¹¹³ Musa b. Ukbe, s. 146.

¹¹⁴ İbn Şihâb ez-Zührî, s. 65.

¹¹⁵ İbn Hişâm, I-II, 660, Sa'lebi, III, 156.

¹¹⁶ İbn Hişâm, I-II, 647.

¹¹⁷ Enfal 8/69-70.

¹¹⁸ İbn İshâk (nşr. Hamidullah) s. 287; İbn İshâk (nşr. A.Ferid) s. 317.

kendisi, seksen ukiyye de kardeşinin oğulları için olmak üzere yüz altmış ukiyye fidye ödemiştir.

Mukâtil'in Abbas b. Abdulmuttalib'den fidye alınması, kardeşinin iki oğlunun fidyelerini ödemekle yükümlü tutulması ve sonrasında Müslüman olmasıyla ilgili verdiği bilgilere Sa'lebi de, bazı detay farklılıkları olmakla birlikte tefsirinde yer vermektedir. Sa'lebi konuyla ilgi başka bir rivayetinde ise Abbas b. Abdulmuttalib'in Mekke'de iken Müslüman olduğunu ve bunu kavminden gizlediğini belirtmektedir.¹¹⁹

2.7. Ele Geçirilen Ganimetlerle İlgili Uygulamalar

Resûlullah, Bedir günü Ömer b. Hattab ve Habbab b. Eret'i toplanan ganimetleri teslim almakla görevlendirmiş ve ganimetleri Medine'de beş hisseye ayırarak paylaşmıştır.¹²⁰

Bedir ganimetleriyle ilgili olarak Ensâr'dan Ebû'l-Yesâr, Resûlullah'a gelerek "Bize ganimetten va'd ettiklerini ver." dedi. Bu sözler üzerine Ensâr'dan Sâideoğulları'ndan Sa'd b. Ubade, Resûlullah'a "Ahireti istemememiz ya da düşmandan korkmamızdan dolayı değil; müşriklerin sana saldırmasından ve sana bir musibet gelmesinden korktuğumuz için yerlerimizden ayrılmadık. Eğer sadece düşmanı takip edenlere ganimetten pay verirsiniz diğerlerine bir şey kalmayacaktır." dedi.¹²¹ Bunun üzerine Allah "Sana enfali soruyorlar."¹²² âyetini indirdi. Bu âyette kastedilenler Ensâr'dan Seleme b. Cu'şem b. Mâlikoğulları'ndan asıl adı Ka'b b. Amr olan Ebû'l-Yesâr ve Avf b. Hazrecoğulları'ndan Mâlik b. Duşşum'dur.¹²³

Değerlendirme

Resûlullah, Bedir günü Ömer b. Hattab ve Habbab b. Eret'i toplanan ganimetleri teslim almakla görevlendirmiş ve ganimetleri Medine'de beş hisseye ayırarak paylaşmıştır. Mukâtil bu bilgileri verirken İbn İshâk, Hz. Peygamber'in ganimet mallarının başına Abdullah b. Ka'b b. Amr b. Ğanm b. Mâzin b. Neccar'ı getirdiğini; Bedir'den dönerken Safra boğazından çıkınca boğaz ile Nâziye arasındaki tepeye oturarak ganimetleri eşit

¹¹⁹ Sa'lebi, III, 122- 157-158.

¹²⁰ Mukâtil, II, 126. III, 486.

¹²¹ Mukâtil, II, 99.

¹²² Enfal 8/1.

¹²³ Mukâtil, II, 99-100.

bir şekilde taksim ettiğini rivayet etmektedir.¹²⁴ Diğer kaynaklarda bu konu ile ilgili bir rivayet bulunmamaktadır.

Bedir ganimetleriyle ilgili olarak Ensar'dan Ebu'l-Yesâr, Resûlullah'a söylediği sözler ve bu sözler üzerine Ensar'dan Sâideoğulları'ndan Sa'd b. Ubade'nin Resûlullah'a söylediklerini İbn İshâk nakletmekle birlikte Ebu'l-Yesâr ile Sa'd b. Ubade'nin isimlerini zikretmemektedir. O, bu sözleri ganimetlerin paylaşılmasıyla ilgili bir ihtilaf sonucunda Müslümanların birbirlerine söyledikleri sözler olarak nakletmektedir.¹²⁵

Mukâtil'e göre "Sana enfali soruyorlar." âyetinde kastedilenler Ensar'dan Seleme b. Cuşem b. Mâlikoğulları'ndan asıl adı Ka'b b. Amr olan Ebû'l-Yesâr ve Avf b. Hazrecoğulları'ndan Malik b. Duşum'dur. Mukâtil'in verdiği bu bilgiler kaynaklarımız tarafından nakledilmemektedir.

2.8. Savaştan Sonraki Gelişmeler

Beni Kaynuka Yahudileri, Bedir Savaşı'ndan sonra Resûlullah'ın yanına gelip, Bedir Savaşı'nda Müslümanların müşrikleri öldürdüğü gibi, kendilerinin de Müslümanlarla savaşarak onları öldüreceklerini söyleyerek tehdit ettiler.¹²⁶

Değerlendirme

Beni Kaynuka Yahudileri'nin Bedir Savaşı'ndan sonraki tavırlarıyla ilgili Mukâtil'in verdiği bilgilerle Musa b. Ukbe ve Urve b. Zübeyr'in naklettikleri açık bir şekilde çelişmektedir. Onlar, Bedir Savaşı'nda müslümanların galip gelmesiyle Medine'de bulunan münafıklar ve yahudilerin boyunlarını büktüklerini, yahudilerin hakikati anlayarak, onun, vasıflarını Tevrat'ta buldukları peygamber olduğunu, o gün kaldırılacak bir bayrağın asla mağlup olmayacağını söylediklerini rivayet etmektedirler.¹²⁷

¹²⁴ İbn Hişâm, I-II, 643.

¹²⁵ İbn Hişâm, I-II, 641-642.

¹²⁶ Mukâtil, I, 265.

¹²⁷ Urve b. ez-Zübeyr, s. 142; Musa b. Ukbe, s. 138-139.

BÖLÜM 3: UHUD SAVAŞI

Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr* adlı eserinde Hz. Peygamber'in katıldığı savaşlardan Uhud hakkında da bilgi vermektedir. Mukâtil, Uhud savaşı ile ilgili olarak Bakara 2/161, 214; Âl-i İmran 3/122, 124, 143, 154, 156, 161, 165, 167, 175; Nisa 4/104, Maide 5/51; Enfal 8/40 âyetlerinde bilgiler sunmaktadır. O, bu âyetlerde; Uhud Savaşı'nın sebepleri, Uhud Savaşı, Uhud Savaşı'nda şehit olanlar, savaş sonrasında müşriklerin takip edilmesi ve Uhud Savaşı sonrasında yahudi ve münafıkların faaliyetleri hakkında bir takım bilgiler vermektedir.

3.1. Savaşın Sebepleri

Bedir'de şehit olanların manevi mertebelerini bildiren âyetler nazil olunca sahabeler, "Ey Allah'ın Nebisi! Bize de Bedir günü gibi bir gün göster." dediler. Allah onların bu dualarına karşılık Uhud gününü gösterdi, fakat Uhud'da bozguna uğradılar. Allah, bunun üzerine "Andolsun ki siz onlarla karşılaşmadan önce ölümü temenni ediyordunuz."¹²⁸ âyetini indirdi.¹²⁹

Değerlendirme

Mukâtil'in Uhud Savaşı'nın sebebi olarak verdiği bilgiler, kaynaklarımızdan Musa b. Ukbe, İbn İshâk ve Urve b. Zübeyr tarafından benzer ifadelerle rivayet edilmektedir.¹³⁰

3.2. Savaşla İlgili Bilgiler

Uhud gazvesi 10 Şevval Cumartesi günü cereyan etmiştir.¹³¹ Uhud günü İslam ordusundan Abdullah b. Ubey b. Melek ve beraberindeki 300 kişi geri dönerek savaşa katılmadılar. Geri dönenlere Abdullah b. Rebab ve arkadaşları "Allah sizi bizden uzak tutsun. Allah, Resûlünü ve müminleri sizin yardımınıza muhtaç bırakmayacaktır." dediler. Müminler bozguna uğrayıp bazıları da öldürülünce Abdullah b. Ubey, Abdullah

¹²⁸ Al-i imran 3/143.

¹²⁹ Mukâtil, I, 304.

¹³⁰ Urve b. Zübeyr, s. 168; Musa b. Ukbe, s. 183–184; İbn Hişâm, III-IV, 111.

¹³¹ Mukâtil, II, 115–116.

b. Rebab ile arkadaşlarını kast ederek “Bize itaat etselerdi öldürülmezlerdi.” dedi.¹³²
Bunun üzerine “Bize uysalardı öldürülmezlerdi.” âyeti nazil oldu.¹³³

Uhud Savaşı devam ederken, “Muhammed öldürüldü.” şayiası yayıldı. Bunun üzerine münafıklar, kardeşlerinizin yanına gidip eman isteyin, ilk dininize geri dönün dediler. Münafıkların bu sözlerini işiten Enes b. Mâlik’in amcası Bişr b. Nadr el-Ensârî “Eğer Muhammed öldürüldü ise, Muhammed’in Rabbi asla ölmez. Sizler Resûlullah’ın uğrunda savaştığı şey için Allah’ın huzuruna varıncaya kadar savaşmayacak mısınız? Sonra da “Allahım! Bunların söylediklerinden ötürü sana özür beyan ediyorum. Bunların yaptıklarından da uzak olduğumu bildiriyorum.” dedi. Arkasından da yalın kılıç müşriklerin üzerine atılıp onlardan bazılarını öldürdü, nihâyet kendisi de şehit oldu.¹³⁴

Hani sen müminlere, “Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?” diyordun.¹³⁵ Bu âyet Uhud gününde indirilen meleklerden bahsetmektedir.¹³⁶ “Hani sizden iki takım (paniğe kapılarak) çözülmeye yüz tutmuştu.”¹³⁷ âyetinde belirtildiği üzere Uhud Savaşı’nda çözülmeye yüz tutan iki kol, Ensâr’dan Benû Hârise b. Hâris ki Evs b. Kayzî ve Ebû Arbe b. Evs b. Yâmin bu kabiledendir. Diğeri de Benû Seleme b. Cu‘şem’dir.¹³⁸

Uhud günü Resûlullah’ın yerleştirdiği okçular, müslümanların galip geldiklerini görünce; Resûlullah’ın “Kim eline bir şey geçirirse onundur.” demesinden endişe ederek yerlerini terk ettiler. Resûlullah da “Size emrim olmadıkça yerinizden ayrılmamanızı söylememiş miydim?” deyince, “Diğer kardeşlerimizi orada bekliyor bıraktık.” dediler. Resûlullah “Bizim ganimete hainlik edeceğimizi mi zannettiniz?” dedi. Bunun üzerine “Hiçbir peygamberin emanete hıyanet etmesi düşünülemez.”¹³⁹ âyeti nazil oldu.¹⁴⁰

¹³² Mukâtil, I, 312.

¹³³ Al-i İmran 3/168.

¹³⁴ Mukâtil, I,304–305.

¹³⁵ Al-İmran 3/124.

¹³⁶ Mukâtil, I, 299.

¹³⁷ Al-i İmran 3/122.

¹³⁸ Mukâtil, I, 299.

¹³⁹ Al-i İmran 3/161.

¹⁴⁰ Mukâtil, I, 310.

Uhud günü bozgun sonrası Osman b. Affan, Rafi' b. Mu'alla, Harice b. Zeyd, Huzeyfe b. 'Ubeyd b. Rabi'a ve Osman b. 'Ukbe'nin de aralarında bulunduğu bazı kimseler kaçmışlardır.¹⁴¹

Uhud yenilgisinden sonra Allah bazılarını iç sükûneti ilka ederek üzüntülerini giderdi ve huzur içinde uyudular. "İçinizden bir taifeyi saran..."¹⁴² âyeti, yedi kişi, Ebû Bekir, Ömer b. Hattab, Ali b. Ebû Talib, Hâris b. Sımme, Sehl b. Dayf ve Ensâr'dan iki kişi hakkında inmiştir.¹⁴³

Uhud Savaşı'ndan sonra bazı Müslümanlar kâfirlerin kendilerine galip geleceklerinden korktular. Onlardan biri Yahudiliği kabul edeceğim; doğrusu ben kâfirlerin bize üstünlük sağlayacaklarından korkuyorum. Diğeri ben de Şam'a gidip Hıristiyan olacağım dedi. Bunun üzerine "Ey inananlar! Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğruya iletmez."¹⁴⁴ âyeti indirildi.¹⁴⁵

Değerlendirme

Mukâtil, Uhud Gazvesi'nin Bedir Savaşı'ndan bir yıl sonra, 10 Şevval Cumartesi günü cereyan ettiği bilgisini vermektedir. Konu ile ilgili olarak kaynaklarımızdan İbn İshâk (nşr. Hamidullah), Uhud Savaşı'nın hicri üçüncü yılın Şevval ayında gerçekleştiğini, (nşr. A.Ferid) nüshasında ise hicri üçüncü yılında Şevval ayının ortasında gerçekleştiği bilgisini vermektedir.¹⁴⁶ İbn Şihâb ez-Zührî, Uhud Savaşı'nın Benû Nadir vakasından altı ay sonra gerçekleştiğini belirtmektedir.¹⁴⁷ Musa b. Ukbe ise Uhud Savaşı'nın Bedir Savaşı'ndan bir yıl sonra Şevval ayında olduğunu nakletmektedir.¹⁴⁸ Mukâtil, Uhud Savaşı'nın gerçekleştiği tarih hakkında net bir bilgi verirken diğer kaynaklar bu konuda net bir tarih vermemektedirler.

¹⁴¹ Mukatil, I, 305.

¹⁴² Ali-İmran 3/154.

¹⁴³ Mukatil, I, 307.

¹⁴⁴ Maide 5/51.

¹⁴⁵ Mukâtil, I, 483.

¹⁴⁶ İbn İshâk (nşr. Hamidullah) s. 301; İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 332;

¹⁴⁷ İbn Şihâb ez-Zührî, s. 76.

¹⁴⁸ Musa b. Ukbe, s. 183.

Mukâtil'in Uhud Savaşı öncesi Abdullah b. Ubey b. Melek ve beraberindeki üç yüz kişinin savaştan vazgeçerek geri dönmesi hususunda verdiği bilgiler ilgili kaynaklar tarafından aynı şekilde rivayet edilmektedir. Fakat, Abdullah b. Ubey b. Melek'in ismi kaynaklarımızda, Abdullah b. Ubey b. Selül ve Abdullah b. Ubey olarak nakledilmektedir.¹⁴⁹

Mukâtil'in belirttiği üzere savaş öncesi Abdullah b. Ubey b. Melek ve beraberindekiler geri dönmüş, Abdullah b. Rebab ve arkadaşları geri dönenlere bazı sözler söylemişlerdi. Konu ile ilgili bilgiler kaynaklarımızdan İbn İshâk tarafından nakledilmektedir. Ona göre bu sözler, Abdullah b. Ubey b. Selül ve arkadaşlarının geri dönmesi üzerine, onları takip eden Abdullah b. Amr b. Haram tarafından söylenmiştir.¹⁵⁰

Mukâtil, Uhud günü müminler bozguna uğrayıp bazıları da öldürülünce münafıklardan Abdullah b. Ubey'in, Abdullah b. Rebab ile arkadaşlarını kast ederek "Bize itaat etselerdi öldürülmezlerdi." dediğini; bunun üzerine "Bize uysalardı öldürülmezlerdi." âyetinin indirildiğini belirtmişti. Konuyla ilgili olarak Musa b. Ukbe, yenilgi sonrası münafıkların bu sözlerin benzerlerini müslümanlara söylediklerini rivayet etmekle birlikte daha fazla detay vermemektedir.¹⁵¹ İbn İshâk ise "Bize uysalardı öldürülmezlerdi." âyetinin açıklamasında bu sözleri münafıkların söylediğini belirtmektedir.¹⁵² Kaynaklarımızda bu sözleri Abdullah b. Ubey'in, Abdullah b. Rebab ile arkadaşlarını kast ederek söylediğine dair açık bir ifade bulunmamaktadır.

Uhud Savaşı devam ederken, "Muhammed öldürüldü." şayiası yayıldı. Bunun üzerine münafıklar, kardeşlerinizin yanına gidip eman isteyin, ilk dininize geri dönün dediler. Mukâtil'in bozgun esnasında insanların tavrına dair verdiği bu bilgi kaynaklarımızdan Musa b. Ukbe'nin eserinde yer almaktadır.¹⁵³

Uhud Savaşı'nda "Muhammed öldürüldü." şayiasının yayılması üzerine münafıkların, "Kardeşlerinizin yanına gidip eman isteyin, ilk dininize geri dönün." demeleri üzerine bu sözleri işiten Enes b. Mâlik'in amcası Bişr b. Nadr el-Ensârî'nin münafıklara tepkisi

¹⁴⁹ İbn Şihâb ez-Zührî, s. 77; Urve b. Zübeyr, s. 169; Musa b. Ukbe, s. 185; İbn İshâk (nşr. Hamidullah) s. 304; İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 333; İbn Hişâm, III-IV, 64.

¹⁵⁰ İbn İshâk (nşr. Hamidullah) s. 304; İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 333; İbn Hişâm, III-IV, 64.

¹⁵¹ Musa b. Ukbe, s. 193; İbn Hişâm, III-IV, 116.

¹⁵² İbn Hişâm, III-IV, 116.

¹⁵³ Musa b. Ukbe, s. 187.

ile ilgili Mukâtil'in verdiği bilgiler ile karşılaştırdığımız kaynakların naklettikleri arasında bazı farklılıklar söz konusudur.

Bunlar:

1. Kaynaklarımız Uhud günü “Eğer Muhammed öldürüldü ise, Muhammed’in Rabbi asla ölmez. Sizler Resûlullah’ın uğrunda savaştığı şey için Allah’ın huzuruna varıncaya kadar savaşmayacak mısınız? diyen kişinin Enes b. Mâlik’in amcası Bişr b. Nadr el-Ensârî değil; Enes b. Mâlik’in amcası Enes b. en-Nadr el-Ensârî olduğunu nakletmektedirler.¹⁵⁴

2. Yine kaynaklarımız, Enes b. Nadr el-Ensârî’nin bu sözleri, münafıkların müslümanların morallerini bozmak için söyledikleri sözler üzerine değil; ”Muhammed öldürüldü.” şayiasından sonra savaşmayı bırakan müslümanlara hitaben söylediğini rivayet etmektedirler.¹⁵⁵

3. Enes b. Nadr’ın söylemiş olduğu “Allahım! Bunların söylediklerinden ötürü sana özür beyan ediyorum. Bunların yaptıklarından da uzak olduğumu bildiriyorum.” ifadesi kaynaklarımız tarafından nakledilmemektedir.

Enes b. Nadr, bu sözlerden sonra yalın kılıç müşriklerin üzerine atılıp onlardan bazılarını öldürdü, nihayet kendisi de şehit oldu. Bu bilgi kaynaklarımız tarafından da rivayet edilmektedir.¹⁵⁶

Hani sen müminlere, “Rabbimizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?” diyordun. Mukâtil’e göre bu âyet Uhud gününde indirilen meleklerden bahsetmektedir. Kaynaklarımızdan İbn İshâk da bu ayetin Uhud Savaşı’nda inen meleklerden bahsettiğini belirtmektedir.¹⁵⁷

Uhud Savaşı’nda çözülmeye yüz tutan iki kol, Mukâtil’e göre Ensar’dan Benû Hârise b. Hâris ki; Evs b. Kayzî ve Ebû Arbe b. Evs b.Yamin bu kabiledendir. Diğerleri de Benû

¹⁵⁴ Musa b. Ukbe, s. 187; İbn İshâk (nşr. Hamidullah) s. 309; İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 330; İbn Hişâm, III-IV, 83.

¹⁵⁵ İbn İshâk (nşr. Hamidullah) s. 309; İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 338–339; İbn Hişâm, III-IV, 83.

¹⁵⁶ İbn İshâk (nşr. Hamidullah) s. 309; İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 338–339; İbn Hişâm, III-IV, 83.

¹⁵⁷ İbn Hişâm, III-IV, 107.

Seleme b. Cuşem'dir. Konuyla alakalı rivayete yer veren İbn İshâk'a göre bu iki taife; Benû Seleme b. Cuşem b. Hazrec ile Evs'ten Benû Hârise b. Nebit'tir.¹⁵⁸

Mukâtil'e göre Uhud Savaşı'nda okçuların yerlerini terk etmelerinin nedeni ganimet endişesiydi. Kaynaklarımızdan İbn İshâk, okçuların Müslümanların galip gelmesinden sonra ganimet elde etmek için yerlerini terk ettiklerini rivayet ederek Mukâtil'in verdiği bilgiye eserinde yer vermektedir.¹⁵⁹ Fakat, incelediğimiz kaynaklarda Uhud Savaşı sonrası okçuların Resûlullah'ın "Kim eline bir şey geçirirse onundur." demesinden endişe ederek yerlerini terk ettiklerine dair Mukâtil'in verdiği detaylı bilgiler ve sonrasında Hz. Peygamber ile yerlerini terk eden okçular arasında geçen bir konuşma bulunmamaktadır. Yalnız, İbn İshâk Uhud Savaşı'ndan sonra "Hiçbir peygamberin emanete hıyanet etmesi düşünülemez."¹⁶⁰ âyetinin nazil olduğunu rivayet etmektedir.¹⁶¹

Mukâtil'in bize sunduğu bilgilere göre Uhud mağlubiyeti sonrası Osman b. Affan, Rafi' b. Mu'alla, Harice b. Zeyd, Huzeyfe b. 'Ubeyd b. Rabi'a ve Osman b. Ukbe'nin de aralarında bulunduğu bazı kimseler kaçmışlardır. Uhud Savaşı'nda bazı Müslümanların mağlubiyet sonrası kaçtıklarına dair bilgiler kaynaklarımızdan İbn İshâk ve Musa b. Ukbe tarafından nakledilmektedir. Musa b. Ukbe'de bu kişilerin isimleri Osman b. Affan, Sa'd b. Osman, kardeşi Ukbe b. Osman ve Harice b. Amir el-Ensârî olarak nakledilmektedir.¹⁶² İbn İshâk ise bu isimleri Osman b. Affan ve Ensâr'dan Sa'd b. Osman ile Ukbe b. Osman olarak rivayet etmektedir.¹⁶³

Mukâtil, Uhud yenilgisinden sonra Allah'ın bazı müslümanlara iç sükûneti ilka ederek üzüntülerini giderdiğini ve huzur içinde uyduklarını belirtmekte ve konuyla ilgili ayetin yedi kişi hakkında indiğini belirtmekte ve bunlardan beş kişinin isimlerini vermektedir.

Konuyla ilgili olarak kaynaklarımızdan Musa b. Ukbe, Uhud mağlubiyeti sonrası böyle bir hadisenin gerçekleştiğini nakletmekle birlikte bu hadisenin muhataplarının Talha, Zübeyr, Sehl b. Huneyf ve Beni Neccar'ın kardeşi Hârîs b. Sîmme olduğunu

¹⁵⁸ İbn Hişâm, III-IV, 106.

¹⁵⁹ İbn İshâk (nşr. Hamidullah) s. 306–307; İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 336.

¹⁶⁰ Al-i İmran 3/161.

¹⁶¹ İbn Hişâm, III-IV, 117.

¹⁶² Musa b. Ukbe, s. 191.

¹⁶³ İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 341.

nakletmektedir.¹⁶⁴ İbn İshâk da, bu ayetin Uhud Savaşı'yla ilgili inen ayetlerden olduğunu belirtmekte, fakat daha fazla detay vermemektedir.¹⁶⁵

Mukâtil'e göre Uhud mağlubiyeti sonrasında bazı Müslümanlar kâfirlerin kendilerine galip geleceklerinden korktukları için onlardan biri Yahudiliği kabul edeceğini; diğer bir kişi de Hristiyan olacağını söylemiş ve konuyla ilgili ayet inmiştir. Mukâtil'in vermiş olduğu bu detaylar incelediğimiz kaynaklarda yer almamaktadır.

3.3. Savaşta Şehit Olanlar

Mukâtil'in tefsirinde yer alan bilgilere göre 11 Şevval Cumartesi günü Uhud'da Müslümanlardan yetmiş kişi müşrikler tarafından şehit edildi. Bir sene önce de 17 Ramazan'da Müslümanlar Bedir'de müşriklerden yetmiş kişiyi öldürdü, yetmiş kişiyi de esir aldı. "Onların başına iki katını getirdiniz."¹⁶⁶ âyeti Mukâtil b. Süleyman'a göre buna işaret etmektedir.¹⁶⁷ Uhud Savaşı'nda okçuların komutanı olan Amroğulları'ndan Abdullah b. Cubeyr el-Ensârî ve bazı arkadaşları yerlerini terk etmeyerek şehit olmuşlardır.¹⁶⁸

Değerlendirme

Mukâtil, 11 Şevval cumartesi günü Uhud'da Müslümanlardan yetmiş kişinin müşrikler tarafından şehit edildiği bilgisini verirken; Musa b. Ukbe şehit sayısını kırk dokuz olarak rivayet etmektedir.¹⁶⁹ İbn Şihâb ez-Zührî ise yetmiş kişinin şehid olduğunu rivayet etmektedir.¹⁷⁰ İbn Hişâm, İbn İshâk'ın altmış beş kişinin şehit olduğunu bildirdiğini; onun belirtmedikleri ile birlikte şehit olanların sayısının yetmiş kişi olduğunu zikretmektedir. Mukâtil'in konuyla ilgili verdiği bilgiler İbn Şihâb ez-Zührî ve İbn Hişâm'ın rivayetleriyle aynı olduğu görülmektedir.¹⁷¹

Mukâtil'e göre Uhud Savaşı'nda okçuların komutanı olan Amroğulları'ndan Abdullah b. Cubeyr el-Ensârî şehit olmuştu. Kaynaklarımızdan Musa b. Ukbe ve İbn İshâk, Uhud

¹⁶⁴ Musa b. Ukbe, s. 189.

¹⁶⁵ İbn Hişâm, III-IV, 115.

¹⁶⁶ Al-i İmran 3/165.

¹⁶⁷ Mukâtil, I, 311.

¹⁶⁸ Mukatil, I, 305.

¹⁶⁹ Musa b. Ukbe, s. 200.

¹⁷⁰ İbn Şihâb ez-Zührî, s. 77.

¹⁷¹ İbn Hişâm, III-IV, 126-127.

Savaşı'nda okçuların komutanının Beni Sa'labe'den Abdullah b. Cubeyr el-Ensari olduğunu ve şehit olduğunu belirtmektedirler.¹⁷²

3.4. Savaş Sonrasında Müşriklerin Takip Edilmesi

Mukâtil, “Onlar yaralandıktan sonra Allah’ın ve Peygamberinin davetine uyan kimselerdir.”¹⁷³ âyetinin sebebi nüzülü olarak Uhud Savaşı sonrası yaşanan şu olayı nakleder:

Müşrikler, Uhud’dan zaferle dönünce beyaz bir katır üzerinde bulunan Resûlullah “Ben onları takip edeceğim.” dedi. Münafıklar, Müslümanların Mekkeliler’i takip etmelerini engellemek için müminlere, “Bedir günü zafer kazanmıştınız, ama bugün Mekkeliler üzerinize geldiler ve sizi yurdunuzda öldürdüler, çiğneyip geçtiler. Mekkeliler’in size karşı cesaretleri daha fazla ve siz çok korkmuşken onları nasıl takip edeceksiniz.” dediler. Bazı müminler de bu sözden etkilenerek, yaralarından şikâyette bulunarak, mazeret göstermek istediler. Bunun üzerine Allah, “Eğer siz (Uhud’da) bir yara aldıysanız, şüphesiz o topluluk da (Müşrikler de Bedir’de) benzeri bir yara almıştı. İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz. (Bazen bir topluma iyi ya da kötü günler gösteririz, bazen öbürüne.) Allah, sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar. Allah, zalimleri sevmez.”¹⁷⁴ ve “Düşman topluluğunu izlemekte gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı duyuyorsanız, kuşkusuz onlar da sizin acı duyduğunuz gibi acı duyuyorlar. Üstelik siz Allah’tan onların ümit edemeyecekleri şeyleri umuyorsunuz. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁷⁵ âyetlerini indirdi.

Resûlullah ile birlikte Muhacir ve Ensâr’dan toplam yetmiş kişi yola koyuldu. Nihâyet bunlar Safra-u Bedir es-Suğra’ya kadar vardılar. Ebû Süfyân, Resûlullah’ın kendilerini takip etmekte olduğunu öğrenince, dehşete kapılarak Mekke’ye dönmek için acele etti. Medine’ye gitmekte olan Eşca’ oğullarından Nu’aym b. Mesud ile karşılaşan Ebû Süfyân, Muhammed’in kendilerini takip etmekte olduğu haberini aldıklarını, Nu’aym b. Mesud’dan Muhammed’le karşılaştıklarında “Arap kabileleri, Müslümanları bozguna uğrattıktan sonra onlara ilişmediği için Ebû Süfyân’ı kınadılar, hatta Ebû Süfyân’ın

¹⁷² Musa b. Ukbe, s. 197. İbn Hişâm, III-IV, 123.

¹⁷³ Al-i İmran 3/172.

¹⁷⁴ Al-i İmran 3/140.

¹⁷⁵ Nisa 4/104.

üzerine yürüdüler. Mekkeliler sizinle savaşmak üzere Arap kabilelerinden büyük bir ordu topladılar ve tekrar Medine'ye doğru geri geliyorlar.” demesini istedi. “Vereceğin bu haber Muhammed'in bizi takip etmesini önleyecek olursa, Mekke'ye döndüğünde sana on deve vereceğim.” dedi.

Nu'aym, Safra denilen yerde Resûlullah ile karşılaştı. O'na, Ebû Süfyân'ın söylediklerini nakletti. Ardından da Mekkeliler'in üzerlerine geldiklerini söyledi. Resûlullah şöyle karşılık verdi. “Allah bize yeter; O ne güzel vekil, ne güzel sığınak, ne güzel koruyucudur.”¹⁷⁶

Değerlendirme

Mukâtil, müşrikler Uhud'dan zaferle dönünce beyaz bir katır üzerinde bulunan Resûlullah'ın “Ben onları takip edeceğim.” dediğini zikretmektedir. Musa b. Ukbe, Urve b. Zübeyr ve İbn İshâk, Uhud Savaşı'ndan sonra Resûlullah'ın ashabına müşrikleri takip emrini verdiğini nakletmektedirler.¹⁷⁷ Fakat bu kaynaklar, Resûlullah'ın o gün beyaz bir katıra bindiğine dair herhangi bir detay vermemektedirler.

Münafıkların, Müslümanların Mekkelileri takip etmelerini engellemek için söylediği sözler ve müminlerin münafıkların bu sözden etkilenerek yaralarından şikâyetle bulunarak mazeret göstermek istemeleriyle ilgili Mukâtil'in verdiği bilgiler kaynaklarımız tarafından nakledilmemekle birlikte; Mukâtil'in bu hadise üzerine indiğini belirttiği “Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız, şüphesiz o topluluk da (Müşrikler de Bedir'de) benzeri bir yara almıştı. İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz. (Bazen bir topluma iyi ya da kötü günler gösteririz, bazen öbürüne.) Allah, sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar. Allah, zalimleri sevmez.” âyetini İbn İshâk, Uhud Savaşı'yla ilgili inen âyetlerden birisi olarak zikretmektedir.¹⁷⁸

Mukâtil'in yetmiş kişinin Resûlullah ile birlikte müşrikleri takip için yola çıktıkları bilgisini vermesine karşılık; Musa b. Ukbe, Urve b. Zübeyr ve İbn İshâk, Resûlullah'ın Uhud'a katılan herkese takip için yola çıkmalarını emrettiğini rivayet etmektedirler.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Mukâtil, I, 315–316.

¹⁷⁷ Urve b. Zübeyr, s. 174; Musa b. Ukbe, s. 193–194; İbn Hişâm, III-IV, 101.

¹⁷⁸ İbn Hişâm, III-IV, 110.

¹⁷⁹ Urve b. Zübeyr, s. 174; Musa b. Ukbe, s. 193–194; İbn Hişâm, III-IV, 101.

İncelediğimiz kaynaklar, müşrikleri takip eden müslümanların Hamrâü'l-Esed'e kadar vardıklarını nakletmektedirler. Mukâtil'e göre ise müslümanlar müşrikleri takip için Safrâ-u Bedir es-Suğra'ya kadar gittiler. Mukâtil'in bu konuda farklı bir bilgi verdiği anlaşılmaktadır.¹⁸⁰

Ebû Süfyân, Resûlullah'ın kendilerini takip etmekte olduğunu öğrenince, dehşete kapılarak Mekke'ye dönmek için acele etti. Mukâtil'in verdiği bu bilgiler İbn İshâk'ın verdiği bilgilerle örtüşmemektedir. Onun verdiği bilgiye göre; Mâbed b. Ebû Mâbed el-Huzâi, Ebû Süfyân'a "Müslümanlar kendilerine karşı benzeri görülmemiş bir kızgınlıkla topluca yola çıktılar ve sizi arıyorlar." demesine karşılık Ebû Süfyân "Biz onlara saldırmaya karar verdik, onların kökünü kazıyacağız." dedi.¹⁸¹ Yine İbn Hişâm'ın Ebû Ubeyde'den naklettiğine göre; Ebû Süfyân, Medine'ye dönüp Müslümanların kalanlarını yok etmek istedi. Bunun üzerine Safvân b. Ümeyye b. Halef "Müslümanlar çok kızgınlar, bu defa daha bilenmiş bir şekilde savaşsınlar; bundan dolayı geri dönün." demesi üzerine geri döndüler. Bu ifadeler Ebû Süfyân ve arkadaşlarının Mekke'ye dönmek için acele ettiklerini doğrulamamaktadır.¹⁸²

Mukâtil'in Uhud sonrası Mekke'ye dönmekte olan Ebû Süfyân ile Medine'ye gitmekte olan Eşca'oğulları'ndan Nu'aym b. Mesud ile arasında geçtiğini belirttiği hadiseyle ilgili verdiği bilgiler ile İbn İshâk'ın verdiği bilgilerde bazı farklılıklar söz konusudur.

Bunlar:

1. Ebû Süfyân, Müslümanları tamamen imha edeceklerine dair haberi Resûlullah'a iletmelerini Abdulkays kabilesine ait bir kafileden istiyor.
2. Ebû Süfyân, haberi Resûlullah'a ulaştırmaları halinde Abdulkays kabilesine Ukaz'da develerine kuru üzüm yükleme sözünü veriyor.
3. "Arap kabileleri, Müslümanları bozguna uğrattıktan sonra onlara ilişmediği için Ebû Süfyân'ı kınadılar, hatta Ebû Süfyân'ın üzerine yürüdüler. Mekkeliler sizinle savaşmak üzere Arap kabilelerinden büyük bir ordu topladılar ve tekrar Medine'ye doğru geri geliyorlar." demesini istedi. Bu bilgi kaynaklarımız tarafından nakledilmemektedir.

¹⁸⁰ Urve b. Zübeyr, s. 174; İbn Şihâb ez-Zührî, s. 78; Musa b. Ukbe, s. 194; İbn İshâk (nşr. A.ferid) s. 348; İbn Hişâm, III-IV, 101.

¹⁸¹ İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 348-349; İbn Hişâm, III-IV, 102.

¹⁸² İbn Hişâm, III-IV, 104.

Kaynaklarımıza göre Ebû Süfyân'ın Medine üzerine tekrar yürümek istemesinin nedeni Müslümanların geri kalanlarını öldürmekti.

4. Mukâtil'e göre Nu'aym, Safra denilen yerde Resûlullah ile karşılaştı. Ona, Ebû Süfyân'ın söylediklerini nakletti. Ardından da Mekkelilerin üzerlerine geldiklerini söyledi. Resûlullah şöyle karşılık verdi. "Allah bize yeter; O ne güzel vekil, ne güzel sığınak, ne güzel koruyucudur." İbn İshâk'ın naklettiğine göre kabile Resûlullah ile Hamrâu'l-Esed'de karşılaşarak Resûlullah'a Ebû Süfyân'ın söylediklerini ilettiler. Bunun üzerine Resûlullah "Allah bize yeter; O ne güzel vekil, ne güzel sığınak, ne güzel koruyucudur." dedi.¹⁸³

3.5. Savaşın Sonra Yahudi ve Münafıkların Faaliyetleri

Resûlullah, Uhud günü Müslümanları müşrikleri takip etmeye çağırdığında münafıklar Müslümanlara "Onların size neler yaptığını gördünüz. Ancak kaçanlar geri dönebildi. Kendi yurdunuzda mağlup oldunuz. Sayıca da azsınız. Allah'a yemin ederiz ki, onları takip ederseniz sizden kimse geri dönemeyecektir." dediler. Şeytan münafıkların bu sözleriyle müminlerin kalplerini etkilemeye çalıştı. Bunun üzerine "Şu şeytan sizi, sadece kendi velilerine karşı korkutuyor."¹⁸⁴ âyeti nazil oldu.¹⁸⁵

Münafıklar, Uhud Savaşı'ndan sonra müminlere "Niçin kendinizi ölüme yolluyor ve mallarınızı telef ediyorsunuz? Muhammed gerçekten peygamber olsaydı, siz öldürülmezsiniz." dediler.

Müminler de "Allah bizden öldürülenlere cennet va'detti." diye karşılık verdiler. Münafıklar "Niçin kendinizi asılsız şeylerle umutlandırılıyorsunuz?" dediler.¹⁸⁶

Yahudi Ka'b b. Eşref ile Huyey b. Ahtab, Uhud Savaşı'ndan sonra otuz Yahudi ile birlikte Mekke'ye gittiler. Medine'den gelen Yahudiler Kureyşliler'e misafir oldular. Ka'b b. Eşref de Ebû Süfyân'a misafir oldu. Ebû Süfyân da ona güzel bir şekilde ikramda bulundu. Ebû Süfyân b. Harb onlara "Bizim en çok sevdiğimiz biz veya Müslümanlar yok oluncaya kadar Muhammed'le savaşmakta bize yardım edenlerdir." dedi. Ka'b b. Eşref de Ebû Süfyân'a "Sizden otuz kişi bizden de otuz kişi gelsin,

¹⁸³ İbn İshâk (nşr. A.ferid) s. 349; İbn Hişâm, III-IV, 103.

¹⁸⁴ Al-i İmran 3/175.

¹⁸⁵ Mukâtil, I, 317.

¹⁸⁶ Mukâtil, I, 182.

göğüslerimizi Kâbe'ye dayayarak bu Beyt'in Rabbine, bütün gücümüzle Muhammed'e karşı savaşacağımıza dair yemin edelim.” dedi. Ardından Kâbe'ye giderek bu şekilde yemin ettiler.¹⁸⁷

Değerlendirme

Mukâtil'in Uhud Savaşı sonrası Müslümanların müşrikleri takip etmelerini engellemek için münafıkların söylediğini belirttiği sözler ve şeytanın münafıkların bu sözleriyle müminlerin kalplerini etkilemeye çalıştığına dair verdiği bilgiler kaynaklarımızda yer almamaktadır.

Mukâtil'in belirttiği üzere Uhud Savaşı'ndan sonra Yahudiler ve münafıklar Müslümanlar'ın mağlup olmasını fırsat bilerek onların morallerini bozacak bazı sözler söylemişlerdir. Musa b. Ukbe, yahudi ve münafıkların yenilgi sonrası müslümanlara “Eğer Muhammed peygamber olsaydı müşrikler ona galip gelemezdi ve bunlar başına gelmezdi.” dediklerini rivayet etmekle birlikte, Müslümanların onlara cevap verdiğiğine dair bir bilgi vermemektedir.¹⁸⁸

Yahudi Ka'b b. Eşref ile Huyey b. Ahtab'ın Uhud Savaşı'ndan sonra otuz Yahudi ile birlikte Mekke'ye gitmesi, Ebû Süfyân b. Harb ile aralarında geçen olaylar ve Mekke'de yaptıkları hakkında Mukâtil'in verdiği bilgileri kaynaklarımızla karşılaştığımız zaman bazı farklılıkların bulunduğu görülmektedir.

Buna göre:

1. İbn İshâk'ın naklettiğine göre Ka'b b. Eşref, Bedir Savaşı'ndan sonra Mekke'ye gitmiştir. Mekke'ye kaç kişiyle gittiğine dair İbn İshâk'da açık bir ifade bulunmamaktadır. Mukâtil'e göre ise Uhud Savaşı'ndan sonra otuz Yahudi ile birlikte Mekke'ye gitmiştir.

2. İbn İshâk, Musa b. Ukbe ve Urve b. Zübeyr'in verdiği bilgilere göre Ka'b b. Eşref, Bedir Savaşı'ndan sonra öldürülmüştür.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Mukâtil, I, 378–379.

¹⁸⁸ Musa b. Ukbe, s. 193.

¹⁸⁹ Urve b. Zübeyr, s. 162; Musa b. Ukbe, s. 180; İbn İshâk (nşr. A.ferid) s. 326; İbn İshâk (nşr. Hamidullah) s. 29; İbn Hişâm, III-IV, 51.

3. İbn İshâk'ın bildirdiğine göre Ka'b b. Eşref Mekke'ye varınca Muttalib b. Ebi Vedâe b. Dubeyre es-Sehmî'ye misafir oldu. Onun yanında bulunan Âtike bint Ebû'l-As b. Ümeyye b. Abdişems, Ka'b b. Eşref'i konuk etti ve ona ikramda bulundu. Ka'b b. Eşref onları Resûlullah'a karşı kışkırtan sözler söyledi ve şiirler okudu. Mukâtil'e göre ise Ka'b b. Eşref, Mekke'ye varınca Ebû Süfyân'a misafir oldu. Ebû Süfyân da ona güzel bir şekilde ikramda bulundu.

4. Mukâtil'e göre Ka'b b. Eşref otuz Yahudi ile Mekke'yi ziyareti esnasında Ebû Süfyân'a "Sizden otuz kişi bizden de otuz kişi gelsin, göğüslerimizi Kâbe'ye dayayarak bu Beyt'in Rabbine, bütün gücümüzle Muhammed'e karşı savaşağımıza dair yemin edelim." dedi. Ardından Kâbe'ye giderek bu şekilde yemin ettiler. Konuyla ilgili bu bilgiler ise kaynaklarımız tarafından nakledilmemektedir.¹⁹⁰

¹⁹⁰ İbn İshâk (nşr. A.Ferid) s. 326; İbn İshâk (nşr. Hamidullah) s. 297; İbn Hişâm, III-IV, 51-52.

BÖLÜM 4: HENDEK SAVAŞI

Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr* adlı eserinde Hendek savaşı hakkında da bir takım bilgiler vermektedir. Mukâtil, Hendek Savaşı ile ilgili olarak Al-i İmran 3/21; Ahzab 33/9, 10, 12, 13, 18, 20, 21, 25, 26 âyetlerinde bilgiler sunmaktadır. O, bu âyetlerde, Hendek Savaşı'na katılan Mekke müttetikleri, Müslümanların Hendek Savaşı için yaptığı hazırlıklar, savaş öncesi Yahudilerin faaliyetleri, Hendek Savaşı hakkında bir takım rivâyetlere yer vermektedir.

4.1. Savaşa Katılan Mekkeliler'in Müttetikleri

Mukâtil, Hendek Savaşı'na katılan Mekke müttetiklerinin, Ebû Süfyân b. Harb komutasındaki Mekkeliler, Yezîd b. Hulleys el-Huzâî komutasında Huzâalılar'ın bir kolu olan Mustalikoğulları, Malik b. Avf en-Nadrî komutasındaki Hevazinliler, Uyeyne b. Hısn b. Bedr el-Fezârî komutasındaki Gatafanoğulları; Tuleyha b. Huveylid komutasındaki Esedoğulları ve Yahudiler'den oluştuğunu bildirmektedir. "Ahzab", Hendek Gazvesi'nde Müslümanlara karşı kurulan bu ittifaka verilen isimdir.¹⁹¹

Değerlendirme

Mukâtil, Hendek Savaşı'na katılan Mekke müttetiklerinin isimlerini zikretmişti. İncelediğimiz kaynaklardan İbn İshâk ve Musa b. Ukbe, Uhud Savaşı'nda Müslümanlara karşı oluşturulan Mekke müttetikleri hakkında bilgi vermektedirler. Musa b. Ukbe'ye göre Mekke müttetikleri, Ebû Süfyân komutasındaki Mekkeliler, Tuleyha komutasındaki Beni Esed, Ebü'l-Eğvar komutasındaki Benû Süleym ve Uyeyne b. Hısn b. Huzeyfe b. Bedr komutasındaki Gatafanlılar'dan oluşmaktadır.¹⁹² İbn İshâk'a göre ise Mekke müttetikleri, Yahudi bir topluluk, Ebû Süfyân komutasındaki Mekkeliler, Uyeyne b. Hısn b. Huzeyfe b. Bedr komutasındaki Gatafanlılar (Beni Fezâre ile birlikte çıktılar.), Hâris b. Avf b. Ebû Hârise el-Mürrî de Benû Mürre ile çıktı. Mis'er b. Ruhayle b. Nüveyre b. Tarif b. Sühme b. Abdullah b. Hilâl b. Halâve b. Eşce' b. Reys b. Gatafan'da Eşce'den kendine tabi olanlarla yola çıktı.¹⁹³ Mekke müttetikleri hakkında bu eserlerin verdiği bilgilerin birbirinden farklı olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁹¹ Mukâtil, III, 482–483.

¹⁹² Musa b. Ukbe, s. 214–215.

¹⁹³ İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 393; İbn Hişâm, III-IV, 214–215.

4.2. Müslümanların Savaş Hazırlıkları

Mukâtil b. Süleyman tarafından verilen bilgilere göre Resûlullah, düşmana karşı savunma savaşı yapmaya karar verdi ve hendek kazılmasını emretti. Herkes babası adına belirlenen bölümleri kazmaya başladı.

Selmân el-Fârisî de Haşimoğulları arasında hendek kazıyordu. Selman hendek kazarken bir kayaya rastladı, kayayı parçalayamayınca Resûlullah'dan yardım istedi. Kazmayı alan Resûlullah'ın kayaya üç darbe indirmesiyle parçalanan kayadan kıvılcımlar çıktı. Bunu gören Selman “Ey Allah'ın Resûlü! Sen taş vurunca hayret verici bir şey gördüm.” dedi. Resûlullah “Gerçekten gördün mü?” dedi. Selman evet deyince; Resûlullah “Birinci vuruşta Yemen'deki sarayı, ikinci vuruşta Medayin'deki Ebyad'ı, üçüncü vuruşta Bizans şehirlerini gördüm. Allah bana buraların ümmetim tarafından fethedileceğini vahyetti.” dedi.

Müslümanlar bu müjdeye sevindiler. Münafıklar ise savaşın şiddetinden ve muhasara şartlarının ağırlığından dolayı bu sözlerden şüphe ettiler ve kötü sözler söylediler. Ensâr'ın Evs kolundan, Amr b. Avfoğulları'ndan Muattıb b. Kuşeyr b. Adi “Muhammed bize Yemen, Fars ve Bizans saraylarını fethetmeyi va'd ediyor, oysa bizden birisi kendisine bir ok isabet etmeden tuvalete gidemiyor. Allah'a yemin ederim ki bu sözler Abdulmuttalib'in oğlunun aldatıcı sözlerindedir.” dedi. Birkaç kişi daha bu sözleri tekrarlayınca; “Hani münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlar, Allah ve Resûlü bize, ancak aldatmak için vaadde bulunmuşlar.”¹⁹⁴ âyeti nazil oldu.¹⁹⁵

Değerlendirme

Mukâtil, düşmana karşı savunma savaşı yapmaya karar veren Resûlullah'ın hendek kazılmasını emrettiğini ve herkesin babası adına belirlenen bölümleri kazdığı bilgisini vermektedir. Kaynaklarımızdan İbn İshâk ve Musa b. Ukbe, Resûlullah'ın hendek kazılmasını emrettiği bilgisini verirken herkesin babası adına belirlenen bölümleri kazdığına dair bir rivayet bu kaynaklarda yer almamaktadır.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Ahzab 33/12.

¹⁹⁵ Mukâtil, III, 477-478.

¹⁹⁶ Musa b. Ukbe, s. 215; İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 393; İbn Hişâm, III-IV, 216.

Mukâtil'e göre Hendek kazılırken Selman-ı Fârisî, parçalamakta zorlandığı kayayı parçalaması için Resûlullah'dan yardım istedi. Resûlullah kayayı parçalarken Selman-ı Fârisî bazı harikulâde şeyler gördü. Bunun üzerine Resûlullah ona bazı gaybi haberler verdi. Resûlullah'ın ona söylediği gaybi haberler, kaynaklarımız tarafından da benzer ifadelerle rivayet edilmektedir.¹⁹⁷

Mukâtil'e göre Resûlullah'ın kayayı parçalarken vermiş olduğu gaybi haberlerden dolayı münafıkların şüpheye düşmüş ve Amr b. Avfoğulları'ndan Muattıb b. Kuşeyr b. Adi olumsuz sözler söylemişti. Konuyla ilgili olarak İbn İshâk ve Musa b. Ukbe'de rivayetler bulunmaktadır. İbn İshâk, Resûlullah'ın müjdesi üzerine Muattıb b. Kuşeyr'in "Biz tabîî ihtiyaçlarımızı bile gidermek için kendimizi güvende hissetmezken Muhammed bize Kayser'in ve Kisra'nın hazinelerini müjdeliyor." şeklinde ifadeler kullandığını rivayet ediyor. Musa b. Ukbe ise bu sözlerin benzerini Hz. Peygamber'in yanında bulunan ashabından birisinin söylediğini nakletmektedir.¹⁹⁸

Mukâtil, Muattıb b. Kuşeyr'in "Allah'a yemin ederim ki bu sözler Abdulmuttalib'in oğlunun aldatıcı sözlerindedir." dediğini, birkaç kişi daha bu sözleri tekrarlayınca; "Hani münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlar, Allah ve Resulü bize, ancak aldatmak için vaadde bulunmuşlar." âyeti nazil olduğunu naklederken İbn İshâk, Muattıb b. Kuşeyr'in söylediği sözlerden sonra ilgili âyetin nazil olduğunu belirtirken, başka kimselerin bu sözleri tekrar ettiğine dair bir bilgiye eserinde yer vermemektedir.¹⁹⁹

4.3. Savaştan Önce Yahudilerin Faaliyetleri

Yahudiler, Hendek günü münafıklara "Ebû Süfyân ve beraberindekiler şâyet güçleri yeterse sizden hiç kimseyi bırakmayacaklar, bu gerçek ortada iken kendinizi ölüme atmayın; sizler bizim kardeşlerimiz ve komşularımızsınız, sizin için korkuyoruz." diye haber gönderdiler. Münafıklardan Abdullah b. Ubey ile bir arkadaşı müminleri Ebû Süfyân ve arkadaşları ile korkutmaya ve engellemeye başladılar. "Eğer Mekkeliler bu defa galip gelirlirse sizden hiç kimseyi bırakmayacaklar. Muhammed'den ne bekliyorsunuz? Muhammed size hayır adına bir şey getirmedi. Muhammed'in yaptığı şeyler burada ölmemize sebep olacak. Gelin -Yahudileri kastederek- kardeşlerimizin ve

¹⁹⁷ Urve b. Zübeyr, s. 185; Musa b. Ukbe, s. 215–216; İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 396–397; İbn Hişâm, III-IV, 219.

¹⁹⁸ Musa b. Ukbe, s. 218; İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 399; İbn Hişâm, III-IV, 222.

¹⁹⁹ İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 419; İbn Hişâm, III-IV, 246.

arkadaşlarımızın yanına gidelim.” dediler. Münafıkların bu sözleri müminlerin imanlarını ve teslimiyetlerini artırdı.²⁰⁰

Değerlendirme

Mukâtil’e göre Hendek Savaşı öncesi Yahudiler, münafıkları Müslümanlara karşı tahrik ettiler. Bunun üzerine bazı münafıklar Müslümanları Mekkelilerle savaşmaktan vazgeçirmek için kulis yaptılar. Mukâtil’in eserinde yer verdiği bu bilgiler incelediğimiz kaynaklar tarafından nakledilmemektedir.

4.4. Savaşın Seyri

Mukâtil’in sunduğu bilgilere göre; Hz. Muhammed, Hendek günü Mekkeliler Medine’ye gelmeden ve savaş hazırlıklarını tamamlamadan önce, uygun bir yer belirlemek için sabah erkenden ailesinden ayrıldı. “Hani sen müminleri savaş mevzilerine yerleştirmek için, sabah erken aileden (evinden) ayrılmıştın. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”²⁰¹ âyetinde bu husus ifade edilmektedir.²⁰²

Ebû Süfyân b. Harb ve beraberindekiler Hendek günü üç koldan harekete geçtiler.

Mâlik b. Avf el-Basrî ve Uyeyne b. Hısn el-Fezârî’nin komutasında Gatafanlılar, içlerinde Tuleyha b. Huveylid el-Esedî’nin de bulunduğu bin kişi ile içlerinde Huyey b. Ahtab’ın da bulunduğu Kureyza Yahudileri, yine Hevazinlilerle beraber Âmir b. et-Tufeyl doğu tarafından vadinin yukarı kısmından harekete geçtiler. “Hani onlar size hem üst tarafınızdan gelmişlerdi.”²⁰³ âyeti bu olayı anlatmaktadır.²⁰⁴ Ebû Süfyân’ın komutasındaki Mekkeliler vadinin ortasının doğu tarafından, Yezid b. Hulleys ve Eğvar es-Sülemî komutasındaki Kureyşliler de hendek tarafından geldiler.²⁰⁵ “Hani onlar size hem üst tarafınızdan hem alt tarafınızdan gelmişlerdi.”²⁰⁶ ayetinde anlatılan da bu olaydır.

²⁰⁰ Mukâtil, III, 481.

²⁰¹ Al-i İmran 3/21.

²⁰² Mukâtil, I, 298.

²⁰³ Ahzab 33/10.

²⁰⁴ Mukâtil, III, 476.

²⁰⁵ Mukâtil, III, 476.

²⁰⁶ Ahzab 33/10.

Savaş esnasında Salimoğulları'ndan münafıklar, “Ey Yesrib (Medine) halkı! Sizin burada durma imkânınız yok, haydi, geri dönün.”²⁰⁷ âyetinde ifade edilen sözleri söylediler. “Onlardan bir başka grup da, evlerimiz açık (korumasız) diyerek Peygamberden izin istiyorlardı. Oysa evleri açık (korumasız) değildi. Onlar sadece kaçmak istiyorlardı.”²⁰⁸ âyetinde bahsedilenler ise Ensâr'dan Benû Hârise b. Haris ile Benû Seleme b. Cu‘şem'dir. Bunların evleri Medine'nin kenarındaydı. Bundan dolayı “Evlerimiz korumasızdır, evlerimizden bir şeylerin çalınmasından korkuyoruz.” dediler.²⁰⁹

Mukâtil tarafından sunulan bilgiler arasında, savaşın seyrini değiştiren rüzgâr mucizesiyle ilgili kayıtlar da dikkat çekmektedir. Buna göre Allah, Hendek Savaşı'nda geceleyin müşriklerin üzerine sert bir rüzgâr gönderdi. Rüzgâr çadırların iplerini kopardı, ateşleri söndürdü, karmaşada atlar birbirlerine girdi. İçlerinde Cebrail'in de bulunduğu bin melek indirdi. Melekler müşriklerin karargâhlarının bulunduğu tarafa doğru tekbir getirdiler. Tuleyha b. Huveylid el-Esedî “Muhammed size zarar vermeye başladı. Kendinizi kurtarmaya bakın.” dedi. Bunun üzerine her kavmin lideri “Yola koyulun.” diye seslendi. Gece karanlığında şiddetli rüzgârdan ötürü bir şey göremedikleri için hafif eşyalarını alarak perişan bir şekilde geri çekildiler. “Allah, inkâr edenleri, hiçbir hayra ulaşmaksızın kin ve öfkeleriyle geri çevirdi. Allah, savaşta müminlere kâfi geldi. Allah, kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.”²¹⁰ âyeti bu olayı anlatmaktadır.²¹¹

Mukâtil'in Hendek Savaşı'yla ilgili verdiği bilgilerden birisi de Sa'd b. Muâz'ın yaralanması ve vefat etmesidir. Sa'd b. Muaz, Hendek Savaşı'nda kolundaki ana damara isabet eden ok ile yaralandı. Rahatsızlığı tekrar nüksedince kan kaybından vefat etti. Cenazesine katılan Resûlullah, “Andolsun Sa'd b. Muaz'ın ölümü dolayısıyla arş sarsıldı.” dedi.²¹²

²⁰⁷ Ahzab, 33/13.

²⁰⁸ Ahzab, 33/13.

²⁰⁹ Mukâtil, III, 478–479.

²¹⁰ Ahzab 33/25.

²¹¹ Mukâtil, III, 476–477.

²¹² Mukâtil, III, 486.

Değerlendirme

“Hani sen müminleri savaş mevzilerine yerleştirmek için, sabah erken aileden (evinden) ayrılmıştın. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.” âyeti Mukâtil’e göre Hendek Savaşı öncesinde inmiştir.

Kaynaklarımızdan İbn İshâk ve Musa b. Ukbe, bu ayetin Uhud Savaşı hakkında inen âyetlerden birisi olduğunu rivayet ederek Mukâtil’den farklı bir bilgi sunmaktadırlar.²¹³

Mukâtil, Hendek Savaşı’nda Ebû Süfyân b. Harb ve beraberindekilerin üç koldan harekete geçtiklerini detaylarıyla birlikte eserinde yer vermektedir. Bu konuyla ilgili rivayetler İbn İshâk’ın rivayetlerinde bulunmakla birlikte o; bu ayetin açıklamasında Müslümanlara yukarıdan saldıranların Benû Kureyza olduğu; aşağı taraflarından gelenlerin ise Kureyş ve Gatafanlılar olduğu bilgisini vermektedir. İbn İshâk, konuyla ilgili daha fazla bilgiye yer vermemektedir.²¹⁴

Mukâtil’e göre; savaş esnasında Salimoğulları’ndan münafıklar, “Ey Yesrib (Medine) halkı! Sizin burada durma imkânınız yok, haydi, geri dönün.” âyetinde ifade edilen sözleri söylediler. Mukâtil’in verdiği bu bilgi Musa b. Ukbe tarafından nakledilmekte fakat o, bu sözleri Resûlullah’ın yanındaki arkadaşlarından birisinin söylediğini ifade ederek isim zikretmemektedir.²¹⁵

Mukâtil’in verdiği bilgiye göre Hendek Savaşı’nda Ensar’dan Benû Hârise b. Hâris ile Beni Seleme b. Cuşem, Resûlullah’dan izin istediler. Konuyla ilgili rivayetlere yer veren İbn İshâk’a göre “Bizim evlerimiz açık, evlerimiz Medine’nin dışındadır.” diyerek Resûlullah’dan izin isteyen, Benû Hârise b. Hârise’den bazı kişiler adına Evs b. Kayzî’dir.²¹⁶ Musa b. Ukbe’ye göre ise Resûlullah’ın ashabından birisi bu sözleri söyledi.²¹⁷

Mukâtil’in Hendek Savaşı’nda müşriklerin geri dönmesine neden olan olaylarla ilgili verdiği bilgileri kaynaklarımızla karşılaştırdığımızda İbn İshâk ve Musa b. Ukbe, Hendek Savaşı’nda Allah’ın rüzgâr ve melekleri müslümanlara yardım için

²¹³ Musa b. Ukbe, s. 194; İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 351; İbn Hişâm, III-IV, 107.

²¹⁴ İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 419; İbn Hişâm, III-IV, 245–246.

²¹⁵ Musa b. Ukbe s. 218.

²¹⁶ İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 419–420; İbn Hişâm, III-IV, 246.

²¹⁷ Musa b. Ukbe, s. 218.

gönderdiğini ve bu yardımın gelmesiyle düşmanların geri döndüklerini rivayet etmekte, fakat bu kaynaklar, meleklerin sayısı ve tekbir getirdiklerine dair bilgi vermemektedirler.²¹⁸

Mukâtil'e göre Hendek Savaşı'nda Allah Müslümanlara yardım göndermesi üzerine zor durumda kalan Mekkeliler, Tuleyha b. Huveylid el-Esedî'nin "Muhammed size zarar vermeye başladı. Kendinizi kurtarmaya bakın." demesi üzerine geri döndüler. İncelediğimiz kaynaklar Mukâtil'in Tuleyha b. Huveylid el-Esedî'ye ait olduğunu belirttiği böyle bir ifadeye yer vermemektedirler. Fakat İbn İshâk, konuyla ilgili olarak Ebû Süfyân'ın atların ve develerin zarar görmesi, Benû Kureyza'nın sözünde durmaması ve rüzgarın şiddetinin ateşleri söndürmesi ve çadırları sökmesi üzerine "Artık yola çıkın, işte ben yola çıkıyorum." dediğini zikretmektedir.²¹⁹

Mukâtil'in Hendek Savaşı'nda yaralanan ve daha sonra vefat eden Sa'd b. Muâz ile ilgili verdiği bilgiler, İbn İshâk tarafından benzer ifadelerle nakledilmektedir.²²⁰

²¹⁸ Musa b. Ukbe, s. 221–222; İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 407; İbn Hişâm, III-IV, 232.

²¹⁹ İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 407–408; İbn Hişâm, III-IV, 232.

²²⁰ İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 423; İbn Hişâm, III-IV, 250–251.

BÖLÜM 5: BENÛ KUREYZA SAVAŞI

Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr* adlı eserinde Hz. Peygamber'in savaşları ile ilgili olarak Benû Kureyza Gazvesi hakkında da bilgi vermektedir. Mukâtil, Benû Kureyza Gazvesi ile ilgili olarak Enfal 8/27, 28; Maide 5/41; Haşr 59/11, 12; Ahzab 33/26, 27 âyetlerinde bilgiler sunmaktadır. O, bu âyetlerde Benû Kureyza Gazvesi'nin sebepleri ve kuşatma esnasında cereyan eden hadiseler, Ebû Lübâbe'nin hakem tayin edilmesi, kuşatmanın sonuçları, alınan ganimet ve esirlerle ilgili bilgilere yer vermektedir.

5.1. Savaşın Nedeni ve Kuşatma Esnasında Yaşanan Hâdiseler

Hendek Savaşı'nda Allah, rüzgâr ve melekleri göndermiş ve müşrikler bozguna uğramışlardı. Savaş sonrası Cebrail atı üzerinde geldi. Resûlullah "Ey Cibril! Atının yüzündeki bu toz nedir?" diye sorunca Cebrail, bu toz Allah'ın Ebû Süfyân ve arkadaşları üzerine gönderdiği rüzgârın tozudur. Resûlullah da atın yüzündeki ve eğerindeki tozları sildi. Bunun üzerine Cebrail, Resûlullah'a "Kureyzaoğulları üzerine yürü, onların savaşçılarını öldür, kadın ve çocuklarını esir et. Kuşkusuz Allah bu hususta sana izin vermiştir. Onlar senin için bir ikramdır." dedi. Resûlullah, bunun üzerine Kureyzaoğulları üzerine yürüdü.

Ensâr'dan Abdullah b. Nuteyl ve Abdullah b. Ebû Râfi b. Yezid; Huyey b. Ahtab, el-Cedd, Ebû Yâsir ve Mâlik b. Dayf, kuşatma öncesi Kureyza halkına "Muhammed, Nadiriler'i çıkardığı gibi sizi de Medine'den çıkartmak isterse biz de sizinle birlikte savaşırız." dediler. "Görmedin mi o münafıklık edenleri..."²²¹ âyeti bunun üzerine nazil oldu.²²²

Resûlullah, Kureyza Yahudileri'ni yirmi bir gün muhasara etti. Benû Kureyza, Resûlullah'dan Benû Nadîr'le yaptığı anlaşma şartlarının aynısının kendileriyle de yapılmasını istediler. Resûlullah kayıtsız şartsız teslim olmaları dışında muhasarayı kaldırmayı kabul etmedi.

²²¹ Haşr 59/11.

²²² Mukâtil, IV, 280.

Değerlendirme

Mukâtil'in belirttiği üzere Hendek Savaşı'ndan sonra Cebrail atı üzerinde gelerek Resûlullah'dan Kureyzaoğulları üzerine yürümesini istemişti.

Araştırmamızda esas aldığımız kaynaklar, Hendek Savaşı'ndan sonra Cebrail'in geldiğini, Resûlullah'dan Benî Kureyza üzerine sefere çıkmasını istediği zira meleklerin daha silahlarını bırakmadıklarını rivayet ederek Hendek Savaşı sonrasında böyle bir olayın olduğunu belirtmektedirler.²²³ Fakat bu kaynaklar Mukâtil'in Resûlullah ile Cebrail arasında geçtiğini belirttiği şu bilgilere yer vermemektedirler. Resûlullah "Ey Cibril! Atın yüzündeki bu toz nedir?" diye sorunca Cebrail, bu toz Allah'ın Ebû Süfyân ve arkadaşları üzerine gönderdiği rüzgârın tozudur. Resûlullah da atın yüzündeki ve eğeri üzerindeki tozları sildi. Bunun üzerine Cebrail, Resûlullah'a "Kureyzaoğulları üzerine yürü, onların savaşçılarını öldür, kadın ve çocuklarını esir et. Kuşkusuz Allah bu hususta sana izin vermiştir. Onlar senin için bir ikramdır." dedi.

Ayrıca kaynaklarımızdan Urve b. Zübeyr ve Musa b. Ukbe, Mukâtil'in belirttiğinin aksine Cebrail'in atında değil; Cebrail'in yüzünde toz izi bulunduğunu belirtmektedirler.²²⁴

Mukâtil'e göre Ensar'dan bazı kimseler kuşatma öncesi Kureyza'ya destek sözü vermiş, sonrasında ilgili ayet nazil olmuştu. Mukâtil'in konuyla ilgili verdiği bu bilgiler incelediğimiz kaynaklarda yer almamaktadır.

Mukâtil'e göre Kureyza kuşatması yirmi bir gün sürmüştür. Kaynaklarımızdan İbn İshâk, kuşatmanın yirmi beş gece sürdüğü; Urve b. Zübeyr, Musa b. Ukbe ve İbn Şihâb ez-Zührî ise on küsur gece sürdüğü bilgisini vermektedirler.²²⁵ Sa'lebi'nin Zührî ve Kelbî'den rivayetine göre de Kureyza kuşatması yirmi bir gün sürmüştür.²²⁶

²²³ Urve b. Zübeyr, s. 186; İbn Şihâb ez-Zührî, s. 81; Musa b. Ukbe, s. 223; İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 408; İbn Hişâm, III-IV, 233.

²²⁴ Urve b. Zübeyr, s. 186; Musa b. Ukbe, s. 223.

²²⁵ Urve b. Zübeyr, s. 186; İbn Şihâb ez-Zührî, s. 79; Musa b. Ukbe, s. 224; İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 410; İbn Hişâm, III-IV, 235.

²²⁶ Sa'lebi, III, 133.

5.2. Ebû Lübâbe'nin Hakem Tayin Edilmesi

Benû Kureyza, Resûlullah'dan kendileriyle anlaşmalı, Amr b. Avfoğulları'ndan asıl adı Mervan b. Abdü'l-Münzir olan Ebû Lübâbe'yi hakem olarak tayin etmesini istedi. Resûlullah da Ebu Lübâbe'yi Benû Kureyza'ya gönderdi.

Kureyza, Ebû Lübabe'ye Hz. Muhammed'in vereceği hükmü kabul edelim mi, diye sorunca Ebû Lübâbe, "Hakkınızda verilecek hüküm ölümdür. Sa'd b. Muaz'ın hükmünü kabul ederek silahlarınızı bırakıp kalelerinizden inmeyin." dedi. Kureyza, Ebû Lübâbe'nin sözlerine göre hareket ederek kalelerinden inmediler. Ebû Lübâbe ve oğlu da onlarla birlikteydi. Ebû Lübâbe'nin Benû Kureyza'ya karşı hayırhah davranmasının sebebi, malı ve ellerinde olan oğluydu. "Bilin ki mallarınız ve evlatlarınız sadece bir fitnedir."²²⁷ âyeti de bu olaydan bahsetmektedir.

Böylece Ebû Lübâbe Müslümanları aldatarak onlara hainlik etti. Mukâtil'in bildirdiğine göre "Ey iman edenler! Allah'a ve Resûlü'ne hainlik etmeyin..."²²⁸ âyeti bu hususla ilgili inmiştir.²²⁹ Kureyza daha sonra Ensâr'dan Sa'd b. Muaz'ın verdiği hükmü kabul ederek kalelerinden indiler. Sa'd onlar hakkında savaşçılarının öldürülmesi, kadın ve çocukların esir edilmesi hükmünü verdi. Resûlullah tekbir getirerek, "Andolsun! Allah da hükmünü verdi ve Sa'd'ın verdiği hükümden razı oldu." dedi.²³⁰

Değerlendirme

Benû Kureyza kuşatması esnasında Kureyza'nın Resûlullah'dan kendileriyle anlaşmalı olan Ebû Lübâbe'yi hakem olarak tayin etmesini istemesi ve sonrasında cereyan eden hadiselerle ilgili Mukâtil b. Süleyman detaylı bilgiler vermişti. Mukâtil'in konuyla ilgili verdiği bilgilerin bir kısmı kaynaklarımızın verdiği bilgilerle örtüşmekte; bazı bilgiler ise kaynaklarımızın sunduğu bilgilerle örtüşmemektedir. Onun konuyla ilgili verdiği bazı bilgiler ise kaynaklarımızda yer almamaktadır.

1. Mukâtil'e göre Ebû Lübâbe'nin onlara hayırhah davranmasının nedeni malı ve ellerinde olan oğluydu. Kaynaklarımıza göre ise; Ebû Lübâbe'nin onlara hayırhah davranmasının nedeni onların ağlamaları ve ondan yardım istemeleridir.

²²⁷ Enfal 8/28.

²²⁸ Enfal 8/27.

²²⁹ Mukâtil, II, 109–110.

²³⁰ Mukâtil, III, 485.

2. Mukâtil, Kureyza'nın Ebû Lübâbe ile anlaşmalı olduğu için onun hakem tayin edilmesini Resûlullah'dan istediklerini belirtmekte; kaynaklarımız ise Ensar'ın Kureyza ile anlaşmalı olduğunu; Ebû Lübâbe ile Kureyza arasında herhangi bir anlaşmanın olduğuna dair bir rivayete yer vermemektedirler.²³¹

3. Ebû Lübâbe'nin oğlunun onların elinde olduğuna dair Mukâtil'in verdiği bilgi araştırdığımız kaynaklarda yer almamaktadır.

Kaynaklarımız Sa'd b. Muaz'ın Kureyza hakkında verdiği hükümle alakalı Mukâtil'in verdiği bilgileri benzer ifadelerle bize nakletmektedirler.²³²

Ebû Lübâbe olayı ile ilgili Mukâtil'in verdiği bilgiler Sa'lebi'nin tefsirinde aynı şekilde yer almaktadır.²³³

5.3. Savaşın Sonucu

Sa'd b. Muaz'ın verdiği hükmün sonucunda Kureyza'dan dört yüz elli kişi öldürüldü. Yedi yüz elli kişi de esir alındı.²³⁴

Değerlendirme

Mukâtil'in verdiği bu bilgilere karşın Musa b. Ukbe altı yüz kişinin öldürüldüğünü; İbn İshâk ise öldürülenlerin altı yüz veya yedi yüz kişi olduklarını, bu sayının daha fazla olduğunu söyleyenler ise sekiz yüz ile dokuz yüz kişi arasında oldukları bilgisini vermektedir.²³⁵ Kureyza'dan öldürülen kişilerin sayısı ile alakalı Mukâtil b. Süleyman ve çağdaşı megazi yazarlarının verdiği bilgilerin birbirinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Mukâtil dışındaki kaynaklar kaç kişinin esir edildiğine dair bilgiye yer vermemektedirler.

5.4. Alınan Ganimet ve Esirlerle İlgili Uygulamalar

Ömer b. Hattab, Resûlullah'a "Bedir savaşından sonra olduğu gibi Kureyza Yahudileri'nden alınan ganimetleri de beşe ayıracak mısınız?" diye sordu. Resûlullah da

²³¹ Urve b. Zübeyr, s. 187; İbn Şihâb ez-Zührî, s. 111; Musa b. Ukbe, s. 224–225; İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 411; İbn Hişâm, III-IV, 236–237;

²³² Urve b. Zübeyr, s. 188; İbn Şihâb ez-Zührî, s. 82; Musa b. Ukbe, s. 226; İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 414; İbn Hişâm, III-IV, 239–240.

²³³ Sa'lebi, III, 133.

²³⁴ Mukâtil, III, 485.

²³⁵ Musa b. Ukbe, s. 226; İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 415; İbn Hişâm, III-IV, 241.

“Allah bu ganimetleri sadece bana verdi.” dedi. Bu cevap üzerine Ömer “Biz Resûlullah’ın hükmüne razı olduk ve itaat ettik.” dedi.

Resûlullah, yirmi esiri ailesi arasında paylaştırdı. Geri kalanları ikiye ayırarak yarısını Sa’d b. Ubade el-Ensârî ile Şam’a; yarısını da Evs b. Kayzî el-Ensârî ile Gatafan’a göndererek bedelleri karşılığında at satın almalarını emretti. Resûlullah, satın alınan çok sayıdaki atı Müslümanlar arasında dağıttı.²³⁶

Değerlendirme

Mukâtil’in Benû Kureyza’dan alınan ganimetlerle ilgili verdiği bilgiler, kaynaklarımızdan Musa b. Ukbe ve İbn İshâk tarafından nakledilen bilgilerden farklı olduğu görülmektedir.

Mukâtil, Resûlullah’ın Hz. Ömer’e “Allah bu ganimetleri sadece bana verdi.” dediğini belirtirken; Musa b. Ukbe’ye göre Resûlullah alınan ganimet mallarını orada bulunanlara taksim etmiştir.²³⁷ İbn İshâk’ın belirttiğine göre Resûlullah, Benû Kureyza’nın mallarını, kadınlarını ve çocuklarını Müslümanlara taksim etmiştir.²³⁸

Mukâtil’e göre Resûlullah, Benû Kureyza’nın esirlerinden yirmisini ailesi arasında paylaştırdı. Konuyla ilgili böyle bir bilgi karşılaştırmaya esas aldığımız kaynaklarda yer almamaktadır.

Yine Mukâtil’e göre Resûlullah geri kalan esirleri ikiye ayırmış, yarısını Sa’d b. Ubade el-Ensari ile Şam’a; yarısını da Evs b. Kayzî el-Ensârî ile Gatafan’a göndermiştir. Esirlerin bedelleri karşılığında at satın almalarını emretmiştir. Sonrasında Resûlullah, satın alınan çok sayıdaki atı Müslümanlar arasında dağıtmıştır. Konuyla ilgili rivayetlere yer veren İbn İshâk ise, Resûlullah’ın Benû Abdu’l-Eşhel’in kardeşi Sa’d b. Zeyd el-Ensârî’yle birlikte Benû Kureyza’nın esirlerinin bir kısmını Necd’e gönderdiğini, esirlerin karşılığı olarak müslümanlara at ve silah satın alındığını rivayet etmektedir.²³⁹

²³⁶ Mukâtil, III, 485–486.

²³⁷ Musa b. Ukbe, s. 226.

²³⁸ İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 418; İbn Hişâm, III-IV, 244–245.

²³⁹ İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 418; İbn Hişâm, III-IV, 245.

Yine bu kaynaklarda ganimetlerin taksimi konusunda Mukâtil'in Resûlullah ile Hz. Ömer arasında geçtiğini belirttiği konuşma hakkında herhangi bir rivayet yer almamaktadır.

BÖLÜM 6: HUDEYBİYE SEFERİ

Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr* adlı eserinde Hz. Peygamber'in savaşları ile ilgili olarak Hudeybiye seferi hakkında da bilgi vermektedir. Mukâtil, Hudeybiye seferi ile ilgili olarak Bakara 2/190; Rum 30/4; Nur 24/166; Fetih 48/1, 4, 15, 25, 26. âyetlerinde bilgiler sunmaktadır. O, bu âyetlerde Hudeybiye seferinin sebepleri, sefere çıkış, sefer esnasında yaşananlar, Hudeybiye'de cereyan eden hadiseler, Hudeybiye anlaşması, anlaşma maddeleri, seferden dönüş ve seferin sonuçları ile ilgili bilgilere yer vermektedir.

6.1. Seferin Sebepleri

Onun tarafından nakledilen bilgilerde, Hz. Peygamber'in, Hudeybiye seferine çıkmadan önce bir rüya gördüğü, rüyasında kendisinin ve ashabının saçlarını tıraş ettiği veya kısalttığı yer almaktadır. Hz. Peygamber rüyasını arkadaşlarına anlattığında onların sevinerek "Resûlullah'ın duası haktır." dedikleri, bu rüyayı o yıl Mescid-i Haram'a girecekleri şeklinde yorumladıkları da onun sunduğu bilgiler arasındadır. Ancak Mukâtil sonuç olarak Allah'ın Müslümanlara o yıl Mescid-i Haram'a girmelerini değil, Hayber ganimetlerini nasip ettiğini vurgulamaktadır.²⁴⁰

Değerlendirme

Mukâtil'in Hudeybiye seferinin nedeni olarak gördüğü ve eserinde yer verdiği bilgiler, onun muasırı İbn İshâk tarafından da bize nakledilmektedir.²⁴¹

6.2. Sefere Çıkış ve Sefer Esnasında Yaşananlar

Resûlullah, hicretin altıncı yılında, Zilkâde ayında arkadaşlarıyla beraber ihrama girerek Mekke'ye doğru yola çıktı. Beraberlerinde götürdükleri kırk deve (yüz deve olduğu da söylenir) hediye kurbanı olarak belirlenmişti.²⁴²

Mukâtil, tefsirinde Hz. Peygamber'in, Hudeybiye'ye giderken Müzeyne, Cüheyne, Eslem, Gıfâr ve Eşca' kabilelerinden kendilerine katılmalarını istediğini, ancak bu kabilelerin "Muhammed ve ashabi Mekkelilere karşı sayıca azdır. Muhammed ve ashabi

²⁴⁰ Mukâtil, IV, 76.

²⁴¹ İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s.462- 466; İbn Hişâm, III-IV, 318- 322.

²⁴² Mukâtil, I, 167, 168-169, IV, 76.

asla geri dönemeyecekler. Bizler nereye gidiyoruz? Kendimizi ölüme atmayalım. Muhammed'in akıbetinin ne olacağını görünceye kadar bekleyelim.” diyerek sefere katılmadıklarını zikretmektedir.²⁴³

Değerlendirme

Mukâtil'in hicretin altıncı yılında, Zilkâde ayında Resûlullah'ın arkadaşlarıyla birlikte ihrama girerek Mekke'ye doğru yola çıktıklarına dair verdiği bilgiler kaynaklarımızda aynı şekilde yer almakla birlikte, Musa b. Ukbe ve İbn İshâk, Müslümanların beraberlerinde yetmiş deve götürdükleri rivayet etmektedir.²⁴⁴

Mukâtil'in belirttiği üzere Hz. Peygamber, Hudeybiye'ye giderken bazı Arap kabilelerinden sefere katılmalarını istemiş ve onlardan olumsuz yanıt almıştı. Konuyla ilgili olarak İbn İshâk, Hz. Peygamber'in Hudeybiye'ye giderken etrafındaki Araplardan kendisiyle beraber sefere çıkmalarını istediğine dair bir rivayete yer vermekte; fakat bu kabilelerin Resûlullah'ın bu teklifini kabul edip etmediklerine dair bir bilgi sunmamaktadır.²⁴⁵

6.3. Hudeybiye'de Antlaşma Öncesi Yaşananlar

Resûlullah ve arkadaşları hediyelik kurbanlarla birlikte umre yapmak üzere Hudeybiye'ye geldiklerinde Mekkeli müşrikler “Muhammed babalarımızı ve kardeşlerimizi öldürdü. Bir de kalkmış biz evlerimizde hanımlarımızın yanında iken Mekke'ye girmek istiyor. Eğer Mekke'ye girerse Araplar, Muhammed'in Mekkelilere rağmen Mekke'ye girdiğini söyleyecekler. Allah'a yemin olsun ki biz Mekke'deyken o, yanımıza giremeyecektir.” dediler. Mukâtil “Hani inkâr edenler kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi.”²⁴⁶ âyetinde sözü edilen hamiyetin bu hadiseye işaret ettiğini belirtmektedir.²⁴⁷

Mukâtil b. Süleyman'ın verdiği bilgilere göre Hudeybiye'de buldukları sırada Müslümanlar, Bizans ordusunun Sasani ordusuna galip geldiğini öğrenerek

²⁴³ Mukâtil, IV, 70–71.

²⁴⁴ Musa b. Ukbe, s. 233–234; İbn İshâk, s. 454; İbn Hişâm, III-IV, 308–309.

²⁴⁵ İbn İshâk, (nşr. A. Ferid) s. 454; İbn Hişâm, III-IV, 308.

²⁴⁶ Fetih, 48/26.

²⁴⁷ Mukâtil, IV, 76.

sevinmişlerdi. Mukâtil, “O gün Müminler sevinecektir.”²⁴⁸ âyetinde buna işaret edildiğini ifade etmektedir.²⁴⁹

Resûlullah Hudeybiye’ye vardığında Mekkeli müşrikler Müslümanları geri çevirmek istediler ve iki ay boyunca Beyt’e ulaşmalarına engel oldular. Rıdvan biatı da o sene yapıldı.²⁵⁰

Allah, Resûlullah’a ve müminlere Haram aylarda ve Harem bölgesinde müşrikler savaşa başlamadan onlarla savaşmalarını yasaklamıştı. Fakat Mekke müşrikleri, Müslümanların Mescid-i Haram’a girmelerine engel oldular ve onlarla savaşa giriştiler. Bunun üzerine Müslümanların savaşmalarına izin verilerek, “Sizinle savaşanlarla, Allah yolunda savaşın.”²⁵¹ âyeti nazil oldu.²⁵²

Hudeybiye günü Harem bölgesinde ağacın altında Rıdvan bîatı yapıldı. O gün Müslümanlar bin dört yüz kişi idiler. Savaşmak ve düşmandan kaçmamak üzere Resûlullah’a biat ettiler.²⁵³ Müslümanlar, Hz. Peygamber’e “Biz Mekkelilerin anlaşma şartlarına uymayacaklarından korkuyoruz.” demeleri üzerine savaşmak ve geri dönmek üzere biatlaştılar.²⁵⁴

Mekkeliler, Hudeybiye yılı Müslümanların umre yapmalarını engellemeleri üzerine Müslümanlar “Keşke Allah bize Mekke’yi fethetmeyi nasip etse de oraya güven içinde girsek.” dediler. Allah onların bu duasını kabul etti ve “Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere şunu vaat etti.”²⁵⁵ âyetini indirdi.²⁵⁶ Allah, Müslüman olup da hicret edemeyen bazı Müslümanlar Mekke’de buldukları için Hudeybiye yılı Müslümanların o yıl Mekke’ye girmesine izin vermedi. “Eğer, oradaki henüz tanımadığınız inanmış erkeklerle, inanmış kadınları bilmeyerek ezmeniz ve böylece size bir eziyet gelecek olmasaydı Allah, Mekke’ye girmenize izin verirdi. Allah, dilediğini rahmetine koymak için böyle yapmıştır.”²⁵⁷ âyeti bu olayı bildiriyor. Mekke’de

²⁴⁸ Rum 30/4.

²⁴⁹ Mukâtil, III, 406–407.

²⁵⁰ Mukâtil, I, 169.

²⁵¹ Bakara 2/190

²⁵² Mukâtil, I, 167.

²⁵³ Mukâtil, IV, 70.

²⁵⁴ Mukâtil, IV, 70.

²⁵⁵ Nur 24/166.

²⁵⁶ Mukâtil, III, 206.

²⁵⁷ Fetih, 48/25.

bulunan Müslümanlar arasında; Kureyş'ten Ayyâş b. Ebû Rabia, Ebû Cendel b. Suheyl b. Amr, Velîd b. Velîd b. Muğîre, Seleme b. Hişâm b. el-Muğîre, Sakifli Abdullah b. Esed vardı.²⁵⁸

Değerlendirme

Mukâtil, “Hani inkâr edenler kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi.” âyetini yorumlarken âyette bahsedilen hamiyetle ilgili yukarıdaki bilgileri verirken; İbn İshâk'a göre bu ayette sözü edilen hamiyet müşrikler adına Hudeybiye barış anlaşmasını imzalayan Süheyl b. Amr'ın “Bismillâhirrahmanirrahim ve Muhammed Allah'ın Resûlü'dür.” ifadelerini yazmamakta ısrar etmesidir. İbn Şihâb ez-Zührî'ye göre ise onların hamiyeti “Bismillâhirrahmanirrahim ve Muhammed Allah'ın Resûlü'dür.” ifadelerini tasdik etmemeleri ve Resûlullah'ın Kâbe'ye girmesine engel olmalarıdır.²⁵⁹

Mukâtil'in kayıtlarına göre Hudeybiye'de bulunan Müslümanlar Bizans'ın Sasani'yi mağlup ettiklerini öğrenmiş ve bu habere sevinmişlerdir. Mukâtil'in çağdaşı olan megazi yazarları böyle bir bilgiye eserlerinde yer vermemektedirler.

Mukâtil, Allah'ın müslüman olup da hicret edemeyen bazı müslümanlar Mekke'de buldukları için Hudeybiye yılı müslümanların Mekke'ye girmesine izin vermediğini, Mekke'de bulunan Müslümanların isimlerini ve konuyla alakalı inen ayeti nakletmektedir. Kaynaklarımızdan İbn İshâk bu ayetin Hudeybiye ile ilgili inen ayetlerden biri olduğunu rivayet ederken İbn Hişâm bu ayette kastedilen kişilerin isimlerinin Mücahid'den naklen şunlar olduğunu zikretmektedir: Ayyâş b. Ebû Rabia, Ebû Cendel b. Suheyl, Velîd b. Velîd b. Muğîre, Seleme b. Hişâm. İbn Hişâm ve Mukâtil'in konu ile ilgili zikrettikleri isimlerin aynı olması söz konusu rivayeti aynı kaynaktan almış olduklarını göstermektedir. Musa b. Ukbe ise müslümanların Beyt'e girememelerinin ve hedy kurbanlarını kesememelerinin nedeni olarak orada bulunan inanmış kimselerin olduğu ve müslümanların bilmeden onlara zarar vermelerini engellemek için olduğunu belirtmektedir.²⁶⁰

²⁵⁸ Mukâtil, IV, 75.

²⁵⁹ İbn Şihâb ez-Zührî, s. 57; İbn İshâk (nşr. A.Ferid), s. 465; İbn Hişâm, III-IV, 322.

²⁶⁰ Musa b. Ukbe, s. 241; İbn İshâk (nşr. A.Ferid), s. 465; İbn Hişâm, III-IV, 321-322.

Mekkeliler'in Müslümanlar'ın Kâbe'ye ulaşmalarına engel olduklarına dair Mukâtil'in verdiği bilgi bütün kaynaklar tarafından nakledilmektedir.²⁶¹ Fakat müslümanların Kâbe'yi ziyaret için iki ay boyunca Hudeybiye'de beklediklerine dair Mukâtil'in verdiği detay incelediğimiz kaynaklarda yer almamaktadır.

Mukâtil b. Süleyman'ın Hudeybiye'de gerçekleştiğini belirttiği ve eserinde yer verdiği aşağıdaki bilgiler incelememizde esas aldığımız kaynaklarda yer almamaktadır. Allah, Resûlullah'a ve müminlere Haram aylarda ve Harem bölgesinde müşrikler savaşa başlamadan savaşmalarını yasaklamıştı. Mekke müşrikleri, müslümanların Mescid-i Haram'a girmelerine engel oldular ve onlarla savaşa giriştiler. Bunun üzerine Allah savaşmalarına izin vererek, "Sizinle savaşanlarla, Allah yolunda savaşın." buyurdu.

Mukâtil'in kayıtlarına göre Hudeybiye günü Harem bölgesinde ağacın altında bin dört yüz kişiden oluşan Müslümanlar savaşmak ve düşmandan kaçmamak üzere Resûlullah'a biat ettiler. Mukâtil'in verdiği bu bilgiler kaynaklarımızda da aynı şekilde yer almaktadır.²⁶²

Mukâtil'e göre; Müslümanlar, Hz. Peygamber'e "Biz Mekkelilerin anlaşma şartlarına uymayacaklarından korkuyoruz." demeleri üzerine savaşmak ve geri dönmek üzere biatlaştılar. Yukarıda da belirtildiği gibi kaynaklarımız müslümanların anlaşma öncesi, savaşmak ve düşmandan kaçmamak üzere biâtlaştıkları bilgisini vermekte olup, anlaşma sonrası bir biâtın yapıldığına dair bir bilgiye yer vermemektedirler.

Mukâtil'e göre Mekkeliler, Hudeybiye yılı Müslümanların umre yapmalarını engellemişler, Müslümanlar da "Keşke Allah bize Mekke'yi fethetmeyi nasip etse de oraya güven içinde girsek." demişlerdir. Allah onların bu duasını kabul ederek "Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere şunu vaat etti." âyetini indirdi. Mukâtil'in eserinde yer verdiği bu bilgiler de kaynaklarımızda yer almamaktadır.

²⁶¹ Urve b. Zübeyr, s. 192; İbn Şihâb ez-Zührî, s. 52; Musa b. Ukbe, s. 236; İbn İshâk (nşr. A.Ferid), s. 457; İbn Hişâm, III-IV, 311.

²⁶² Urve b. Zübeyr, s. 193; İbn Şihâb ez-Zührî, s. 52; Musa b. Ukbe, s. 238-239; İbn İshâk (nşr. A.Ferid), s. 454-460; İbn Hişâm, III-IV, 309-315.

6.4. Hudeybiye Antlaşması

Kureyşliler, Müslümanlar Hudeybiye’de konaklayınca, aralarından Süheyl b. Amr, Huveytib b. Abdüluzza, ve Mikrez b. Hafs b. Ahnef’i, Hz. Peygamber’e anlaşma teklifinde bulunmak üzere gönderdiler.

Resûlullah, Kureyşlilerle anlaşma yaptı. Ali b. Ebû Talib’den anlaşmayı Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla yazmaya başlamasını emretti. Suheyl b. Amr ve arkadaşları bu duruma itiraz ettiler. Biz böyle bir şey bilmiyoruz. Bildiğimiz bir söz olan “bismikeallahümme” ile yazmaya başla dediler.

Sahabeler, anlaşmanın başlangıcının Mekkeliler’in istediği şekilde yazılmasını kabul etmek istemediler. Resûlullah, Mekkelilerin dediği gibi yazılmasını emretti. Ali de “bismikeallahümme” diye yazdı. Resûlullah, Ali’ye “Bu Resûlullah Muhammed’in Mekkeliler ile yaptığı barışın esaslarıdır” diye yazmasını emredince, Suheyl b. Amr ve arkadaşları tekrar itiraz ettiler. Biz senin peygamber olduğuna inandığımız halde seni engeller ve seni Allah’ın evine gitmekten alıkoyarsak sana zulmetmiş oluruz, diyerek şu şekilde yazılmasını istediler: “Bu Muhammed b. Abdullah’ın Mekkeliler ile yaptığı barışın esaslarıdır.” Resûlullah bu şekilde yazılmasını da kabul etti. Sonra da “Ben şahadet ederim ki ben Allah’ın Resûlü’yüm ve Abdullah’ın oğlu Muhammed’im.” dedi.

Müslümanlar, “Bu Muhammed b. Abdullah’ın Mekkeliler ile yaptığı barışın esaslarıdır.” şeklinde yazılmasını da kabul etmek istemediler. Fakat, Allah, onların üzerine sekine indirdi. Mukâtil’e göre “O müminlerin kalplerine huzur ve güven indirendir.”²⁶³ âyeti bu olayı anlatmaktadır.²⁶⁴

Değerlendirme

Mukâtil’in kayıtlarına göre Kureyşliler, Müslümanlar Hudeybiye’de konaklayınca, aralarından Süheyl b. Amr, Huveytib b. Abdüluzza ve Mikrez b. Hafs b. Ahnef’i Hz. Peygamber’e anlaşma teklifinde bulunmak üzere göndermişlerdi. Kaynaklarımız

²⁶³ Fetih 47/4.

²⁶⁴ Mukâtil, IV, 67–68.

Resûlullah ile anlaşma imzalamak için Kureyş'in sadece Süheyl b. Amr'ı gönderdiği bilgisini nakletmekte olup diğer iki kişi hakkında bilgi vermemektedir.²⁶⁵

Hudeybiye anlaşması imzalanırken Süheyl b. Amr'ın Resûlullah'dan anlaşma metninin başlangıcında "bismikeallahümme" ve "Bu Muhammed b. Abdullah'ın Mekkeliler ile yaptığı barışın esaslarıdır." yazılması ısrarı ve sonrasında olanlar Mukâtil b. Süleyman'ın çağdaşı olan megazi yazarları tarafından benzer ifadelerle aynı şekilde rivayet edilmektedir.²⁶⁶

Mukâtil'e göre Müslümanlar, "Bu Muhammed b. Abdullah'ın Mekkeliler ile yaptığı barışın esaslarıdır." şeklinde yazılmasını kabul etmek istememişler, Allah, onların üzerine sekine indirdirmişti. "O müminlerin kalplerine huzur ve güven indirendir." âyeti de bu olayı anlatmaktadır. Mukâtil'in Hudeybiye anlaşması esnasında gerçekleştiğini belirttiği bu bilgiye onun muasırı Musa b. Ukbe eserinde yer vermektedir.²⁶⁷

6.5. Antlaşma Maddeleri

Resûlullah hedy kurbanlıklarını Harem bölgesi içerisinde kesmek ve Mekke'ye girmeden geri dönmek üzere müşriklerle anlaşma yaptı. Anlaşmaya göre Kureyşliler ertesi yıl üç gün süreyle Mekke'yi boşaltacaklar, Müslümanlar ise kınlarındaki kılıçları hariç silahsız olarak Mekke'ye gireceklerdi.²⁶⁸

Anlaşma şartlarından biri de "Müslümanlardan Mekke'ye gidenlerin iade edilmemesi, Mekkeliler'den Medine'ye gidenlerin ise iade edilmesi" şartıydı.²⁶⁹

Değerlendirme

Mukâtil'in Hudeybiye antlaşmasının bu maddeleriyle ilgili bize sunduğu bilgiler kaynaklarımız tarafından da aynı şekilde nakledilmektedir.²⁷⁰

²⁶⁵ Urve b. Zübeyr, s. 193; İbn Şihâb ez-Zührî, s. 54; Musa b. Ukbe, s. 238; İbn İshâk (nşr. A.Ferid), s. 454-460; İbn Hişâm, III-IV, 316.

²⁶⁶ Urve b. Zübeyr, s. 193; İbn Şihâb ez-Zührî, s. 54-55; Musa b. Ukbe, s. 241; İbn İshâk (nşr. A.Ferid), s. 461-462; İbn Hişâm, III-IV, 317-318.

²⁶⁷ Musa b. Ukbe, s. 241.

²⁶⁸ Mukâtil, I, 168-169.

²⁶⁹ Mukâtil, IV, 303.

²⁷⁰ İbn Şihâb ez-Zührî, s. 55; İbn İshâk (nşr. A.Ferid), s. 461-462; İbn Hişâm, III-IV, 317-318.

6.6. Seferden Dönüş ve Seferin Sonuçları

Hız. Peygamber, Mekkeliler'le yaptığı anlaşmanın akabinde Kinâne kabilesinin kollarından olan Müdlic ve Huzeyme oğulları adına Mahş b. Huveylid b. Umâre b. Mahş ile iki yıllık bir anlaşma yaptı.²⁷¹

Hız. Peygamber Hudeybiye'den döndükten sonra "Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik."²⁷² âyeti nazil oldu.²⁷³ Hız. Peygamber bu anlaşmadan sonra derhal Hayber üzerine yürüdü. Muharrem ayında Hayber'i fethettikten sonra Medine'ye geri döndü.²⁷⁴

Mukâtil, "Savaştan geri bırakılanlar, siz ganimetleri almaya giderken, "Bırakın biz de sizinle gelelim." diyeceklerdir."²⁷⁵ âyetinin tefsirinde Hudeybiye'ye katılmayanlarla ilgili şu bilgileri vermektedir: Allah, Hudeybiye'de Resûlullah'a Hayber fethini müjdeledi. Hudeybiye'ye katılmayanlara Hayber seferine katılmalarını yasakladı. Hudeybiye'den geri kalanlar ise "Bizi bırakın da sizinle gelelim, birlikte ganimet alalım." dediler.²⁷⁶

Ertesi sene Zilkade ayında Resûlullah ve ashabı umre yapmak için ihrama girdiler. Müşriklerin taahhütlerine bağlı kalmayacaklarından ve Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle savaşacaklarından endişe ederek Mekke'ye doğru yola çıktılar. Hedy kurbanlıklarıyla birlikte Mekke'ye ulaştılar. Müşrikler anlaşma gereği üç gün süreyle Mekke'yi tahliye ettiler.²⁷⁷

Değerlendirme

Mukâtil, Hız. Peygamber'in Hudeybiye anlaşması sonrasında Kinâne kabilesinin kollarından Müdlic ve Huzeymeoğulları adına Mahş b. Huveylid b. Umâre b. Mahş ile iki yıllık bir anlaşma yaptığını belirtirken; onun muasırı megazi yazarları Hudeybiye sonrası böyle bir anlaşmaya dair eserlerinde herhangi bir bilgiye yer vermemektedirler.

²⁷¹ Mukâtil, II, 156.

²⁷² Fetih 48/1.

²⁷³ Mukâtil, IV, 65.

²⁷⁴ Mukâtil, I, 169.

²⁷⁵ Fetih 48/15.

²⁷⁶ Mukâtil, IV,72.

²⁷⁷ Mukâtil, I, 168–169.

Mukâtil tarafından bize sunulan bilgiye göre Hz. Peygamber Hudeybiye’den döndükten sonra Fetih sûresinin ilk ayeti inmişti. Kaynaklarımızdan İbn İshâk’a göre ise Fetih sûresi Resûlullah Hudeybiye’den dönerken Mekke ile Medine arasında nazil oldu.²⁷⁸

Mukâtil, Hz. Peygamber’in Hudeybiye anlaşmasından sonra Hayber üzerine yürüyerek Muharrem ayında Hayber’i fethettiğini belirtmişti. İbn İshâk da eserinde konuyla ilgili bize aynı bilgileri nakletmektedir.²⁷⁹

Mukâtil, eserinde Allah’ın Hudeybiye’de Resûlullah’a Hayber’in fethini müjdelediğini; Hudeybiye’ye katılmayanlara Hayber seferine katılmalarını yasakladığını, Hudeybiye’den geri kalanların ise “Bizi bırakın da sizinle gelelim, birlikte ganimet alalım.” dediklerini belirtmektedir. Konuyla ilgili olarak Musa b. Ukbe ve İbn Şihab ez-Zührî, “Allah size elde edeceğiniz bol bol ganimet vadetmiştir.” ayetinin Hayber fethine işaret ettiğini belirterek Mukâtil’in verdiği bilgiye eserlerinde yer vermektedirler.²⁸⁰ Yine Mukâtil gibi kaynaklarımız da Resûlullah’ın Hayber ganimetlerini sadece Hudeybiye seferine katılanlara taksim ettiğini nakletmektedirler.²⁸¹ Hudeybiye’den geri kalanların “Bizi bırakın da sizinle gelelim, birlikte ganimet alalım.” dediklerine dair Mukâtil’in bize sunduğu bilgileri kaynaklarımızdan İbn İshâk eserinde yer vermektedir.²⁸² Kaynaklarımız Mukâtil’in Hudeybiye’ye katılmayanlara Resûlullah’ın Hayber seferine katılmalarını yasakladığına dair bir bilgiyi ise nakletmemektedirler.

Mukâtil’in ertesi sene Zilkade ayında Resûlullah ve ashabı umre yapmak için ihrama girmeleri ve sonrasında olanlarla ilgili verdiği bilgiler kaynaklarımızdan İbn İshâk, Musa b. Ukbe ve Urve b. Zübeyr tarafından aynı şekilde nakledilmekle birlikte; müslümanların müşriklerin sözlerine sadık kalmayacaklarından ve Mescid-i Haram’ın yanında kendileriyle savaşacaklarından endişe ederek Mekke’ye doğru yola çıktıklarına dair bir bilgi nakletmemektirler.²⁸³

²⁷⁸ İbn İshâk (nşr. A.Ferid), s. 464; İbn Hişâm, III-IV, 320.

²⁷⁹ İbn İshâk (nşr. A.Ferid), s. 470; İbn Hişâm, III-IV, 328.

²⁸⁰ İbn Şihâb ez-Zührî, s. 84. Musa b. Ukbe, s. 247.

²⁸¹ İbn Şihâb ez-Zührî, s. 84. Musa b. Ukbe, s. 252; İbn İshâk (nşr. A.Ferid), s. 487; İbn Hişâm, III-IV, 349.

²⁸² İbn İshâk (nşr. A.Ferid), s. 465; İbn Hişâm, III-IV, 320.

²⁸³ Urve b. Zübeyr, s. 201–202; Musa b. Ukbe, s. 260–261; İbn İshâk (nşr. A.Ferid), s. 502–503; İbn Hişâm, III-IV, 370–372.

BÖLÜM 7: MEKKE’NİN FETHİ

Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr* adlı eserinde Hz. Peygamber’in savaşları ile ilgili olarak Mekke’nin fethi hakkında da bilgi vermektedir. Mukâtil, Mekke’nin fethi ile ilgili olarak, Nisa 4/58; Tevbe 9/12, 14, 36; Hac 22/25; Hucurat/13; Mücadele 58/22; Mümtehine 60/12; İnfitar 82/6 âyetlerinde bilgiler sunmaktadır. O, bu âyetlerde Mekke’nin fethinin sebepleri, fetih öncesi cereyan eden hadiseler; fetih, fetih günü yaşananlar ve fetih günü öldürülenlerle ilgili rivâyetlere yer vermektedir.

7.1. Fethin Sebepleri

Resûlullah’ın Mekke’nin fethine karar vermesinin asıl nedeni; Resûlullah’ın Mekkelilerle Huzâ’a’yı da kapsayan bir barış anlaşması imzalamış olmasıydı. Ancak Mekkeliler anlaşmaya rağmen Müslümanların himayesindeki Huzâ’a ile savaşmaları için Kinane’ye silah yardımı yaparak anlaşmayı bozdular. Bundan dolayı Resûlullah onlarla savaşmayı helal gördü.²⁸⁴

Mekkeliler, Benû Ka’b kabilesine Huzâ’a’ya karşı silah yardımında bulunarak Resûlullah ile yaptıkları anlaşmayı bozdular. Beni Ka’b kabilesi, Huzâ’a ile savaştı ve onları mağlup etti. Huzâ’a’dan bazı kişileri de öldürdü. Bundan dolayı Resûlullah Mekkelilerle savaşması gerektiğini düşündü. Mağlup olan Huzâ’a kabilesinden Amr b. Abdi Menaf, Medine’ye gelerek Resûlullah’dan yardım istedi. Bineği üzerinde okuduğu şiirden dolayı Resûlullah’ın gözleri yaşardı. Resûlullah, Allah’ın gönderdiği bir buluta bakarak: “Nefsim elinde olan Allah’a yemin ederim ki bu bulut, Huzâ’a’nın Benû Leys b. Bekir’e karşı zafer kazanacağını müjdeliyor.” dedi.²⁸⁵

Değerlendirme

Mukâtil’in Resûlullah’ın Mekke’yi fethetmesine neden olan olaylarla ilgili verdiği bilgiler, Mukâtil’in muasırı yazarların eserlerinde de yer almaktadır. Bu konuyla ilgili en detaylı bilgiler ise İbn İshâk tarafından nakledilmekte ve Mukâtil’in verdiği bilgiler ile İbn İshâk’ın verdiği bilgilerin hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. Bu da bizi Mukâtil’in konuyla ilgi bilgileri bu kaynaktan almış olabileceği sonucuna götürmektedir. Mukâtil’in İbn İshâk’tan farklı olarak verdiği detay ise; Mukâtil’e göre

²⁸⁴ Mukâtil, II, 159.

²⁸⁵ Mukâtil, II, 160–161.

Kinâne'ye mağlup olan Huzâ'a kabilesinden Amr b. Abdi Menaf Medine'ye gelerek Resûlullah'dan şiir okuyarak yardım istemiştir. İbn İshâk'a göre ise Huzâ'a kabilesinden Amr b. Salim el-Huzai, Medine'ye gelerek okuduğu şiir ile Resûlullah'dan yardım istemiştir.²⁸⁶

7.2. Fetih Öncesi Cereyan Eden Hadiseler

Resûlullah, Müslümanlara cihad emri vererek askeri hazırlıklara başladı. Fetih için hazırlıklar yapılırken Hâtıb b. Ebû Beltea, Mekkelilere, “Muhammed, Mekke'yi ele geçirmek için askeri hazırlık yapıyor. Sizin üzerinize gelecek, gerekli tedbirinizi alın.” diye bir mektup yazdı. Mektubu Mekke'den Medine'ye gelen Ebû Amr b. Sayfî b. Hâşim'in cariyesi Sâre ile 10 dinar karşılığında Mekkeliler'e vermesi için gönderdi.

Cebrail, Hâtıb'ın yaptığı şeyi Resûlullah'a haber verdi. Bunun üzerine Resûlullah, Ali b. Ebû Talib ile Zübeyr b. Avvâm'ı mektubu kadından geri almaları için gönderdi. Resûlullah, onlara kadının mektubu geri vermesi durumunda serbest bırakmalarını; vermezse öldürmelerini emretti. Ali b. Ebû Talib ile Zübeyr b. Avam, Cuhfe mevkiinde kadını yakaladılar. Kadın mektubu vermek istemedi. Fakat işin ciddi olduğunu, kendisini öldüreceklerini anlayınca mektubu saç örgülerinin arasından çıkarıp verdi. Daha sonra Resûlullah, Hatib'e neden böyle bir şey yaptığını sorunca Hatib “Mekke'de bulunan mallarını korumak için böyle bir şey yaptığını, Allah'ın indirdiklerine inandığını, Mekkeliler'e karşı iyi niyet içinde olmadığını” söyledi. Resûlullah da onun doğru söylediğini belirtti.²⁸⁷ “Allah'a ve Ahiret gününe iman eden hiçbir topluluğun Allah'a ve peygamberine düşman olan kimselere sevgi beslediğini göremezsin.”²⁸⁸ âyeti de Hâtıb b. Ebi Beltaa el-Ansî'nin Mekkeliler'e yazdığı mektup üzerine inmiştir.²⁸⁹

Değerlendirme

Mukâtil'in fetih öncesi gelişen olaylardan Hâtıb b. Ebû Beltaa'nın yazdığı mektup ve sonrasında olanlarla ilgili verdiği bilgiler kaynaklarımızdan İbn İshâk tarafından detaylı

²⁸⁶ Urve b. Zübeyr, s. 208–209; İbn Şihâb ez-Zührî, s. 87; Musa b. Ukbe, s. 269; İbn İshâk (nşr. A.Ferid), s. 513-517; İbn Hişâm, III-IV, 389–395.

²⁸⁷ Mukâtil, IV, 297–298.

²⁸⁸ Mücadele 58/22.

²⁸⁹ Mukâtil, IV, 265–266.

bir şekilde nakledilmektedir. İbn İshâk'ın verdiği bilgiler ile Mukâtil'in verdiği bilgiler arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bunlar:

1. Mukâtil, Hatib'in mektubu Mekke'den Medine'ye gelen Ebu Amr b. Sayfi b. Haşim'in cariyesi Sâre ile gönderdiği bilgisini verirken; İbn İshâk mektubu götüren kadının Benû Abdulmuttalib'den birisinin azadlı cariyesi Sâre olduğunu belirtmektedirler. İbn İshâk'ın diğer bir rivayetine göre ise bu kadın Müzeyne'den idi.
2. Mukâtil, Hatib'in on dinar karşılığında mektubu ulaştırması için kadına verdiğini belirtirken; İbn İshâk büyük bir vaad karşılığı Hatib'in mektubu kadına verdiğini belirtmektedirler.
3. Mukâtil, Resûlullah'ın kadın mektubu geri verirse serbest bırakmalarını; vermezse öldürmelerini emrettiğini belirtirken, İbn İshâk Resûlullah'ın böyle bir emir verdiğine dair bir bilgi sunmamaktadır.
4. Mukâtil'e göre Ali b. Ebû Talib ile Zübeyr b. Avvam, Cuhfe mevkiinde kadını yakaladılar. İbn İshâk'a göre ise Ali b. Ebû Talib ile Zübeyr b. Avvam, Benû Ebi Ahmed'in Halikası'nda kadına yetiştiler.
5. Mukâtil'e göre Ali b. Ebû Talib ile Zübeyr b. Avvam, kadını öldürmekle tehdit edince kadın mektubu geri verdi. İbn İshâk göre ise üzerinin aranacağı tehdidi üzerine kadın mektubu geri verdi.²⁹⁰

7.3. Fetih ve Fetih Esnasında Yaşananlar

Mekke fethedilince Resûlullah, Bilâl'e, Kâbe'nin damına çıkıp ezan okumasını emretti. Resûlullah bu hareketiyle müşrikleri zelil etmek istiyordu. Bilâl de Kâbe'nin damına çıkarak kendisine emredildiği üzere ezan okudu.²⁹¹

Resûlullah Mekke'nin fethi günü Safa tepesinde oturdu. (Oturduğu yerin alt tarafında Ömer b. Hattab da vardı.) Önce erkeklerden sonra da kadınlardan biat aldı. “Ey Peygamber! Mümin kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere

²⁹⁰ İbn İshâk (nşr. A.Ferid), s. 529–520; İbn Hişâm, III-IV, 398–399.

²⁹¹ Mukâtil, IV, 97.

geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”²⁹² âyeti bu olayı bildirmektedir.²⁹³

Mekke fethedildikten sonra Kâbe'nin anahtarları kendisinden alınmış olan Osman b. Talha, Resûlullah'a gelerek “Eğer Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsan anahtarları bana geri ver.” dedi. Resûlullah da anahtarları ona verdi, sonra tekrar aldı. Bu iş üç defa tekrarlandı. Sonra Resûlullah Kâbe'yi tavaf etti ve “Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor.”²⁹⁴ âyetinin inmesi üzerine anahtarları Allah'ın emaneti olarak Osman b. Talha'ya geri verdi.²⁹⁵

Mekke'nin fethinden sonra Resûlullah, ashabına ve Huzâ'a kabilesine “İkinci namazına kadar Benû Bekr dışında kimseye silah kullanmayın.” dedi. Bunun üzerine “Mümin topluluğun gönüllerini ferahlatsın diye.”²⁹⁶ âyeti nazil oldu.²⁹⁷

Değerlendirme

Fetih günü Resûlullah'ın Bilâl'e ezan okumasını emretmesiyle ilgili Mukâtil'in verdiği bilgiyi İbn Hişâm ravi belirtmeksizin nakletmekte fakat Resûlullah'ın müşrikleri zelil etmek için ezan okuttuğuna dair açık bir ifade incelediğimiz kaynaklarda yer almamaktadır. Bununla birlikte, İbn Hişâm okunan ezandan müşriklerin rahatsız olduğunu da nakletmektedir.²⁹⁸

Resûlullah'ın fetih günü önce erkeklerin sonra da kadınların biatlarını kabul ettiğine dair Mukâtil'in verdiği bilgiler bazı farklılıklarla birlikte Musa b. Ukbe tarafından da nakledilmektedir. Musa b. Ukbe, Resûlullah'ın fetih sonrasında Müslüman olmuş kadınlardan biat aldığını ve bazı ayetleri onlara okuduğunu belirtirken; erkeklerden biat aldığını ve biat esnasında Hz. Ömer'in Resûlullah'ın yanında bulunduğuna dair bir bilgi sunmamaktadır.²⁹⁹

²⁹² Mümtehine 60/12.

²⁹³ Mukâtil, IV, 306.

²⁹⁴ Nisa 4/58.

²⁹⁵ Mukâtil, I, 381.

²⁹⁶ Tevbe 9/14.

²⁹⁷ Mukâtil, II, 161.

²⁹⁸ İbn Hişâm, III-IV, 413.

²⁹⁹ Musa b. Ukbe, s. 278–279.

Mekke'nin fethi günü Kâbe'nin anahtarları kendisinden alınmış olan Osman b. Talha ile Resûlullah arasında geçen hadise hakkında Mukâtil'in verdiği bilgilerle konu hakkında ilgili rivayetlere yer veren İbn İshâk'ın verdiği bilgiler arasında bazı farklılıklar söz konusudur.

Mukâtil'e göre Kâbe'nin anahtarları kendisinden alınmış olan Osman b. Talha, Resûlullah'a gelerek anahtarları geri istedi, anahtarları ona geri verdi. Resûlullah sonra tekrar aldı ve bu olay üç defa tekrarlandı. İbn İshâk ise, Resûlullah'ın tavafı bitirdikten sonra Osman b. Talha'dan Kâbe'nin anahtarlarını aldığını ve içerisinde bulunan putları kırdığını belirtmekte ve Resûlullah mescidde otururken Hz. Ali, Kâbe'nin anahtarları ile birlikte gelerek "Ya Resûlullah! Sikaye ile birlikte Hicabeyi de bize ver." dediğini, bunun üzerine Resûlullah'ın "Osman b. Talha nerede?" diyerek onu çağırıldığını ve "Ey Osman, anahtarları al, bu gün iyilik ve vefa günüdür." dediğini nakletmektedir.³⁰⁰

Mukâtil'in belirttiğine göre fetihden sonra Resûlullah, ashabına ve Huzâ'a kabilesine "İkinci namazına kadar Benû Bekr dışında kimseye silah kullanmayın." dedi. Bunun üzerine ilgili âyet nazil oldu. Konuyla ilgili kaynaklarımızdan İbn Şihâb ez-Zührî tarafından bize şöyle bir bilgi nakledilmektedir. "Resûlullah Mekke'ye girince ashabına silahlarını bırakmalarını emretti. Fakat Huzâ'a, Benû Bekr'e karşı bir süre daha silah kullansın dedi. Daha sonra onlara da silahlarını bırakmalarını emretti ve bazı istisnalar dışında herkese eman verdi." İbn Şihâb ez-Zührî, Resûlullah'ın ashabına da Benû Bekr'e karşı silah kullanmalarına izin verdiğine dair bir bilgi vermemektedir.³⁰¹

7. 4. Fetih Esnasında Öldürülenler

Resûlullah, fetih günü Teym b. Mürreoğulları'ndan Kureyşli Abdullah b. Enes b. Hatal'ın öldürülmesini emretti. Ebû Berze el-Eslemî ile Amr b. Hureys'in kardeşi Sa'd b. Hureys de onu öldürdü. Resûlullah'ın Teym b. Mürreoğulları'ndan Kureyşli Abdullah b. Enes b. Hatal'ı öldürmesinin nedeni şuydu: Hz. Peygamber onu Ensâr ve Muhacir'den iki kişiyle birlikte bir yere göndermişti. Kendi aralarında nesepleriyle övünmeye başlayınca öfkelenen İbn Hatal, Ensârlı olanı öldürdü. Muhacir olan kişi ise Mekke'ye döndü. İbn Hatal da irtidat ederek Mekke'ye kaçtı. Resûlullah, irtidat ederek

³⁰⁰ İbn İshâk (nşr. A.Ferid), s. 531-520; İbn Hişâm, III-IV, 411-412.

³⁰¹ İbn Şihâb ez-Zührî, s. 90

Mekke'ye kaçtığı için onu öldürttü.³⁰² Halid b. Velîd de Mekke'nin fethi günü Cezimeoğulları'ndan yetmiş kişiyi öldürdü.³⁰³

Asıl adı Esîd b. Kelede olan Ebü'l-Eşed, Mekke'nin fethi günü öldürülmüştür. "Ey insan ihsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir?"³⁰⁴ âyeti bu şahıs hakkında inmiştir.³⁰⁵

Değerlendirme

Mekke'nin fethi günü Abdullah b. Enes b. Hatal'ın öldürülmesiyle ilgili Mukâtil verdiği bilgiler kaynaklarımızdan İbn Şihâb ez-Zührî, Musa b. Ukbe ve İbn İshâk tarafından nakledilmektedir.

İbn Şihâb ez-Zührî ve Musa b. Ukbe, İbn Hatal'ın fetih günü öldürüldüğünü nakletmekle birlikte öldürülmesinin nedenini belirtmemektedirler.³⁰⁶

İbn İshâk ise, Benû Teym b. Galib'den Abdullah b. Enes b. Hatal'ın fetih günü öldürüldüğünü rivayet etmekle birlikte öldürülme nedeniyle alakalı Mukâtil'den farklı bilgiler zikretmektedir. Ona göre; Resûlullah, Abdullah b. Enes b. Hatal ve Ensar'dan bir kişiyi, beraberlerinde bir köleyle birlikte zekât toplamak için görevlendirdi. Bir yerde konaklayınca kölesinden kendisine keçi kesip pişirmesini istedi. Köle bunu yapmayınca onu öldürdü ve irtidat etti. Ayrıca onun iki şarkıcı kadını vardı. Bu kadınlar Resûlullah'ı hicveden şarkılar söylüyorlardı. İşte bu nedenlerden dolayı Resûlullah onu öldürttü. İbn İshâk, Mukâtil'in belirttiği gibi Abdullah b. Enes b. Hatal'ı Said b. Hureys el-Mahzumi ile Ebû Berze el-Eslemi'nin öldürdüğünü rivayet etmektedir.³⁰⁷

Mukâtil'e göre Halid b. Velid, Mekke'nin fethi günü Cezimeoğulları'ndan yetmiş kişiyi öldürdü. Kaynaklarımız fetih günü Halid b. Velid'in Cezimeoğulları ile savaştığına ve onlardan yetmiş kişiyi öldürdüğüne dair bir bilgi vermemektedir. Fakat İbn İshâk, Resûlullah'ın Mekke'nin fethinden hemen sonra Halid b. Velid'i Cezimeoğulları'na İslâm'a davet için gönderdiğini ve onlardan birçok kimseyi öldürdüğünü rivayet

³⁰² Mukâtil, III, 121–122.

³⁰³ Mukâtil, III, 723.

³⁰⁴ İnfitar 82/6.

³⁰⁵ Mukâtil, IV, 613.

³⁰⁶ İbn Şihâb ez-Zührî, s. 90; Musa b. Ukbe, s. 274.

³⁰⁷ İbn İshâk (nşr. A.Ferid), s. 530; İbn Hişâm, III-IV, 409–410.

etmektedir. Mukâtil'in bu olayı, Halid'in fetih günü yaptıkları ile karıştırdığı anlaşılmaktadır.³⁰⁸

Asıl adı Esîd b. Kelede olan Ebü'l-Eşed, Mekke'nin fethi günü öldürülmüştür. "Ey insan ihsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir?"³⁰⁹ âyeti bu şahıs hakkında inmiştir. Mukâtil'in Mekke'nin fethi günü öldürüldüğünü belirttiği bu kişiyle ilgili kaynaklarımızda herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

³⁰⁸ İbn İshâk (A.Ferid), s. 541–542; İbn Hişâm, III-IV, 428–429.

³⁰⁹ İnfitar 82/6.

BÖLÜM 8: HUNEYN SAVAŞI

Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr* adlı eserinde Hz. Peygamber'in savaşları ile ilgili olarak Huneyn savaşı hakkında da bilgi vermektedir. Mukâtil, Huneyn savaşı ile ilgili olarak, Tevbe 9/25; Nur 24/33 ve Ankebut 28/5 âyetlerinde Huneyn savaşı öncesi gelişmeler, Huneyn savaşı esnasında olanlar ve savaş sonucu ile ilgili kısa bilgiler sunmaktadır.

8.1. Savaşı Öncesindeki Gelişmeler

Mukâtil'in verdiği bilgilere göre Mâlik b. Avf en-Nadrî komutasındaki Hevâzin kabilesi ile Kinâne b. Abdi Yâleyl b. Amr b. Umeyre es-Sakafî komutasındaki Sakîf kabilesi ittifak kurarak, Müslümanlarla savaşmak için yola çıktılar. Bu iki kabileden oluşan ordu dört bin kişi idi. İslam ordusu ise on bir bin beş yüz kişiden oluşmaktaydı.³¹⁰

Değerlendirme

İncelediğimiz kaynaklar Huneyn öncesi Hevâzin kabilesi ile Sakîf kabilesinin Müslümanlara karşı ittifak kurduklarını, mütteliklerin komutanının Mâlik b. Avf en-Nadrî olduğunu nakletmektedirler. Bu kaynaklar Mukâtil'in Huneyn'de Sakîf kabilesinin komutanı olduğunu belirttiği Kinâne b. Abdi Yâleyl b. Amr b. Umeyre es-Sakafî hakkında ise herhangi bir bilgi sunmamaktadırlar.³¹¹

Mukâtil, İslam ordusunun on bir bin beş yüz kişiden oluştuğunu belirtmişti. İbn İshâk'a göre ise Müslümanların sayısı iki bini Mekkeli olmak üzere on iki bin kişiden oluşmaktaydı.³¹² İncelediğimiz diğer kaynaklarda ise konuyla ilgili herhangi bir rivayet bulunmamaktadır.

Mukâtil, müşrik ordusunun sayısının dört bin kişiden oluştuğunu belirtmekte ise de incelediğimiz müellifler müşrik ordusunun sayısı hakkında herhangi bir bilgi sunmamaktadır.

³¹⁰ Mukâtil, II, 165.

³¹¹ Urve b. Zübeyr, s. 214–215; Musa b. Ukbe, s. 284; İbn İshâk, s. 547; İbn Hişâm, III-IV, 437.

³¹² İbn İshâk, s. 551; İbn Hişâm, III-IV, 440.

8.2. Savaşla ilgili Bilgiler

Mukâtil'in kayıtlarına göre iki ordu Taif ile Mekke arasında bulunan Huneyn'de karşılaşmış ve iki ordu karşılaşınca İslâm ordusundan birisi "Çokluğumuzdan dolayı bu gün düşmanımıza asla yenilmeyiz." dedi. "İnşâallah" demediği için Resûlullah bu sözleri hoş karşılamadı.

Mukâtil tarafından verilen diğer bir bilgiye göre savaşın ilerleyen safhalarında şiddetli çarpışmaların ardından bozguna uğrayan müşrikler, kadınlarını ve çocuklarını bırakarak kaçtılar. Kaçmakta olan müşriklerden biri, kadınları kastederek "Çıkaracakları rezaletleri hatırlayın." diye bağırması üzerine geri döndüler ve Müslümanları bozguna uğrattılar. Bozguna uğrayıp kaçmakta olan müslümanlara Abbas b. Abdülmuttalib şu çağırışı yaptı: "Ey Allah'ın ve Resûlü'nün yardımcıları, Resûlullah ve Muhacirleri barındıranlar, dinine yardım edenler, ağacın altında biat eden Muhacirler! İşte Resûlullah burada! Kim onun yanında yer almak istiyorsa geri dönsün." Bunu duyan Müslümanlar geri döndü. Melekler de giydikleri beyaz elbiseleriyle ablak atlarının üstünde, müslümanlara yardım için yerlerini aldılar, fakat savaşmadılar. Sonuçta müşrikler bozguna uğradılar.³¹³

Mukâtil'in verdiği diğer bir bilgi de Huneyn savaşında şehit olanlarla ilgilidir. Onun kayıtlarına göre Huneyn Savaşı'nda Müslümanlardan Ümmü Eymen'in oğlu Eymen ve Subeyh el-Kıbtî, şehid olmuştur.³¹⁴

Değerlendirme

Mukâtil'in kayıtlarında yer alan "Huneyn'de iki ordu karşılaştığı zaman İslâm ordusundan bir kişinin 'Çokluğumuzdan dolayı bu gün düşmanımıza asla yenilmeyiz.' sözü ve Resûlullah'ın bunu hoş karşılamaması" şeklindeki rivayet incelediğimiz kaynaklarda farklı şekillerde nakledilmektedir. Musa b. Ukbe, bu sözleri Hz. Ebû Bekir'in söylediğini ve bunun üzerine "Allah size birçok yerde yardım etmiştir." âyetinin nazil olduğunu nakletmektedir. O, Resûlullah'ın bu sözlere karşı mukabelede bulunduğu dair bir ifadeye yer vermemektedir.³¹⁵ İbn İshak ise "Çokluğumuzdan dolayı bu gün düşmanımıza asla yenilmeyiz." sözünü bir rivayette Hz. Peygamber'in

³¹³ Mukâtil, II, 165.

³¹⁴ Mukâtil, III, 197-198, III, 373.

³¹⁵ Musa b. Ukbe, s. 286.

söylediğini; diğer rivayette ise Benû Bekir'den birisinin söylediğini rivayet etmektedir.³¹⁶

Mukâtil'in Huneyn Savaşı'nın başlangıcında, önce Müslümanların galip geldiği, daha sonra müşriklerin geri dönüp Müslümanları mağlup ettikleri ve ardından tekrar Müslümanların zafer elde ettiklerine dair verdiği bilgi, incelediğimiz ilk dönem kaynaklarının verdiği bilgilerle çelişmektedir. Çünkü diğer kaynaklarda müşriklerin başlangıçta galip geldiği, ardından Müslümanların savaşı kazandığı ifade edilmektedir. Mukâtil'in konuyla alakalı incelenen kaynaklardan farklı bir bilgi verdiği anlaşılmaktadır. Mukâtil'in Huneyn Savaşı ile ilgili verdiği bilgilerden Abbas b. Abdulmuttalib'in bozgun sonrası yaptığı çağrı; incelediğimiz kaynaklar tarafından da nakledilmektedir.³¹⁷ Huneyn'de meleklerin inmesi ile ilgili Mukâtil tarafından verilen bilgiler; incelediğimiz kaynaklar tarafından bir takım küçük farklılıklar bulunmakla birlikte rivayet edilmektedir. Bu kaynaklarda meleklerin savaşıp savaşmadıklarına dair açık bir ifade bulunmamaktadır.³¹⁸

Mukâtil'in Huneyn Savaşı'nda şehit olan isimlerle ilgili verdiği bilgiler, incelediğimiz kaynaklarla örtüşmemektedir. Mukâtil, Ümmü Eymen'in oğlu Eymen'in Huneyn'de şehit olduğunu belirtmekte, İbn İshâk ise Benû Hâşim'den Eymen b. Ubeyd'in Huneyn'de şehit olduğunu rivayet etmektedir.³¹⁹

³¹⁶ İbn İshâk, s. 554.

³¹⁷ İbn Şihâb ez-Zührî, s. 92; Musa b. Ukbe, s. 285; İbn İshâk, s. 555; İbn Hişâm, III-IV, 445.

³¹⁸ İbn İshâk, s. 549–550–558; İbn Hişâm, III-IV, 449.

³¹⁹ İbn Hişâm, III-IV, 459.

BÖLÜM 9: TEBÜK SEFERİ

Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr* adlı eserinde Hz. Peygamber'in savaşları ile ilgili olarak Tebük seferi hakkında da bilgi vermektedir. Mukâtil, Tebük seferi ile ilgili olarak, Tevbe 9/38, 47, 49, 65, 66, 74, 90, 92, 95, 96, 102, 104, 118; Bakara 2/262 ve Nur 24/62 âyetlerinde bilgiler sunmaktadır. O, bu âyetlerde Tebük seferi öncesi gelişmeler, Tebük seferi esnasında yaşananlar, Tebük seferi esnasında münafıkların faaliyetleri, Tebük seferi dönüşünde yaşananlar ve Tebük'e katılmayanlarla ilgili uygulamalarla ilgili bilgiler vermektedir

9.1. Sefer Öncesindeki Gelişmeler

Resûlullah, havalanın çok sıcak olduğu bir zamanda, müslümanlara Tebük gazvesi için seferber olmalarını emretti. Aşırı sıcaklar dolayısıyla Müslümanlar sefer hazırlıkları konusunda ağır davrandılar.³²⁰ Resûlullah da, gazveye teşvik amacıyla Asfar (Bizans) kızlarını zikrederek “Belki de bazılarını esir alırsınız.” dedi. Resûlullah'ın bu sözleri üzerine Benû Seleme b. Cuşem'den Ced b. Kays el-Enmârî savaşa gitmek istemediği için “Ey Allah'ın Resûlü! Ensâr benim kadınlara ne kadar düşkün olduğumu, kadınların ne kadar hoşuma gittiğini bilir. Ben, Asfar kızları nedeniyle fitneye düşmekten korkuyorum. Bana cihada katılmamam için izin ver.” dedi.³²¹

Tebük seferi öncesi Resûlullah'ın sefer için yaptığı çağrıdan sonra altısı Ensâr'dan toplam yedi kişi Resûlullah'ın yanına gelerek “Bizim savaşa gidebileceğimiz bineğimiz yok. Savaşa gidebilmek için binek temin et.” dediler. Resûlullah, size verebileceğim binek yok deyince, ağlayarak Resûlullah'ın yanından ayrıldılar. Mukâtil b. Süleyman'a göre bunlar; Benû Amr b. Yezid b. Avf'dan Amr b. Abse, Alkame b. Yezid, Benû Vâfid'den el-Hâris, Benû Seleme'den Amr b. Hizam, Benû Amr b. Avf'dan Sâlim b. Umeyr, Benû Neccâr'dan Abdurrahman b. Ka'b Abdullah b. Ma'kil el-Müzenî'dir.³²²

Bedevîlerden, aralarında Ebû'l-Havvâs el-Arabî'nin de bulunduğu elli kişi Tebük seferine katılmamak için çeşitli mazeretler ileri sürerek Resûlullah'dan izin istediler.³²³

³²⁰ Mukâtil, II, 170.

³²¹ Mukâtil, II, 173–174.

³²² Mukâtil, II, 189–190.

³²³ Mukâtil, II, 189.

Değerlendirme

Mukâtil'in sefer öncesi gelişmelerle ilgili verdiği bilgilerden havaların sıcak olması ve müslümanların sefere çıkma hususunda isteksiz davranmalarına dair naklettiği bilgiler kaynaklarımızda aynı şekilde yer almaktadır.³²⁴

Sefer öncesi Resûlullah müslümanları savaşa teşvik için Asfar (Bizans) kızlarını zikrederek “Belki de bazıları esir alırsınız.” demişti. Mukâtil, Resûlullah'ın bu sözleri müslümanların geneline hitaben söylediğini belirtirken; Musa b. Ukbe ve Urve b. Zübeyr, Resûlullah'ın bu sözleri Ced b. Kays'a hitaben söylediğini rivayet etmektedirler.³²⁵

Mukâtil'in sefer öncesine dair verdiği diğer bir bilgi de Benû Seleme b. Cuşem'den Ced b. Kays'ın sefere katılmamak için Hz. Peygamber'e söylediği sözlerdir. Konuyla ilgili bilgiler kaynaklarımızda da benzer ifadelerle yer almaktadır.³²⁶

Mukâtil'in belirttiğine göre, Tebük savaşı öncesi altısı Ensar'dan toplam yedi kişi sefere gidebilmek için Resûlullah'dan binek istemişlerdi. İbn İshâk'ın rivayetinde Ensar ve Beni Amr b. Avf'dan yedi kişi, Resûlullah'dan izin istedi. Musa b. Ukbe'nin rivayetinde ise Resûlullah'dan binek isteyenler fakir altı kişidir. Mukâtil, bu kişilerden altısının ismini belirtirken, bu altı kişiden sadece ikisinin ismi kaynaklarımızın naklettiği isimlerle örtüşmektedir. Bunlar; Benû Amr b. Avf'dan Salim b. Umeyr ve Benû Neccar'dan Abdurrahman b. Ka'b Abdullah b. Ma'kil el-Müzenî'dir. Mukâtil'in isimlerini verdiği diğer dört kişinin yerine bu kaynaklarda farklı isimler nakledilmektedir.³²⁷

Mukâtil, bazılarının sefere katılmamak için çeşitli mazeretler ileri sürerek Resûlullah'dan izin istediklerini belirtmişti. İbn İshâk, sayı ve isim belirtmeksizin sefer öncesi Benû Gıfar'dan bazılarının Resûlullah'dan izin istediklerini belirterek sefer öncesi böyle bir olayın meydana geldiğini nakletmektedir.³²⁸

³²⁴ Urve b. Zübeyr, s. 220; Musa b. Ukbe, s. 294; İbn İshâk (nşr. A. Ferid), s. 595; İbn Hişâm, III-IV, 516.

³²⁵ Urve b. ez-Zübeyr, s. 220; Musa b. Ukbe, s. 295.

³²⁶ Urve b. Zübeyr, s. 220; Musa b. Ukbe, s. 295; İbn İshâk (nşr. A. Ferid), s. 596; İbn Hişâm, III-IV, 516.

³²⁷ Musa b. Ukbe, s. 294-295; İbn İshâk, s. 597; İbn Hişâm, III-IV, 518.

³²⁸ İbn İshâk, s. 597; İbn Hişâm, III-IV, 518.

9.2. Sefer Esnasında Yaşananlar

İki ay süren Tebük gazvesinde Müslümanlar büyük sıkıntılar yaşadı. Açlık sıkıntısı baş gösterince, bir hurma tanesini, iki, hatta üç kişi paylaştı. Üzerinde yük bulunan bir deveye ikişer üçer kişi bindiler.³²⁹

Değerlendirme

Mukâtil, Resûlullah'ın Tebük'te iki ay kaldığı bilgisini verirken İbn Hişâm, İbn İshâk ve Musa b. Ukbe, Resûlullah'ın Tebük'te on küsur gece kaldığını rivayet ediyorlar.³³⁰ Mukâtil'in, konuyla ilgili farklı bir bilgi verdiği anlaşılmaktadır.

Mukâtil, sefer esnasında Müslümanların yaşadıkları sıkıntılarla ilgili verdiği bilgiler çağdaşı megazi yazarlarının eserlerinde bulunmamaktadır. Konuyla alakalı olarak İbn İshâk, Müslümanların sefer sırasında su sıkıntısı çektiklerini ve Resûlullah'ın dua etmesiyle bu sıkıntının giderildiğini nakletmektedir.³³¹

9.3. Sefer Esnasında Münafıkların Faaliyetleri

Tebük gazvesinde Münafıklar yani Akabe ashabı, Akabe'de geceleyin Resûlullah'ı öldürmek istediler. Öldürmek isteyenler; Münafıkların reisi Abdullah b. Ubey, Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh, Tu'me b. Übeyrik, Culâs b. Suveyd, Mücemmi' b. Hârise, Ebû Âmir b. Nu'man, Ebû'l Havvas, Mürare b. Rabi'a, Âmir b. Tufeyl, Abdullah b. Uteybe, Müleyh et-Temîmî, Hısn b. Numeyr ve ismi bilinmeyen bir kişinin de olduğu toplam on iki kişi idi. Akabe'de geceleyin Resûlullah'ı öldürmek isteyenlerden Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir, Hilâl b. Ümeyye ve şair Ka'b b. Mâlik tövbe ettiler. Bunlarla birlikte Resûlullah'ı öldürmek isteyenlerin sayısı on beş kişidir.³³²

İki ay süren Tebük gazvesinde Resûlullah'a âyetler nâzil oldu. Nâzil olan âyetler savaştan geri kalan münafıkların ayıplarını ortaya koydu. Münafıkların yaptıkları şeylerin kötü olduğunu bildirdi. Resûlullah ile birlikte gazveye katılmış olan münafıklar, bu âyetleri duyunca gazveye katılmayıp geride kalan arkadaşları adına öfkeleniler. Culâs b. Suveyd b. Sâmit, Ensâr'dan Benû Âmir b. Avf'dan Âmir b.

³²⁹ Mukâtil, II, 182- 200-201.

³³⁰ Musa b. Ukbe, s. 301; İbn İshâk, s. 605; İbn Hişâm, III-IV, 527.

³³¹ İbn Hişâm, III-IV, 521.

³³² Mukâtil, II, 183-184.

Kays'ın da duyacağı şekilde “Medine’de bıraktığımız kardeşlerimiz bizim ileri gelenlerimizdir. Muhammed’in söyledikleri doğru ise yemin olsun ki biz eşeklerden daha kötü bir durumdayız. Âmir b. Kays da, Culâs’a “ Allah’a yemin ederim ki Muhammed hem doğrudur, hem de doğruluğu tasdik edilendir. Kuşkusuz sen eşekten daha kötüsün.” dedi.

Medine’ye dönüldüğü zaman Ensâr’dan Âsım b. Adiy, Âmir’in Culâs’a söylediklerini Resûlullah’a bildirdi. Resûlullah, Âmir ve Culâs’ı çağırttı. Culâs, Allah’a yemin ederek bu sözleri söylemediğini belirtti. Âmir ise, “Yemin olsun ki daha fazlasını söyledi. Hatta onlar seni öldürmek istediler.” dedi. Ancak Culâs ve arkadaşları söylenenleri reddettiler. Resûlullah her ikisine de yemin ettirdi. Culâs söylemediğine dair yemin etti. Âmir de doğru söylediğine dair yemin etti. Âmir, kimin doğru kimin de yalan söylediğinin ortaya çıkması için Allah’dan âyet indirmesi için dua etti. Resûlullah da Âmir’in duasına “Âmin” dedi. Bunun üzerine Culâs hakkında. “Söylemediklerine dair Allah’a yemin ederler... Eğer tövbe ederlerse onlar için hayırlı olur.”³³³ âyeti indi. Âyetin inmesi üzerine Culâs, Âmir’in doğru söylediğini kabul ederek tövbe etti.³³⁴

Ömer b. Hattab, Tebük gazvesi devam ederken Resûlullah’dan ailesinin yanına dönmek ve münafıkların durumlarını araştırmak için izin istedi. Resûlullah, Hz. Ömer’e “Geri dönebilirsin. Allah’a yemin ederim ki sen münafık değilsin.” diyerek izin verdi. Münafıklar, Hz. Ömer’in geri döndüğünü duyunca, “Muhammed’e ne oluyor ki arkadaşları izin isteyince izin veriyor, biz isteyince vermiyor. Lât’a yemin ederiz ki o adaleti sağlamak için geldiğini iddia ediyor ama adaletli davranmıyor.” dediler.³³⁵

Değerlendirme

Mukâtil, münafıkların yani Akabe ashabının, Tebük gazvesinde Akabe mevkiinde geceleyin Resûlullah’ı öldürmek istediklerini belirtmekte ve Resûlullah’ı öldürmek isteyen on beş kişinin isimlerini zikretmektedir. Konuyla ilgili bilgi kaynaklarımızdan sadece Urve b. ez-Zübeyr tarafından nakledilmektedir. Urve, Tebük’ten Medine’ye dönerken Hz. Peygamber’in ordusunda bulunan bazı kişilerin onu bir geçitten atmak için gizlice karar aldıklarını rivayet etmektedir. Fakat o, Resûlullah’ı öldürmek

³³³ Tevbe 9/74.

³³⁴ Mukâtil, II, 182–183.

³³⁵ Mukâtil, III, 210–211.

isteyenlerin isimlerini zikretmemektedir.³³⁶ Mukâtil, Tebük seferi esnasında Resûlullah'a suikast yapmak isteyen on beş kişiden üçünün, Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir, Hilâl b. Ümeyye ve şair Ka'b b. Mâlik olduğunu belirtmekte; fakat eserinin başka bir yerinde bunlardan Ebu Lübâbe b. Abdülmünzir'in sefere katılmayıp kendini mescidin direğine bağlayan dört kişiden birisi olduğunu belirtmekte; diğer iki kişinin de sefere katılmadıkları için haklarında inen âyet sonucu affedilen üç kişiden ikisi olduğu bilgisini vermektedir.

Mukâtil'in belirttiği üzere Tebük gazvesi esnasında Resûlullah'a seferden geri kalan münafıkların ayıplarını ortaya koyan âyetler nazil olmuştu. Bu âyetleri duyan Culas b. Suveyd b. Samit ile Ensar'dan Benû Âmir b. Avf'dan Âmir b. Kays arasında münakaşa olmuş, sonrasında hadise Resûlullah'a intikal etmişti. Konuyla ilgili Mukâtil'in verdiği bilgiler, Musa b. Ukbe'de küçük detay farklılıkları olmakla birlikte aynen yer almaktadır.³³⁷

Mukâtil'in Hz. Ömer'in Tebük seferi esnasında Resûlullah'tan izin alarak Medine'ye deri dönmesi ve münafıkların tepkisiyle alakalı verdiği bilgiler, karşılaştığımız kaynaklarda yer almamaktadır. Fakat İbn İshâk'ın naklettiğine göre Hz. Ali Resûlullah'ın isteği üzerine ailelerine bakmak üzere sefere çıkmamış, münafıkların tepkileri üzerine sefere çıkmış, Cürf'de onlara yetişmiş ama Resûlullah onu kendi ailesi ve Ali'nin ailesine bakması için geri göndermiştir.³³⁸

9.4. Seferden Dönüş Esnasında Yaşananlar

Tebük seferinde Maş b. Humeyyir, yanında bulunan arkadaşları Culâs b. Suveyd, Simâk b. Ömer ve Veda'a b. Sâbit'e "Allah'a yemin ederim ki hakkımızda bizi rezil edecek bir şeylerin inmesine karşılık; bana yüz sopa vurulmasını tercih ederim." dedi. Maş b. Humeyyir'in bu sözleri üzerine "Münafıklar, kalplerinde olanı kendilerine haber verecek bir sûrenin müminlere indirilmesinden çekinirler." âyeti nazil oldu.

Resûlullah, Tebük gazvesinden Medine'ye dönerken bu dört kişi; Culâs b. Suveyd, Simâk b. Ömer, Veda'a b. Sâbit, Maş b. Humeyyir, Resûlullah'ın önünde gülerek ve alay ederek "Muhammed, Medine'de geri kalan kardeşlerimiz hakkında şu âyetlerin

³³⁶ Urve b. Zübeyr, s. 221.

³³⁷ Musa b. Ukbe, s.306-307.

³³⁸ İbn Hişâm, III-IV, 519.

indiğini söylüyor.” dediler. Cebrail bunların söylediklerini Resûlullah’a haber verdi. Resûlullah, Ammar b. Yasir’i göndererek onların Allah’ın kitabı ve O’nun Resûlu ile alay edip güldüklerini, kendilerine bunu söylediğin zaman sana “Biz yolculuk yapanların âdeti üzere sadece eğleniyor ve şakalaşıyorduk.” diyeceklerini söyledi. Helak olmadan önce onlara yetişmesini söyledi. Ammar, yanlarına giderek ne yaptıklarını sorunca; onlar, “Yolculuk yapanların âdeti üzere sadece eğleniyor ve şakalaşıyoruz.” dediler. Bunun üzerine Ammar, “Allah ve Resûlu doğru söylemiş.” dedi.

Ammar, Resûlullah’ın yanına döndü. Diğerleri de Resûlullah’ın yanına gelerek özür dilediler. Maş b. Humeyyir, onlarla beraber yürüdüğünü onların söyledikleri sözleri söylemediğine dair yemin etti. Resûlullah söylediklerinden ötürü onları kınamadı ve mazeretlerini kabul etti.³³⁹

Değerlendirme

Mukâtil’in Tebuk seferi dönüşü gerçekleştiğini belirttiği, Culas b. Suveyd, Simak b. Ömer, Veda’a b. Sabit, Maş b. Humeyyir, Resûlullah’ın önünde gülerik ve alay ederek söyledikleri ve Cebrail’in bunların konuşmalarını Resûlullah’a haber vermesi üzerine Resûlullah’ın Ammar b. Yasir’i göndermesi ve sonrasında olanlarla ilgili verdiği bilgiler İbn İshâk tarafından rivayet edilmekte fakat bazı farklılıklar bulunmaktadır. İbn İshâk’a göre bu hadise Tebuk’e giderken gerçekleşmiştir. Mukatil’e göre ise dönüş esnasında yaşanmıştır.

Mukâtil, bu olayla ilgili dört kişinin ismini zikrederken, İbn İshâk, iki kişinin ismini rivayet ediyor ve bu isimler Mukâtil’de de geçiyor. Bu iki kişi Veda’a b. Sabit ve Maş b. Humeyyir’dir.

Yine Mukâtil, Resûlullah tarafından bunların hepsinin mazeretlerinin kabul edildiğini belirtmekte ve söylediklerinden dolayı onları kınamadığını belirtmekte iken İbn Hişâm sadece Maş b. Humeyyir’in tevbesinin kabul edildiğini rivayet etmektedir.

Mukâtil, münafıkların bu konuşmalarını Resûlullah’a Cebrail’in haber verdiğini belirtirken, İbn İshâk eserinde böyle bir bilgiye yer vermemektedir.³⁴⁰

³³⁹ Mukâtil, II, 178–179.

³⁴⁰ İbn Hişâm, III-IV, 524–525.

9.5. Sefere Katılmayanlarla İlgili Hususlar

Tebük seferine mazeretsiz olarak katılmayanlar hakkında inen âyetleri öğrenen Ensâr'dan üç kişi; asıl adı Mervân b. Abdülmünzir olan Ebû Lübâbe, Evs b. Hizam, Vedi'a b. Sa'lebe, Resûlullah'ın Medine'ye döndüğü haberini alınca kendilerini mescidin direklerine bağladılar. Resûlullah, âdeti üzere hem gazveye gitmeden önce, hem de gazveden döndükten sonra ailesinin yanına gitmeden önce mescitte iki rekât namaz kılardı. Resûlullah, Tebük seferinden dönünce namaz kılmak için mescide girdiğinde onların direklere bağlı olduklarını gördü. Nedenini sorunca, bu kişilerin Tebük seferine katılmadıklarını; pişman oldukları için kendilerini mescidin direklerine bağladıklarını, Resûlullah kendilerini çözmedikçe buradan ayrılmayacaklarına dair yemin eden kişiler olduğunu söylediler. Resûlullah da “Emir gelmedikçe onları çözmeyeceğime, Allah tövbelerini kabul etmedikçe onların mazeretlerini kabul etmeyeceğime yemin ediyorum.” dedi.³⁴¹ “Diğer bir kısmı ise, günahlarını itiraf ettiler. Bunlar salih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tövbelerini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”³⁴² âyeti nazil olunca Resûlullah onları çözdü. Onlar da gidip mallarını Resûlullah'a getirdiler. “İşte bunlar senden geri kalmamızın sebebi olan mallarımız. Bunları sadaka olarak dağıt.” dediler. Mallarını almak Resûlullah'ın hoşuna gitmedi. “Onlar, kullarının tövbelerini kabul edenin ve sadakaları alanın Allah olduğunu; tövbeyi çok kabul edenin, çok merhametli olanın Allah olduğunu bilmediler mi?”³⁴³ âyetinin inmesi üzerine Resûlullah, onların mallarının üçte birini aldı. Üçte ikisini de geri verdi.³⁴⁴

Tebük seferine katılmayan seksen küsur kişi mazeret bildirerek yemin etti. Yemin edenler arasında, Ced b. Kays, Mu'attib b. Kuşeyr, Ebû Lübâbe ve arkadaşları vardı.³⁴⁵

Tebük seferine katılmayan üç kişi; Mürâre b. Rabî'a, Hilâl b. Ümeyye ve Ka'b b. Mâlik; Ebû Lübâbe ve arkadaşlarının yaptığı gibi her hangi bir mazeret bildirmedi. Bunların tövbeleri ve cezaları zikredilmedi. Haklarında bir ay boyunca herhangi bir vahiy inmedi. Bu süre zarfında kimse, bu üç kişi ile oturup kalkmadı, onlarla alış veriş

³⁴¹ Mukâtil, II, 193.

³⁴² Tevbe 9/102.

³⁴³ Tevbe 9/104.

³⁴⁴ Mukâtil, II, 194.

³⁴⁵ Mukâtil, II, 191.

yapmadı. Aileleri de bu üç kişi ile konuşmadı. Bundan dolayı yeryüzü onlara dar gelmeye başladı.³⁴⁶

Resûlullah, Tebük gazvesinden Medine'ye dönünce Abdullah b. Ubey, Allah'a yemin ederek "Kesinlikle senden geri kalmayacağız, düşmanlarına karşı seninle beraber olacağız." dedi ve Resûlullah'dan kendisi ve arkadaşlarından hoşnut olmasını istedi. "Yanlarına döndüğünüz zaman, kendilerini rahat bırakmanız için size Allah adıyla yemin edeceklerdir. Artık onların peşini bırakın. Çünkü onlar pistir. Kazandıklarının karşılığı olarak, varacakları yer de cehennemdir."³⁴⁷ âyeti bu olayı bildirmektedir. Resûlullah da onlarla oturmayın ve konuşmayın, dedi.³⁴⁸

Değerlendirme

Mukâtil, Tebük seferine mazeretsiz olarak katılmayarak pişman olan ve kendilerini mescidin direklerine bağlayan kişilerle ilgili detaylı bilgiler vermişti.

İncelediğimiz kaynaklardan İbn Şihab ez-Zührî bu olayı bazı farklılıklar bulunmakla birlikte nakletmektedir. Mukâtil, üç kişinin kendilerini direklere bağladığını bildirirken, İbn Şihab ez-Zührî, sadece Ebû Lübâbe'nin kendisini direğe bağladığını ve Allah'ın onun tevbesini kabul ettiğini rivayet etmekte, Mukâtil'in konu ile ilgili indiğini belirttiği âyetleri zikretmemektedir. Zührî, Ebû Lübâbe'nin mallarının tamamını Resûlullah'a vermek istediğini fakat Resûlullah'ın onun mallarının üçte birini aldığını rivayet etmektedir.³⁴⁹ İbn İshâk ise Mukâtil ve İbn Şihab ez-Zührî'den farklı olarak Ebû Lübâbe'nin Benû Kureyza kuşatmasında Müslümanlara ihanet ettiğini, daha sonra pişman olup kendisini mescidin direklerine bağladığını, sonrasında Resûlullah'ın onları çözdüğünü belirtmektedir. Ayrıca İbn Hişâm, Mukâtil'in Ebû Lübâbe ve arkadaşları hakkında indiğini belirttiği bu iki âyetin Benû Kureyza kuşatması esnasında Ebû Lübâbe'nin ihaneti ve tevbesi sonrasında indiğini belirtmektedir.³⁵⁰

Mukâtil, Tebük seferi sonrası sefere iştirak etmeyen seksen küsur kişinin Resûlullah'a gelerek mazeret bildirdiklerini ve bunlardan bazılarının isimlerini zikretmiştir. Konuyla ilgili olarak kaynaklarımızdan Urve b. Zübeyr, Musa b. Ukbe ve İbn İshâk da sefer

³⁴⁶ Mukâtil, II, 201.

³⁴⁷ Tevbe 9/96.

³⁴⁸ Mukâtil, II, 191.

³⁴⁹ İbn Şihab ez-Zührî, s. 111-112.

³⁵⁰ İbn İshâk (nşr. A. Ferid) s. 411-412, İbn Hişâm, III-IV, 237-238.

sonrası mazeret bildirenlerin seksen k s r kişi olduğu nakledilmekte, fakat isim zikredilmemektedir.³⁵¹

Ced b. Kays'ın sefer öncesi söyledikleri ve Ebu L babe'nin kendisini direğe bağladığı açıkken bunların yemin edenler arasında olması bilgisi oldukça ilginç bir detay olarak görünmektedir.

Mukâtil'in Tebük seferine katılmayan  c kişi; Mürâre b. Reb' a, Hilâl b. Ümeyye ve Ka'b b. Mâlik ile ilgili verdiği bilgiler kaynaklarımızda aynı Şekilde yer almaktadır.³⁵²

Mukâtil'in Resûlullah'ın âdeti üzere hem gazveye gitmeden önce, hem de gazveden döndükten sonra ailesinin yanına gitmeden mescitte iki rekât namaz kıldığına dair zikrettiği bilgi, kaynaklarımızda Resûlullah'ın sadece sefer d n Őu âdeti üzere iki rekât namaz kıldığı Şeklinde rivayet edilmektedir.³⁵³

Mukâtil'e göre Tebük gazvesinden sonra Abdullah b. Ubey, Resûlullah'a gelerek Resûlullah'dan kendisi ve arkadaşlarından hoşnut olmasını istemiş ve Allah'a yemin ederek "Kesinlikle senden geri kalmayacağız, düşmanlarına karşı seninle beraber olacağız." demişti. Fakat Resûlullah onlarla oturmayın ve konuşmayın diyerek onları cezalandırmıŐtı. Konuyla ilgili olarak kaynaklarımızdan Musa b. Ukbe, Resûlullah'ın seferden geri kalanlarla ilgili arkadaşlarına; "Ben izin vermedikçe onlarla konuşmayın ve oturmayın." dediğini rivayet etmekte; fakat Mukâtil'in belirttiği Şekilde sefer sonrasında Abdullah b. Ubey'in Hz. Peygamber'e gelerek mazeret ifade eden sözleriyle ilgili kaynaklarımızda herhangi bir bilgi yer almamaktadır.³⁵⁴

³⁵¹ İbn Şihab ez-Z hr f, s. 107; Musa b. Ukbe, s. 301; İbn Hişâm, III-IV, 533.

³⁵² İbn Şihab ez-Z hr f, s. 108; Musa b. Ukbe, s. 301; İbn İŐh k, s. 609; İbn Hişâm, III-IV, 531.

³⁵³ İbn Şihab ez-Z hr f, s. 108; Musa b. Ukbe, s. 302; İbn Hişâm, III-IV, 533.

³⁵⁴ Musa b. Ukbe, s. 300.

SONUÇ

Araştırmamızda Kur'an'da yer alan âyetlerin tümünün tefsirini içeren ve günümüze ulaşan ilk tefsir olma özelliğini taşıyan Mukâtil b. Süleyman'ın *Tefsîr* adlı eserindeki Hz. Peygamber'in savaşlarına dair rivayetlerin değerlendirmesi ele alınmıştır. Onun meğâzîyle ilgili olarak naklettiği bilgiler, çağdaşı olan ve meğâzîyle ilgili eserleri bulunan Urve b. Zübeyr, İbn Şihâb ez-Zührî, Musa b. Ukbe ve İbn İshâk'ın eserlerindeki rivayetlerle karşılaştırılmıştır. Ayrıca Mukâtil b. Süleyman'ın rivayetlerinden tefsirinde yoğun bir şekilde yararlanan Sa'lebi'nin *Keşf ve'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an* adlı eserinde Enfal Sûresi'nde yer alan Bedir Savaşı'yla ilgili rivayetleri ile Mukâtil'in Bedir Savaşı'yla ilgili sunduğu rivayetler değerlendirilmiştir. Mukâtil b. Süleyman'ın meğâzîye dair naklettikleriyle Sa'lebi'nin eserinde yer alan meğâzî rivayetleri karşılaştırılması süremizin yetersizliği nedeniyle Mukâtil'in eserinde meğâzîye dair en fazla rivâyetin yer aldığı Enfal Sûresi ile sınırlandırılmıştır.

Mukâtil, ilmi çalışmalarda isnadın temel kıstas olarak kabul edildiği bir dönemde çalışmalarına konu olan malzemeyi sağlam rivayetlerle sunmaması ve çelişkili senetlerle aktarması sebebiyle eleştirilmiş ve hadis âlimlerince "metruk" ve "mehcûrül-kavl" kabul edilmiştir.

Mukâtil b. Süleyman'ın eserindeki meğâzîye dair rivayetleri Urve b. Zübeyr, İbn Şihâb ez-Zührî, Musa b. Ukbe ve İbn İshâk'ın eserlerindeki rivayetlerle karşılaştırdığımızda:

Mukâtil'in naklettiği bazı bilgilerin zikri geçen kaynakların tümünde veya bir kısmında yer aldığı tespit edilmektedir. Örneğin Bedir Savaşı'nda şehit düşenlerin sayısı ve isimleri İbn İshâk'ın rivayetiyle birebir örtüşmektedir.

Mukâtil'in naklettiği bazı bilgilerin ise kaynaklarımızda yer alan bilgilerle çeliştiği görülmektedir. Mukâtil'e göre Resûlullah Kureyza Yahudileri'nden alınan ganimetlerden yirmi esiri ailesi arasında paylaşmış; geri kalanları ise ikiye ayırarak yarısını Sa'd b. Ubade el-Ensârî ile Şam'a; yarısını da Evs b. Kayzî el-Ensârî ile Gatafan'a göndererek bedelleri karşılığında at satın almalarını emretmiştir. Musa b. Ukbe ve İbn İshâk'a göre bu esirler Müslümanlar arasında taksim edilmiştir. İbn İshâk'ın naklettiğine göre ise Resûlullah Benû Abdü'l-Eşhel'in kardeşi Sa'd b. Zeyd el-Ensârî'yle birlikte Benî Kureyza'nın esirlerinin bir kısmını Necd'e göndermiştir.

Mukâtil'in eserinde yer verdiği bazı detayların ise bu kaynaklarda yer almadığı da tespit edilenler arasında yer almaktadır. Örneğin Huneyn Savaşı'nda Mukâtil'e göre başlangıçta Müslümanlar galip gelmiş, sonrasında müttefikler Müslümanları bozguna uğratmışlar, sonuçta Müslümanlar tekrar galip gelerek Huneyn Savaşı'nı kazanmışlardır. İncelediğimiz diğer kaynaklarda ise Müslümanların savaşın başlangıcında galip geldiklerine dair bir bilgi yer almamaktadır.

Ayrıca, bazı şahıs isimlerinin Mukâtil'de farklı olduğu da tespit edilmiştir. Örneğin Mukâtil'e göre Bedir Savaşı öncesi görüşlerini belirten isimler, Sa'd b. Ubade ve Mikdâd b. Esved el-Kindî'dir. Diğer kaynaklara göre ise bu isimler Sa'd b. Muaz ile Mikdâd b. Amr'dır.

Bazı olayların sebep ve sonuçlarının farklı olduğu da elde ettiğimiz bilgiler arasında yer almaktadır. Mukâtil'e göre Bedir Savaşı'ndan sonra Kaynuka Yahudileri Müslümanları tehdit etmişlerdir. Musa b. Ukbe ve Urve b. Zübeyr'in rivayetlerine göre ise Bedir Savaşı sonrası Yahudilerin boyunlarını büktüklerini ve Resûlullah'ın vasıfları Tevrat'ta bulunan bir peygamber olduğunu ikrar etmişlerdir.

Yaptığımız inceleme çerçevesinde Mukâtil tarafından sunulan bazı âyetlerin sebep-i nüzulüyle ilgili bilgilerin aynı olduğunu bazılarının ise farklı olduğu anlaşılmıştır. "Hani sen müminleri savaş mevzilerine yerleştirmek için, sabah erken aileden (evinden) ayrılmıştın. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." âyeti Mukâtil'e göre Hendek Savaşı öncesinde inmiştir. Kaynaklarımızdan İbn İshâk ve Musa b. Ukbe, bu âyetin Uhud Savaşı hakkında inen âyetlerden birisi olduğunu rivayet etmektedirler.

Tespit edilen bir diğer husus da bazı olayların Mukâtil tarafından kronolojik açıdan farklı yerlerde sunulmuş olmasıdır. Konuyla ilgili olarak Mukâtil tarafından bize verilen bilgiye göre Ka'b b. Eşref, Uhud Savaşı'ndan sonra Mekke'ye gitmiş ve Mekkeliler'i Müslümanlara karşı kışkırtmıştır. İbn İshâk'ın naklettiğine göre o, Bedir Savaşı'ndan sonra Mekke'ye gitmiştir. Urve b. Zübeyr, Musa b. Ukbe ve İbn İshâk'a göre ise Bedir Savaşı'ndan sonra öldürülmüştür.

Bazı tarihi olayların mahiyetine dair Mukâtil'in naklettikleri ile kaynaklarımızın naklettikleri birbirleriyle çelişmektedir. Mukâtil'e göre Bedir Savaşı öncesi Mekkeliler Bedir suyuna önce varmışlar ve Müslümanların su içmesine engel olmuşlar; böylece

Müslümanlar susuzluk sıkıntısı sebebiyle imtihana tabi tutulmuşlardır. Onun muasırı meğâzî yazarlarına göre ise Müslümanlar Bedir kuyularına daha önce ulaşmışlar ve Mekkliler su sıkıntısı çekmiştir.

Mukâtil b. Süleyman'ın eserinde bazı bilgilerin karıştırıldığı da görülmektedir. Mukâtil, Tebük seferi esnasında Resûlullah'a suikast yapmak isteyen on beş kişiden üçünün, Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir, Hilâl b. Ümeyye ve şair Ka'b b. Mâlik olduğunu belirtmekte; fakat eserinin başka yerlerinde bunlardan Ebu Lübâbe b. Abdülmünzir'in sefere katılmayıp kendini mescidin direğine bağlayan dört kişiden birisi olduğunu belirtmekte; diğer iki kişinin de sefere katılmadıkları için haklarında inen âyet sonucu affedilen üç kişiden ikisi olduğu bilgisini vermektedir.

Çalışmalarına konu olan malzemeyi sağlam rivayetlerle sunmaması ve çelişkili senetlerle aktarması sebebiyle Mukâtil'in bazı bilgileri karıştırdığı anlaşılmaktadır.

Şiilikle itham edilen Mukâtil'in eserinde onun Şiâ'ya ilgisini gösteren bazı bilgilerin de olduğunu görmekteyiz. Bütün kaynaklarımıza göre Bedir günü Resûlullah müşriklerin üzerine bir avuç dolusu taş atmıştır. Mukâtil'e göre ise bu taşları Resûlullah Hz. Ali'ye vermiş ve Hz. Ali taşları müşriklerin üzerine atmıştır. Yine Mukâtil, Hz. Ömer'in Tebük Sefer'inden Hz. Peygamber'den izin isteyerek geri döndüğünü ve münafıkların buna tepki gösterdiğini nakletmiştir. İbn İshâk ise Hz. Ali'nin Resûlullah'ın isteği üzerine Tebük seferine katılmadığını münafıkların tepkisi üzerine Hz. Ali'nin sefere çıktığını ve Resûlullah'ın isteği üzerine tekrar geri döndüğünü belirtmektedir.

Mukâtil b. Süleyman'ın meğâzîye dair verdiği bilgiler ile çağdaşı meğazi yazarlarının naklettiği bilgileri değerlendirdiğimizde meğâzî yazarlarının benzer konularla ilgili naklettikleri bilgilerde çok fazla bir farklılığın olmadığını görmekteyiz. Çünkü bu müellifler birbirlerinden nakilde bulunmuşlardır. Buna karşın Sa'lebi'nin Enfal Sûresi'nde meğâziye dair sunduğu bilgilerin büyük çoğunluğunun Mukâtil'in eserinde yer alması, Mukâtil b. Süleyman'ın kullandığı rivayetlerin İslâm dünyasında tefsir ilminde kabul görmüş rivayetler olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu da bize farklı ilim dallarında malzeme toplayan âlimlerin zaman içerisinde benzer rivayetleri kullandığını göstermektedir.

Sonuç olarak meĝâzi rivayetlerdeki zenginlik ve farklılıklar İslam tarihine dair kitâbiyatın yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- CERRAHOĞLU, İsmail (1976), “Tefsirde Mukâtil İbn Süleyman ve Eserleri”, *AÜİFD*, cilt XXI, sayı 1, Ankara.
- ÇELİK, İbrahim (2000), *Mukâtil b. Süleyman ve Tefsirdeki Metodu*, Bursa.
- DURİ, Abdulaziz (2006), “İslam’da Tarih Yazıcılığı Üzerine Bir Deneme: Ez-Zührî”, Çev. İbrahim Öztürk, *SÜİFD*, sayı 22. Güz, s. 163-170, Sakarya.
- ESER, Mithat (2009), “Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İbn İshâk’ın Güvenirliği,” *İSTEM*, sayı 13, s. 261-280, Konya.
- FAYDA, Mustafa (1985), “Siyer Sahasındaki ilk Telif Çalışmaları”, *Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu*, s. 363-365, İzmir.
- , “Siyer ve Meğâzi”, *DİA*, cilt XXXVII, s. 321.
- , “İbn İshâk”, *DİA*, cilt XX, s. 93-96.
- HAMURCU, M. Fevzi (1995), *Mukâtil b. Süleyman ve “ Kitâbu Tefsîri’l-Hamsi Mie Âye” Adlı Eseri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî (1955), *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, Nşr. Mustafa es-Sakkâ ve dğr., I-IV, Kâhire.
- İBN İSHÂK (1976), *Sîretü İbn İshâk, el-müsemmâ bi-Kitâbi’l-el-Mübtede’ ve’l-meb’as ve’l-meğâzi*, Nşr. Muhammed Hamidullah, Rabat.
- (2004), *Sîretü’n-Nebeviyye*, Nşr. Ahmed Ferid, Beyrut.
- İBN ŞİHÂB ez-ZÜHRÎ (1981), *el-Meğâzi en-Nebeviyye*, Nşr. Süheyl Zekkâr, Dımaşk.
- KOÇ, Mehmet Akif (2005), *Tefsirde Bir Kaynak İncelemesi, es-Sa’lebî Tefsirinde Mukâtil b. Süleyman Rivayetleri*, Ankara.

- MUSA B. UKBE, Ebû Muhammed Musa b. Ukbe b. Ebî Ayyâş el-Kureşî el-Esedî el-Mitrakî el-Medenî (1994), *Kitâbü'l-Meğâzî*, Nşr. Muhammed Bakşîş, Rabat.
- MUKÂTİL b. SÜLEYMAN (1979), *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, Nşr. Abdullah Mahmûd Şehhâte, I-V, Kahire.
- (2003), *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, Nşr. Ahmed Ferîd, Beyrut.
- (2006), *Tefsîr-i Kebîr*, Nşr. Abdullah Mahmûd Şehhâte, I-V, trc. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul.
- (1985), *el- Vucûh ve'n-Nezâ'ir*, Nşr. Ali ÖZEK, İstanbul.
- MUSTAFA el-AZAMÎ (1993), *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, trc. Hulûsi Yavuz, İstanbul.
- SA'LEBÎ (2004), *Keşf ve'l-Beyân fi Tefsîrî'l-Kur'an*, tah. Kesravî Hasen, Beyrut.
- TERZİ, Mustafa Zeki (1985), "İslâm'da Tarih Yazıcılığının Doğuşunda İbn Şihâb ez-Zührî'nin Yeri ve Önemi", *Diyanet Dergisi*, Cilt XXI, Sayı 2, Ankara.
- TÜRKER, Ömer (1999), *Mukâtil b. Süleyman'ın Kur'an'ı Te'vil Yöntemi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- TÜRKER, Ömer, "Mukâtil b. Süleyman", *DİA*, cilt XXXI, s. 135.
- YAZIR, Elmalı Muhammed Hamdi (1995), *Hak Dini Kur'an Dili*, Ankara.

EKLER

Ek 1: Mukâtil b. Süleyman'ın Tefsîr-u Kebîr adlı eserindeki meğâziye dair verdiği bilgilerle çağdaşı olan ve meğâzi sahasında eserleri bulunan Urve b. Zübeyr, İbn Şihâb ez-Zührî, Musa b. Ukbe ve İbn İshâk'ın eserlerinde yer alan bilgilerin tablo halinde karşılaştırılması

	MUKÂTİL	URVE B. ZÜBEYR	İBN ŞİHAB EZ-ZÜHRİ	MUSA B. UKBE	İBN İŞHÂK
BEDİR SAVAŞI	1. Ebû Süfyan 2. Amr b. Âs 3. Amr b. Hişam 4. Mahreme b. Nevfel	1. Ebû Süfyan 2. Amr b. Âs, 3. - 4. Mahreme b. Nevfel	- - - -	1. Ebû Süfyan 2. Amr b. Âs, 3. - 4. Mahreme b. Nevfel	1. Ebû Süfyan 2. Amr b. Âs, 3. - 4. Mahreme b. Nevfel
	1. Adiy b. Ebi'z-Zağfâ 2. -	1. Adiy b. Ebi'z-Zağfâ 2. Besbes (İbn Amr)	- -	1. Adiy b. Ebi'z-Zağfâ 2. Besbes (İbn Amr)	1. Adiy b. Ebi'z-Zağfâ 2. Besbes (İbn Amr)
	1. Sa'd b. Ubade 2. Mikdâd b. Esved el-Kindî	1. Sa'd b. Muaz 2. Mikdâd b. Amr	1. Sa'd b. Muaz 2. Mikdâd b. Amr	1. Sa'd b. Muaz 2. Mikdâd b. Amr	1. Sa'd b. Muaz 2. Mikdâd b. Amr
	On yedi Ramazan, Cuma gecesi	-	On altı veya on yedi Ramazan Cuma gecesi	Medine'ye gelişinin on sekizinci ayı	On yedi Ramazan, Cuma sabah
	Üç yüz on üç	Üç yüz on altı veya üç yüz on üç	Üç yüz on küsur	Üç yüz on altı veya üç yüz on üç	Üç yüz on dört
	Her dört kişiye bir deve İki at Altı zirh	Bir grub tek bir deveye nöbetleşe binmiştir. İki at	- - -	Bir grub tek bir deveye nöbetleşe binmiştir. İki at -	Yetmiş deve - -

	MUKÂTİL	URVE B. ZÜBEYR	İBN ŞİHAB EZ-ZÜHRÎ	MUSA B. UKBE	İBN İSHÂK
BEDİR SAVAŞI	Müslüman Atlıların İsimleri	1. Ebû Mersed el-Ganevî 2. Mikdâd b. Esved el-Kindî	- -	1. Ebû Mersed el-Ganevî 2. Mikdâd b. Amr	- -
	Yardıma İçin Gelen Müslüman Cinler ve Sayıları	Yetmiş cin	-	-	-
	Müşriklerin Sayısı	Yedi yüzü zırhlı olmak üzere bin kişi	Dokuz yüz ile bin kişi arasında	Dokuz yüz elli kişi	Dokuz yüz ile bin kişi arasında
	Bedir Kuyularına İlk Önce Ulaşan Taraf	Mekkeliler, Resûlullah'dan önce Bedir suyuna vardılar.	-	Müslümanlar Bedir kuyularına Mekkeliler'den önce vardılar.	Müslümanlar Bedir kuyularına Mekkeliler'den önce vardılar.
	Resûlullah'ın Müşriklere Taş Atması ve Dua Etmesi	Hz. Ali kum ve çakılları düşmanların yüzüne atmış Resûlullah da dua etmiştir.	- -	Taşları atan Resûlullah'ın bizzat kendisidir. -	Taşları atan Resûlullah'ın bizzat kendisidir ve dua etmiştir.
	Yardıma Gelen Meleklerin Sayısı	Bin melek	-	Bin melek	Bin melek

	MUKÂTİL	URVE B. ZÜBEYR	İBN ŞİHAB EZ-ZÜHRÎ	MUSA B. UKBE	İBN İSHÂK
BEDİR SAVAŞI	Cebrail ve Mikail'in Savaşta Yer Alması	Cebrail, Ebû Bekir'in bulunduğu ordunun sağ tarafında Mikail de Ömer'in yer aldığı ordunun sol tarafında beş yüzer meleklerle yerini aldı.	-	-	-
	Bedir'de Şehit Olanların Sayısı	On dört kişi şehit oldu. Bunların sekizi Ensâr'dan, altısı Muhacirler'dendir.	-	On dört kişi şehit oldu. Bunların sekizi Ensâr'dan, altısı Muhacirler'dendir.	On dört kişi şehit oldu. Bunların sekizi Ensâr'dan, altısı Muhacirler'dendir.
	Muhacir'den Şehit Olanların İsimleri	1. Ubeyde b. Hâris b. Abdulmuttalib 2. Umeyr b. Nadla 3. Âkil b. Bukeyr 4. Mihca' b. Abdullâh 5. Safvân b. Beydâ 6. Umeyr b. Ebû Vakkas b. Vehb b. Abdi Menaf el-Kureşî	-	1. Ubeyde b. Hâris b. Abdulmuttalib 2. Zü'ş-Şimaleyn b. Abdüamr b. Nadle 3. Âkil b. Bukeyr 4. Mihca' b. Abdullâh 5. Safvân b. Beydâ 6. Umeyr b. Ebû Vakkas	1. Ubeyde b. Hâris b. Abdulmuttalib 2. Umeyr b. Nadla 3. Âkil b. Bukeyr 4. Mihca' b. Abdullâh 5. Safvân b. Beydâ 6. Umeyr b. Ebû Vakkas b. Vehb b. Abdi Menaf el-Kureşî
	Müşriklerden Öldürülenlerin ve Esir Alınanların Sayısı	Yetmiş kişi öldürdü. Yetmiş kişi de esir alındı.	Yetmişten fazla kişi öldürüldü. Yetmişten fazla kişi de esir edildi.	Kırk dokuz kişi öldürüldü. Otuz dokuz kişi esir edildi.	Elli kişi öldürüldü. Kırk üç kişi esir alındı.

	MUKÂTİL	URVE B. ZÜBEYR	İBN ŞİHAB EZ-ZÜHRÎ	MUSA B. UKBE	İBN İŞHÂK
BEDİR SAVAŞI	Hicret Müşriklerle Bedir'e Bedir'de Müslümanlar Etmeyip Birlikte Katılan ve Öldürülen Müslümanlar	Konuyla ilgili rivayet var, fakat isimler yok.	-	Konuyla ilgili rivayet var, fakat isimler yok.	1. Hâris b. Zem'a b. el-Esved 2. Kays b. Velfid b. Muğîre, 3. Ebû Kays b. Fakih b. Muğîre 4. As b. Münebbih b. Haccac 5. - 6. Ali b. Ümeyye b. Halef el-Cumahî
	Esirler İçin Belirlenen Fidyeye Miktarı	-	Dört bin dirhem	Kırk ukiyye Bazılarından daha fazla alındı.	-
	Abbas b. Abdulmuttalib'den Alınan Fidyeye Miktarı	-	-	-	Yirmi ukiyye kendisi için ödemiştir.
	Ganimetleri Toplamakla Görevli Kişiler ve Ganimetlerin Taksim Edildiği Yer	Abbas seksen ukiyye kendisi, seksen ukiyye de kardeşinin oğulları için yüz altmış ukiyye fidyeye ödemiştir.	-	-	1. Abdullah b. Ka'b b. Amr b. Gann b. Mâzin b. Neccar - - Safra boğazından çıkınca boğaz ile Nâziye arasındaki tepede dağıtmıştır.

	MUKÂTİL	URVE B. ZÜBEYR	İBN ŞİHAB EZ-ZÜHRİ	MUSA B. UKBE	İBN İŞHÂK
BEDİR SAVAŞI	Ganimetlerin Taksim Ediliş Şekli	-	-	-	Resûlullah, ganimetleri eşit bir şekilde taksim etmiştir.
	Resûlullah, ganimetleri beş hisseye ayrılarak paylaştırmıştır.	-	-	1. Sa'd b. Hayseme b. Hâris b. Nahhad b. Ka'b b. Eslem b. Mâlik b. Evs 2. Mübeşşir b. Abdül Münzir, 3. Yezid b. Hâris, 4. Ömer b. Humam 5. Rafî' b. Mu'alla, 6. Hârise b. Surâka, 7. Muavviz b. Afra 8. Avf b. Afra	1. Sa'd b. Hayseme b. Hâris b. Nahhad b. Ka'b b. Eslem b. Mâlik b. Evs 2. Mübeşşir b. Abdül Münzir, 3. Yezid b. Hâris, 4. Ömer b. Humam 5. Rafî' b. Mu'alla, 6. Hârise b. Surâka, 7. Resûlullah'ın mevlası Enese. 8. Sübeyk b. Hâtib b. Kays b. Heyşe
	Bedir'de Ensar'dan Şehit Olanlar	-	-	-	1. Sa'd b. Hayseme b. Hâris b. Nahhad b. Ka'b b. Eslem b. Mâlik b. Evs 2. Mübeşşir b. Abdül Münzir, 3. Yezid b. Hâris, 4. Ömer b. Humam 5. Rafî' b. Mu'alla, 6. Hârise b. Surâka, 7. Muavviz b. Afra 8. Avf b. Afra
	Kureyş Kervanının Mekke'ye Yardım İçin Grönderdiği Kişi	Damdâm b. Amr el-Gıfârî	-	Damdâm b. Amr el-Gıfârî	Damdâm b. Amr el-Gıfârî

		MUKÂTİL	URVE B. ZÜBEYR	İBN ŞİHAB EZ-ZÜHRİ	MUSA B. UKBE	İBN İSHÂK
UHUD SAVAŞI	Savaşın Tarihi	Bedir Savaşı'ndan bir yıl sonra, 10 Şevval Cumartesi	-	Benü Nadir vakasından altı ay sonra, Şevval ayında	Bedir Savaşı'ndan bir yıl sonra, Şevval ayı	Hicri üçüncü yıl, Şevval ayının ortası
	Münafıklardan Geri Dönenler ve Sayıları	Abdullah b. Ubey b. Melek ve beraberindeki üç yüz kişi	Abdullah b. Ubey ve beraberindeki üç yüz kişi	Abdullah b. Ubey Ordunun üçte birisi veya buna yakını	Abdullah b. Ubey ve beraberindeki üç yüz kişi	Abdullah b. Ubey ve beraberindeki üç yüz kişi
	Münafıklardan Geri Dönenlere Tepki Gösteren Kişi	Abdullah bin Rebab ve arkadaşları	-	-	-	Abdullah b. Amr b. Haram
	Uhud Günü "Eğer Muhammed öldürüldü ise, Muhammed'in Rabbi asla ölmez..." Sözlerini Söyleyen Kişi	Enes b. Mâlik'in amcası Bişr b. Nadr el-Ensârî	-	-	Enes b. Mâlik'in amcası Enes b. en-Nadr el-Ensârî	Enes b. Mâlik'in amcası Enes b. en-Nadr el-Ensârî
	Uhud Savaşı'nda Bozguna Uğrayan İki Kabile	1. Ensar'dan Benü Hârise b. Hâris 2. Benü Seleme b. Cuşem	- -	- -	- -	1. Evs'ten Benü Hârise b. Nebit 2. Benü Seleme b. Cuşem b. Hazrec

		MUKÂTİL	URVE B. ZÜBEYR	İBN ŞİHAB EZ-ZÜHRİ	MUSA B. UKBE	İBN İŞHÂK
UHUD SAVAŞI	Uhud Mağlubiyeti Sonrası Kaçanlar	1. Osman b. Affan, 2. Rafî' b. Mu'alla, 3. Harice b. Zeyd, 4. Huzeyfe b. 'Ubeyd b. Rabi'a 5. Osman b. Ukbe	-	-	1. Osman b. Affan, 2. Sa'd b. Osman, 3. Ukbe b. Osman 4. Harice b. Amir el-Ensârî	1. Osman b. Affan 2. Sa'd b. Osman 3. Ukbe b. Osman
	Şehit Olanların Sayısı	Yetmiş kişi	-	Yetmiş kişi	Kırk dokuz	Altmış beş
	Müşrikleri Takip Edenlerin Sayısı	Yetmiş kişi	Uhud'a katılanların hepsi	Uhud'a katılanların hepsi	Uhud'a katılanların hepsi	Uhud'a katılanların hepsi
	Takip Sonrası Ulaşılan Yer	Safra-u Bedir es-Suğra	Hamrâu'l-Esed	Hamrâu'l-Esed	Hamrâu'l-Esed	Hamrâu'l-Esed
	Ebü Süfyan'ın Haber Gönderdiği Kişi	Eşca'ogulları'ndan Nu'aym b. Mesud	-	-	-	Abdulkays kabilesine ait bir kabile
	Nu'aym İle Resûlullah'ın Karşılaştığı Yer	Safra-u Bedir es-Suğra	-	-	-	Hamrâu'l-Esed

		MUKÁTİL	URVE B. ZÜBEYR	İBN ŞİHAB EZ-ZÜHRİ	MUSA B. UKBE	İBN İSHÂK
UHUD SAVAŞI	Ka'b b. Eşref'in Mekke'ye Gittiği Tarih	Uhud Savaşı'ndan sonra gitmiştir.	Bedir Savaşı'ndan sonra öldürülmüştür.	-	Bedir Savaşı'ndan sonra öldürülmüştür.	Bedir Savaşı'ndan sonra gitmiş ve Uhud'dan önce öldürülmüştür.
	Ka'b b. Eşref'in Mekke'de yanında kaldığı kimse	Ebü Süfyan'a misafir oldu.	-	-	-	Muttalib b. Ebi Vedâe b. Dubeyre es-Sehmi'ye misafir oldu.

	MUKÁTİL	URVE B. ZÜBEYR	İBN ŞİHAB EZ-ZÜHRİ	MUSA B. UKBE	İBN İŞHÂK
HENDEK SAVAŞI	Savaş Katılan Müttefikler	-	-	Mekkeliler Gatafanlılar Benû Esed Benû Süleym	Mekkeliler Gatafanlılar Yahudiler Eşce' Benû Mürrre
	Müttefiklerin Komutanları	-	-	Mekkeliler- Ebû Süfyan Benû Esed- Tuleyha Benû Süleym- Ebû'l-Eğvar Gatafanlılar- Uzeyne b. Hisn b. Huzeyfe b. Bedr	Mekkeliler- Ebû Süfyan Gatafanlılar- Uzeyne b. Hisn b. Huzeyfe b. Bedr
	Al-i İmran 3/21. Âyetin İniş Zamanı	-	-	Uhud Savaşı hakkında inmiştir	Uhud Savaşı hakkında inmiştir
	Müttefiklerin Medine'ye Geliş Yönleri	-	-	-	Benû Kureyza üst taraftan; Kureyş ve Gatafanlılar alt taraftan saldırdılar

		MUKÁTİL	URVE B. ZÜBEYR	İBN ŞİHAB EZ-ZÜHRİ	MUSA B. UKBE	İBN İSHÁK
HENDEK SAVAŞI	Ahzab, 33/13. Âyetinde Geçen İfadelerin Sahipleri	Salimoğulları'ndan münafıklar	-	-	-	Resûlullah'ın arkadaşlarından birisi
	Savaş Esnasında Resûlullah'dan İzin İsteyenler	1. Ensar'dan Benü Hârise b. Hâris 2. Benü Seleme b. Cüşem,	-	-	Resûlullah'ın ashabından birisi	Benü Hârise b. Hârise'den bazı kişiler adına Evs b. Kayzî
	Mekkeliler'den Geri Dönmelerini İsteyen Kişi	Tuleyha b. Huveylid el-Esedî	-	-	-	Ebü Süfyan

		MUKÁTİL	URVE B. ZÜBEYR	İBN ŞİHAB EZ-ZÜHRİ	MUSA B. UKBE	İBN İŞHÂK
BENÜ KUREYZA	Kuşatmanın Süresi	Yirmi bir gün	On küsur gece	On küsur gece	On küsur gece	Yirmi beş gece
	Ebü Lübâbe'nin Benü Kureyza'ya Hayırhah Davranmasının Nedeni	Ebü Lübâbe'nin onlara hayırhah davranmasının nedeni malı ve ellerinde olan oğluydu.	Benü Kureyza'nın kadın ve çocuklarının ağlamaları ve ondan yardım istemeleridir.	Benü Kureyza'nın kadın ve çocuklarının ağlamaları ve ondan yardım istemeleridir.	Benü Kureyza'nın kadın ve çocuklarının ağlamaları ve ondan yardım istemeleridir.	Benü Kureyza'nın kadın ve çocuklarının ağlamaları ve ondan yardım istemeleridir.
	Benü Kureyza'dan Öldürülenlerin Sayısı	Dört yüz elli kişi öldürüldü.	-	-	Altı yüz kişi öldürüldü	Altı yüz veya yedi yüz kişi öldürüldü. Diğer rivayette sekiz yüz ile dokuz yüz arasında kişi öldürüldü.
	Esir Alınanların Sayısı	Yedi yüz elli kişi esir alındı.	-	-	-	-
	Ganimetlerin Taksim Şekli	Resûlullah "Allah bu ganimetleri sadece bana verdi." diyerek ganimetleri taksim etmemiş ve kendisi almıştır.	-	-	Resûlullah alınan ganimet mallarını orada bulunanlara taksim etmiştir.	Resûlullah, Benü Kureyza'nın mallarını, kadınlarını ve çocuklarını Müslümanlara taksim etmiştir.

		MUKÁTİL	URVE B. ZÜBEYR	İBN ŞİHAB EZ-ZÜHRİ	MUSA B. UKBE	İBN İSHÁK
BENÜ KUREYZA	Esirlerin Taksimi	Resûlullah yirmi esiri ailesi arasında paylaştırdı. Geri kalanları bedelleri karşılığında at satın almalarını emretti.	-	-	-	Esirlerin bir kısmını Müslümanlar arasında taksim etti. Geri kalanların satılmasını ve karşılığı olarak müslümanlara at ve silah satın alınmasını istemiştir.
	Benü Kureyza Esirlerinin Satılmak Üzere Gönderildikleri Yer ve Görevli Kimseler	Sa'd b. Ubade el-Ensâri- Şam Evs b. Kayzî el-Ensâri- Gatafan	-	-	-	Benü Abdur'1-Eşhel'in kardeşi Sa'd b. Zeyd el-Ensari -Necd

		MUKÂTİL	URVE B. ZÜBEYR	İBN ŞİHAB EZ-ZÜHRİ	MUSA B. UKBE	İBN İŞHÂK
HUDEYBİYE SEFERİ	Seferin Tarihi	Hicri 6. yıl, Zilkâde	-	-	Hicri 6. yıl, Zilkâde	Hicri 6. yıl, Zilkâde
	Sefer Esnasında Müslümanların Yanlarında Bulunan Develerin Sayısı	Kırk deve (yüz deve olduğu da söylenir) bulunuyordu.	-	-	Müslümanların beraberlerinde yetmiş deve bulunuyordu.	Müslümanların beraberlerinde yetmiş deve bulunuyordu.
	Resûlullah'ın Sefere Katılmasını İstedığı Kabileler	1. Müzeyne, 2. Cüheyne, 3. Eslem, 4. Grîfâr 5. Eşca'	-	-	-	Hz. Peygamber Hudeybiye'ye giderken etrafındaki Araplardan kendisiyle beraber sefere çıkmalarını istemiştir.
	Sefer Esnasında Bizans'ın Sasani'yi Mağlup Etmesine Dair Rivayet	Hudeybiye'de Müslümanlar Bizans'ın Sasani'yi mağlup ettiklerini öğrenmiş ve bu habere sevinmişlerdir.	-	-	-	-
	Sefere Katılan Müslümanların Sayısı	Bin dört yüz kişi katılmıştır.	Bin dört yüz kişi katılmıştır.	Bin dört yüz kişi katılmıştır.	Bin dört yüz kişi katılmıştır.	Bin dört yüz kişi katılmıştır.

		MUKÂTİL	URVE B. ZÜBEYR	İBN ŞİHAB EZ-ZÜHRİ	MUSA B. UKBE	İBN İŞHÂK
HUDEYBİYE SEFERİ	Kureyş'in Anlaşma İmzalaması İçin Gönderdiği Kimşeler	1. Süheyl b. Amr, 2. Huveytib b. Abdüluzza, 3. Mikrez b. Hafs b. Ahnef	Süheyl b. Amr	Süheyl b. Amr	Süheyl b. Amr	Süheyl b. Amr
	Hudeybiye Sonrası Antlaşma Yapılan Kabileler	1. Müdlic 2. Huzeyme	-	-	-	-
	Fetih Süresi'nin İndiği Yer ve Zaman	Hz. Peygamber Hudeybiye'den döndükten sonra Fetih süresinin ilk âyeti inmiştir.				Fetih süresi Resûlullah Hudeybiye'den dönerken Mekke ile Medine arasında nazil oldu.
	Müslümanların Hudeybiye'de Kaldıkları Süre	İki ay	-	-	-	-

	MUKÂTİL	URVE B. ZÜBEYR	İBN ŞİHAB EZ-ZÜHRİ	MUSA B. UKBE	İBN İŞHÂK
MEKKE'NİN FETHİ	Fethin Sebebi	Mekeliler'in antlaşmayı bozmaları	Mekeliler'in antlaşmayı bozmaları	Mekeliler'in antlaşmayı bozmaları	Mekeliler'in antlaşmayı bozmaları
	Resûlullah'dan Şiir Okuyarak Yardım İsteyen Kişi	-	-	-	Huzâ'a kabilesinden Amr b. Salim el-Huzai
	Hâtüb b. Ebû Beltaa'nın Yazdığı Mektubu Götüren Kişi	-	-	-	Benû Abdumuttalib'den birisinin azadlı cariyesi Sâre
	Hâtüb b. Ebû Beltaan'ın Kadına Verdiği Ücret	-	-	-	Büyük bir vaad
	Kadını Yakalayan Kişiler ve Yakaladıkları Yer	-	-	-	Ali b. Ebû Talib ile Zübeyr b. Avam, Benû Ebi Ahmed'in Halikası

		MUKÂTİL	URVE B. ZÜBEYR	İBN ŞİHAB EZ-ZÜHRİ	MUSA B. UKBE	İBN İSHÂK
MEKKE'NİN FETHİ	Fetih Günü Öldürülenler	1. Abdullah b. Enes b. Hatal 2. Cezimeoğulları'ndan yetmiş kişi 3. Esid b. Kelede (Ebü'l-Eşed)	1. - 2. - 3. -	1. Abdullah b. Enes b. Hatal 2. - 3. -	1. Abdullah b. Enes b. Hatal 2. - 3. -	1. Abdullah b. Enes b. Hatal 2. - 3. -
	Abdullah b. Enes b. Hatal'ın Öldürülme Nedeni	Ensârlı birisini öldürerek irtidat etmesi	-	-	-	Ensârlı birisini öldürerek irtidat etmesi, cariyelerinin Resûlullah'ı hicveden şarkılar söylemesi

	MUKÁTİL	URVE B. ZÜBEYR	İBN ŞİHAB EZ-ZÜHRİ	MUSA B. UKBE	İBN İSHÁK
HUNEYN SAVAŞI	Katılanlar	Hevâzin Sakîf	Hevâzin -	Hevâzin Sakîf	Hevâzin Sakîf
	Katılan Kabile Komutanları	Hevâzin: Mâlik b. Avf en-Nadrî Sakîf : Kinâne b. Abdi Yâleyl b. Amr b. Umeyre es-Sakafî	-	-	-
	Müşrik Ordusunun Komutanı	-	Mâlik b. Avf	Mâlik b. Avf	Mâlik b. Avf
	Müşrik Ordusunun Sayısı	Dört bin	-	-	-
	İslâm Ordusunun Sayısı	Onbir bin beşyüz	-	-	On iki bin
	Öldürülenler	Ümmü Eymen'in oğlu Eymen	-	-	Benü Hâşim'den Eymen b. Ubeyd

		MUKÂTİL	URVE B. ZÜBEYR	İBN ŞİHAB EZ-ZÜHRİ	MUSA B. UKBE	İBN İŞHÂK
TEBÛK SEFERİ	Sefer Öncesi Resûlullah'dan Binek İsteyenlerin Sayısı	Altısı Ensar'dan toplam yedi kişi	-	-	Altı fakir kişi	Ensar ve Beni Amr b. Avf'dan yedi kişi
	Sefer Öncesi Resûlullah'dan Binek İsteyenlerin İsimleri	1. Benû Amr b. Avf'dan Sâlim b. Umeyr 2. Benû Neccâr'dan Abdurrahman b. Ka'b Abdullah b. Ma'kil el-Müzenî 3. Alkame b. Yezid, 4. Benû Vâfîd'den el-Hâris, 5. Benû Seleme'den Amr b. Hizam, 6. Benû Amr b. Yezid b. Avf'dan Amr b. Abse,	-	-	1. Benû Amr b. Avf'dan Sâlim b. Umeyr 2. Benû Mâzin b. Neccar'dan Ebû Leyla b. Abdurrahman b. Kâb 3. Müzeyne'den Abdullah b. Amr 4. Benû Hârîse'den Ulbe b. Zeyd 5. Benû Seleme'den Amr b. Aneme 6. Benû Amr b. Avf'dan Heremi b. Abdullah	1. Benû Amr b. Avf'dan Sâlim b. Umeyr 2. Benû Mâzin b. Neccar'dan Ebû Leyla b. Abdurrahman b. Kâb 3. Müzeyne'den Abdullah b. Amr 4. Benû Hârîse'den Ulbe b. Zeyd 5. Amr b. Humâm b. Cemûh 6. Müzeyne'den Abdullah b. Muğaffel 7. İrbaz b. Sâriye el-Fezârî
	Sefere Katılmamak İçin Mazeret Belirtenlerin Sayısı	Bedevîlerden, aralarında Ebû'l-Havvâs el-Arabî'nin de bulunduğu elli kişi	-	-	-	Benû Gıfar'dan bazı kişiler

		MUKÂTİL	URVE B. ZÜBEYR	İBN ŞİHAB EZ-ZÜHRİ	MUSA B. UKBE	İBN İSHÂK
TEBÜK SEFERİ	Tebük 'de Kalınan Süre	İki ay	-	-	On küsur gece kalmıştır	On küsur gece kalmıştır
	Resûlullah'a Suikast Yapmak İsteyenlerle İlgili Rivayet	Tebük gazvesinde Münaflıklar yani Akabe ashabi, Akabe'de geceleyin Resûlullah'ı öldürmek istediler.	Tebük'ten Medine'ye dönerken Hz. Peygamber'in arkadaşlarından bazıları onu bir geçitten atmak için gizlice karar almışlardır.	-	-	-
	Sefer Esnasında Hz. Ömer'in İzin Alıp Geri Dönmesi	Ömer b. Hattab, Tebük gazvesi devam ederken Resûlullah'dan ailesinin yanına dönmek ve münaflıkların durumlarını araştırmak için izin istedi.	-	-	-	Resûlullah, Hz. Ali'yi ailelerine bakması için geri bıraktı, münaflıkların tepkisi üzerine sefere çıkan Hz. Ali'yi tekrar geri gönderdi.
	Tebük Seferi Dönüşü Resûlullah'ın Önünde Gülenler ve Alay Edenler	1. Veda' a b. Sâbit, 2. Maş b. Humeyyir 3. Cülâs b. Suveyd, 4. Simâk b. Ömer,	-	-	-	1. Veda' a b. Sabit 2. Maş b. Humeyyir

		MUKÂTİL	URVE B. ZÜBEYR	İBN ŞİHAB EZ-ZÜHRİ	MUSA B. UKBE	İBN İSHÂK
TEBÜK SEFERİ	Sefere Sonrası Kendilerini Mescidin Direklerine Bağlayan Kişiler	1. Ebu Lübâbe, 2. Evs b. Hizam, 3. Vedit' a b. Sa' lebe	-	1. Ebu Lübâbe,	-	-
	Sefere Katılmayıp Haklarında Âyet İnen Üç Kişi	1. Mürâre b. Rabî' a, 2. Hilâl b. Ümeyye 3. Ka' b b. Mâlik	-	1. Mürâre b. Rabî' a, 2. Hilâl b. Ümeyye 3. Ka' b b. Mâlik	1. Mürâre b. Rabî' a, 2. Hilâl b. Ümeyye 3. Ka' b b. Mâlik	1. Mürâre b. Rabî' a, 2. Hilâl b. Ümeyye 3. Ka' b b. Mâlik

EK 2: Mukâtil b. Süleyman'ın *Tefsîr* adlı eserindeki meğâziye dair verdiği bilgilerin bulunduğu sûre ve âyetlerin tablo şeklinde gösterilmesi

SAVAŞIN ADI	İLGİLİ AYETLER	ÂYETLERDE ZİKİRİ GERÇEN KONULAR
BEDİR SAVAŞI	Bakara 2/246. Enfal 8/1, 5, 9, 11,12, 17, 19, 37, 40, 43, 44, 48, 49, 50, 69, 71. Tevbe 9/17. Tâha 20/124. Furkân 25/28. Ankebût 29/2. Rum 30/60. Zuhruf 43/79. Hakka 69/25.	1. Savaşın Sebepleri ve Savaş Öncesinde Yaşanan Gelişmeler 2. Savaşla İlgili Bilgiler 3.Savaş Esnasında Meleklerin Müslümanlara Yardım Etmesi 4. Savaşta Şehit Olanlar 5. Müşriklerden Öldürülenler 6. Ele Geçirilen Esirlerle İlgili Uygulamalar 7. Ele Geçirilen Ganimetlerle İlgili Uygulamalar 8. Savaştan Sonraki Gelişmeler
UHUD SAVAŞI	Bakara 2/161, 214. Al-İmran 3/122, 124. 143, 154, 156, 161. 165, 167, 175.	1. Savaşın Sebepleri 2. Savaşla İlgili Bilgiler 3. Savaşta Şehit Olanlar

UHUD SAVAŞI	Nisa 4/104. Maide 5/51. Enfal 8/40.	4. Savaş Sonrasında Müşriklerin Takip Edilmesi 5. Savaştan Sonra Yahudi ve Münafıkların Faaliyetleri
HENDEK SAVAŞI	Al-i İmran 3/21. Ahzab 33/9, 10, 12, 13, 18, 20, 21, 25, 26.	1. Savaşa Katılan Mekkeli Müttefikler 2. Savaşı İçin Yapılan Hazırlıklar 3. Savaştan Önce Yahudilerin Faaliyetleri 4. Savaşla İlgili Bilgiler
BENİ KUREYZA GAZVESİ	Enfal 8/27, 28. Maide 5/41. Haşr 59/11, 12. Ahzab 33/26, 27.	1. Savaşın Nedeni ve Kuşatma Esnasında Yaşanan Hâdiseler 2. Ebû Lübâbe'nin Hakem Tayin Edilmesi 3. Savaşın Sonucu 4. Alınan Ganimet ve Esirlerle İlgili Uygulamalar
HUDEYBİYE SEFERİ	Bakara 2/190. Rum 30/4. Nur 24/166. Fetih 48/1, 4, 15, 25, 26.	1. Seferin Sebepleri 2. Sefere Çıkış 3. Sefer Esnasında Yaşananlar 4. Hudeybiye'de Cereyan Eden Hadiseler 5. Hudeybiye Antlaşması 6. Antlaşma Maddeleri 7. Seferden Dönüş ve Seferin Sonuçları

<p>MEKKE’NİN FETHİ</p>	<p>Nisa 4/58. Tevbe 9/12, 14, 36. Hac 22/25. Hucurat/13. Mücadele 58/22. Mümtetine 60/12. İnfitar 82/6.</p>	<p>1. Fethin Sebepleri 2. Fetih Öncesi Cereyan Eden Hadiseler Yaşananlar 3. Fetih ve Fetih Esnasında Yaşananlar 4. Fetih Esnasında Öldürülenler</p>
<p>HUNEYN SAVAŞI</p>	<p>Tevbe 9/25. Nur 24/33. Ankebut 28/5.</p>	<p>1. Savaşı Öncesindeki Gelişmeler. 2. Savaşla ilgili Bilgiler</p>
<p>TEBÜK SEFERİ</p>	<p>Tevbe 9/38, 47, 49, 65, 66, 74, 90, 92, 95, 96, 102, 104, 118. Bakara 2/262. Nur 24/62.</p>	<p>1. Sefer Öncesindeki Gelişmeler 2. Sefer Esnasında Yaşananlar 3. Sefer Esnasında Münafıkların Faaliyetleri 4. Seferden Dönüş Esnasında Yaşananlar 5. Seferde Katılmayanlarla İlgili Hususlar</p>

EK 3: Urve b. Zübeyr, İbn Şihab ez-Zühri, Musa b. Ukbe ve İbn İshak'ın eserlerinde yer almayı sadece Mukâtil b. Süleyman'ın *Tefsîr* adlı eserinde yer alan bilgiler.

MUKÂTİL	BEDİR SAVAŞI
Savaşın Sebepleri ve Savaş Öncesinde Yaşanan Gelişmeler	<p>Cebrail, Kureyş kervanı hakkında Resûlullah'a haber vermiştir.</p> <p>Bedir Savaşı öncesi Müslümanlar savaşmak istemedikleri için “Biz savaş için gerekli hazırlığı yapmadık; sadece kervan için yola çıktık.” dediler, Resûlullah, tekrar sorunca aynı cevabı almıştır.</p> <p>Bedir günü Haris b. Hişam ile İblis arasında geçen konuşma, İblis'in Hâris'i iterek yere düşürdüğüne dair bir bilgi ve Mekkeliler'in “Sürâka da bozguna uğradı.” demeleri üzerine Sürâka'nın bunu haber alıp Mekke'ye gitmiş ve Mekkeliler müslüman olunca bu işin şeytanın bir aldatmacası olduğunu anlamışlardır.</p> <p>Kureyş kervanının tehlikede olduğu haberini alan Ebû Cehil ve arkadaşlarının Kâbe'ye giderek dua ettiklerine dair verdiği bilgiler, Mukâtil'in çağdaşı olan meğâzî yazarlarının eserlerinde yer almamaktadır.</p>
Savaşın Seyri	<p>Bedir Savaşı'nda İslam ordusunda altı zırhın olduğuna;</p> <p>Bedir Savaşı'nda İslam ordusunda yetmiş mümin cinin müslümanlara yardım için geldiklerine dair verdiği bilgi;</p> <p>Bedir Savaşı'nda müşriklerden yedi yüz kişinin zırhlı olduğu;</p> <p>Mekkeliler, Resûlullah'dan önce Bedir suyuna vardılar ve suyu arkalarına alarak karargâhlarını kurdular. Müslümanlar ise susuz bir yerde karargâhlarını kurdular. Müslümanlar ile düşmanları arasında kumlu bir vadi vardı. Bedir suyunu Mekkeliler arkalarına aldığı için Müslümanlar bir gün boyunca abdestsiz ve bir kısmı da cünüp kaldıklarına dair savaşın seyrine dair bilgiler Mukâtil'in çağdaşı olan meğâzî yazarlarının eserlerinde yer almamaktadır.</p>
Savaş Esnasında Meleklerin Müslümanlara Yardım Etmesi	<p>Bedir Savaşı'nda Cebrail, ordunun sağ tarafında beş yüz melek ile yerini aldı. Mikail de beş yüz melek ile ordunun sol tarafında yerini aldı.</p> <p>Bedir'de Müslümanlara yardım için gelen melekler ilk saflarda insan sûretinde yer aldılar ve “Müjdeler olsun! Sizler sayıca çoksunuz, onlar ise azdır. Allah size yardım edecektir.” diyorlardı. Bedir günü ablak atlara binen bu melekler erkek şeklinde olup bir erkek gücüne sahiptiler. Cebrail, Müslümanların saflarının önünde yürüyor ve “Müjdeler olsun size, zafer sizin olacaktır.” diyordu. Müslümanlar ise Cebrail'i kendilerinden biri zannediyorlardı. Müşrikler savaşa başlayınca, melekler onların yüzlerine ve arkalarına vurmaya başladılar.</p>

MUKÂTİL	BEDİR SAVAŞI
Ele Geçirilen Esirlerle İlgili Uygulamalar	<p>Resûlullah Müslümanları savaşa teşvik için Bedir Savaşı öncesi “Allah bana zafer veya ganimet va’detti. Bu sebeple kim birisini öldürür yahut esir alırsa müşriklerin askerlerinden -inşaaallah- şunlar şunlar verilecektir. Kim de askerlerden birinin başını getirirse, ona da bir çocuk köle veya cariye verilecektir.” dedi.</p> <p>Bedir Savaşı sonrasında bazı Müslümanlar, esirlere kötü sözler söylemiş; Hz. Ali ile Abbas arasında tartışma yaşanmıştır.</p> <p>Resûlullah, Bedir esirlerine nasıl muamele edilmesi gerektiği hususunda ashabıyla istişare etmişti. Bu istişare esnasında Ömer b. Hattab ve Ebû Bekir görüşlerini belirtmiş, sonrasında Resûlullah, Ebû Bekir’in görüşünü tercih etmişti. Ömer b. Hattab’ın görüşünün uygunluğunu ifade eden âyetin inmesi üzerine Resûlullah ile Ömer b. Hattab arasında bazı konuşmalar olmuştur.</p> <p>Bedir esirlerinden fidye ödeme imkânı olmayanlar, Medinelî on çocuğa okuma yazma öğretmesi şartıyla serbest bırakılmıştır.</p> <p>Abbas b. Abdulmuttalib Bedir Savaşı sonrasında Hz. Peygamber’in kendisi için belirlediği fidye miktarını fazla bulmuş ve Hz. Peygamber’in kendisine verdiği gaybi haber sonrası Müslüman olmuştur</p>
Ele Geçirilen Esirlerle İlgili Uygulamalar	<p>Bedir esirlerinden Abbas b. Abdulmuttalib’den yirmi ukiyye altın alınmış, fakat bu alınan yirmi ukiyye fidye sayılmamıştır. Resûlullah, “Abbas’tan fidyeyi iki kat alırız.” buyurmuş ve Abbas’ı kardeşinin iki oğlunun fidyesini de ödemekle yükümlü tutmuştur. Abbas seksen ukiyye kendisi, seksen ukiyye de kardeşinin oğulları için olmak üzere yüz altmış ukiyye fidye ödemiştir.</p> <p>Resûlullah, Bedir günü Ömer b. Hattab ve Habbab b. Eret’i toplanan ganimetleri teslim almakla görevlendirmiş ve ganimetleri Medine’de beş hisseye ayırarak paylaşmıştır.</p>
Savaştan Sonraki Gelişmeler	<p>Beni Kaynuka Yahudileri, Bedir Savaşı’ndan sonra Resûlullah’ın yanına gelip, Bedir Savaşı’nda Müslümanların müşrikleri öldürdüğü gibi, kendilerinin de Müslümanlarla savaşarak onları öldüreceklerini söyleyerek tehdit ettiler.</p>

MUKÂTİL	UHUD SAVAŞI
Savaşla İlgili Bilgiler	Uhud mağlubiyeti sonrasında bazı Müslümanlar kâfirlerin kendilerine galip geleceklerinden korktukları için onlardan biri Yahudiliği kabul edeceğini; diğer bir kişi de Hristiyan olacağını söylemiş ve konuyla ilgili âyet inmiştir.
Savaş Sonrasında Müşriklerin Takip Edilmesi	<p>Münafıklar, Müslümanların Mekkeliler’i takip etmelerini engellemek için müminlere, “Bedir günü zafer kazanmıştınız, ama bugün Mekkeliler üzerinize geldiler ve sizi yurdunuzda öldürdüler, çiğneyip geçtiler. Mekkeliler’in size karşı cesaretleri daha fazla ve siz çok korkmuşken onları nasıl takip edeceksiniz.” dediler. Bazı müminler de bu sözden etkilenerek, yaralarından şikâyette bulunarak, mazeret göstermek istediler.</p> <p>Uhud Savaşı’ndan sonra Resûlullah ile birlikte Muhacir ve Ensâr’dan toplam yetmiş kişi yola koyuldu. Nihâyet bunlar Safra-u Bedir es-Suğra’ya kadar vardılar.</p>
Savaştan Sonra Yahudi ve Münafıkların Faaliyetleri	<p>Yahudi Ka’b b. Eşref ile Huyey b. Ahtab, Uhud Savaşı’ndan sonra otuz Yahudi ile birlikte Mekke’ye gittiler. Medine’den gelen Yahudiler Kureyşliler’e misafir oldular. Ka’b b. Eşref de Ebû Süfyân’a misafir oldu. Ebû Süfyân da ona güzel bir şekilde ikramda bulundu. Ebû Süfyân b. Harb onlara “Bizim en çok sevdiğimiz biz veya Müslümanlar yok oluncaya kadar Muhammed’le savaşmakta bize yardım edenlerdir.” dedi. Ka’b b. Eşref de Ebû Süfyân’a “Sizden otuz kişi bizden de otuz kişi gelsin, göğüslerimizi Kâbe’ye dayayarak bu Beyt’in Rabbine, bütün gücümüzle Muhammed’e karşı savaşacağımıza dair yemin edelim.” dedi. Ardından Kâbe’ye giderek bu şekilde yemin ettiler.</p> <p>Resûlullah, Uhud günü Müslümanları müşrikleri takip etmeye çağırdığında münafıklar Müslümanlara “ Onların size neler yaptığını gördünüz. Ancak kaçanlar geri dönebildi. Kendi yurdunuzda mağlup oldunuz. Sayıca da azsınız. Allah’a yemin ederiz ki, onları takip ederseniz sizden kimse geri dönemeyecektir.” dediler. Şeytan münafıkların bu sözleriyle müminlerin kalplerini etkilemeye çalıştı. Bunun üzerine “Şu şeytan sizi, sadece kendi velilerine karşı korkutuyor.” âyeti nazil oldu.</p>

MUKÂTİL	HENDEK SAVAŞI
Mekkeliler'in Müttefikleri	Mustalikoğulları- Yezîd b. Hulleys el-Huzâî, Hevazinliler- Malik b. Avf en-Nadrî, komutasında katılmışlardır.
Müslümanların Savaş Hazırlıkları	Müttefiklere karşı savunma savaşı yapmaya karar veren Resûlullah, müslümanlardan babaları adına belirlenen bölümleri kazmalarını istedi.
Savaşın Önce Yahudilerin Faaliyetleri	Yahudiler, Hendek günü münafıklara "Ebû Süfyân ve beraberindekiler şâyet güçleri yeterse sizden hiç kimseyi bırakmayacaklar, bu gerçek ortada iken kendinizi ölüme atmayın; sizler bizim kardeşlerimiz ve komşularımızsınız, sizin için korkuyoruz." diye haber gönderdiler. Münafıklardan Abdullah b. Ubey ile bir arkadaşı müminleri Ebû Süfyân ve arkadaşları ile korkutmaya ve engellemeye başladılar. "Eğer Mekkeliler bu defa galip gelirlere sizden hiç kimseyi bırakmayacaklar. Muhammed'den ne bekliyorsunuz? Muhammed size hayır adına bir şey getirmedi. Muhammed'in yaptığı şeyler burada ölmemize sebep olacak. Gelin -Yahudileri kastederek- kardeşlerimizin ve arkadaşlarımızın yanına gidelim." dediler. Münafıkların bu sözleri müminlerin imanlarını ve teslimiyetlerini artırdı.
Savaşın Seyri	Allah, Hendek Savaşı'nda içlerinde Cebrail'in de bulunduğu bin melek indirdi. Melekler müşriklerin karargâhlarının bulunduğu tarafa doğru tekbir getirdiler. Tuleyha b. Huveylid el-Esedî "Muhammed size zarar vermeye başladı. Kendinizi kurtarmaya bakın." dedi. Bunun üzerine her kavmin lideri "Yola koyulun." diye seslendi.

MUKÂTİL	BENÛ KUREYZA SAVAŞI
Savaşın Nedeni ve Kuşatma Esnasında Yaşanan Hâdiseler	<p>Hendek Savaşı sonrası Cebrail atı üzerinde geldi. Resûlullah “Ey Cibril! Atının yüzündeki bu toz nedir?” diye sorunca Cebrail, bu toz Allah’ın Ebû Süfyân ve arkadaşları üzerine gönderdiği rüzgârın tozudur. Resûlullah da atın yüzündeki ve eğerindeki tozları sildi. Bunun üzerine Cebrail, Resûlullah’a “Kureyzaoğulları üzerine yürü, onların savaşçılarını öldür, kadın ve çocuklarını esir et. Kuşkusuz Allah bu hususta sana izin vermiştir. Onlar senin için bir ikramdır.” dedi. Resûlullah, bunun üzerine Kureyzaoğulları üzerine yürüdü.</p> <p>Ensâr’dan Abdullah b. Nuteyl ve Abdullah b. Ebû Râfi b. Yezid; Huyey b. Ahtab, el-Cedd, Ebû Yâsir ve Mâlik b. Dayf, kuşatma öncesi Kureyza halkına “Muhammed, Nadirîler’i çıkardığı gibi sizi de Medine’den çıkartmak isterse biz de sizinle birlikte savaşırız.” dediler. “Görmedin mi o münafıklık edenleri...” âyeti bunun üzerine nazil oldu.</p>
Ebû Lübâbe’nin Hakem Tayin Edilmesi	Ebû Lübâbe’nin Benî Kureyza’ya karşı hayırhah davranmasının sebebi, malı ve ellerinde olan oğluydu. “Bilin ki mallarınız ve evlatlarınız sadece bir fitnedir.” âyeti de bu olaydan bahsetmektedir.
Savaşın Sonucu	Benû Kureyza’dan yedi yüz elli kişi de esir alındı.
Alınan Ganimet ve Esirlerle İlgili Uygulamalar	<p>Ömer b. Hattab, Resûlullah’a “Bedir savaşından sonra olduğu gibi Kureyza Yahudileri’nden alınan ganimetleri de beşe ayıracak mısın?” diye sordu. Resûlullah da “Allah bu ganimetleri sadece bana verdi.” dedi. Bu cevap üzerine Ömer “Biz Resûlullah’ın hükmüne razı olduk ve itaat ettik.” dedi.</p> <p>Resûlullah, yirmi esiri ailesi arasında paylaştırdı. Geri kalanları ikiye ayırarak yarısını Sa’d b. Ubade el-Ensârî ile Şam’a; yarısını da Evs b. Kayzî el-Ensârî ile Gatafan’a gönderdi.</p>

MUKÂTİL	HUDEYBİYE SEFERİ
Sefere Çıkış ve Sefer Esnasında Yaşananlar	<p>H. Peygamber, Hudeybiye'ye giderken Müzeyne, Cüheyne, Eslem, Gıfâr ve Eşca' kabilelerinden kendilerine katılmalarını istemiş, ancak bu kabileler "Muhammed ve ashabı Mekkelilere karşı sayıca azdır. Muhammed ve ashabı asla geri dönemeyecekler. Bizler nereye gidiyoruz? Kendimizi ölüme atmayalım. Muhammed'in akıbetinin ne olacağını görünceye kadar bekleyelim." diyerek sefere katılmadılar.</p>
Hudeybiye'de Antlaşma Öncesi Yaşananlar	<p>Hudeybiye'de buldukları sırada Müslümanlar, Bizans ordusunun Sasani ordusuna galip geldiğini öğrenerek sevinmişlerdi. "O gün Müminler sevinecektir." âyeti buna işaret etmektedir.</p> <p>Resûlullah Hudeybiye'ye vardığında Mekke müşrikleri Müslümanları geri çevirmek istediler ve iki ay boyunca Beyt'e ulaşmalarına engel oldular.</p> <p>Allah, Resûlullah'a ve müminlere Haram aylarda ve Harem bölgesinde müşrikler savaşa başlamadan onlarla savaşmalarını yasaklamıştı. Fakat Mekke müşrikleri, Müslümanların Mescid-i Haram'a girmelerine engel oldular ve onlarla savaşa giriştiler. Bunun üzerine Müslümanların savaşmalarına izin verilerek, "Sizinle savaşanlarla, Allah yolunda savaşın." âyeti nazil oldu.</p> <p>Müslümanlar, H. Peygamber'e "Biz Mekkelilerin anlaşma şartlarına uymayacaklarından korkuyoruz." demeleri üzerine savaşmak ve geri dönmek üzere biatlaştılar.</p>
Hudeybiye Antlaşması	<p>Kureyşliler, Müslümanlar Hudeybiye'de konaklayınca, aralarından Huveytib b. Abdüluzza ve Mikrez b. Hafs b. Ahnef'i, H. Peygamber'e anlaşma teklifinde bulunmak üzere gönderdiler.</p>
Seferden Dönüş ve Seferin Sonuçları	<p>H. Peygamber, Mekkeliler'le yaptığı anlaşmanın akabinde Kinâne kabilesinin kollarından olan Müdlic ve Huzeyme oğulları adına Maş b. Huveylid b. Umâre b. Maş ile iki yıllık bir anlaşma yaptı.</p> <p>Resûlullah, Hudeybiye'ye katılmayanlara Hayber seferine katılmalarını yasakladı.</p> <p>Ertesi sene Zilkade ayında Resûlullah ve ashabı umre yapmak için ihrama girdiler. Müşriklerin taahhütlerine bağlı kalmayacaklarından ve Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle savaşacaklarından endişe ederek Mekke'ye doğru yola çıktılar.</p>

MUKÂTİL	MEKKE’NİN FETHİ
Fetih Öncesi Cereyan Eden Hadiseler	Cebrail, Hâtıb’ın yaptığı şeyi Resûlullah’a haber verdi. Bunun üzerine Resûlullah, Ali b. Ebû Talib ile Zübeyr b. Avvâm’ı mektubu kadından geri almaları için gönderdi. Resûlullah, onlara kadının mektubu geri vermesi durumunda serbest bırakmalarını; vermezse öldürmelerini emretti.
Fetih ve Fetih Esnasında Yaşananlar	Resûlullah Mekke’nin fethi günü Safa tepesinde oturdu. (Oturduğu yerin alt tarafında Ömer b. Hattab da vardı.) Önce erkeklerden sonra da kadınlardan biat aldı. Mekke fethedildikten sonra Kâbe’nin anahtarları kendisinden alınmış olan Osman b. Talha, Resûlullah’a gelerek “Eğer Allah’a ve ahiret gününe iman ediyorsan anahtarları bana geri ver.” dedi. Resûlullah da anahtarları ona verdi, sonra tekrar aldı. Bu iş üç defa tekrarlandı. Sonra Resûlullah Kâbe’yi tavaf etti ve “Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor.” âyetinin inmesi üzerine anahtarları Allah’ın emaneti olarak Osman b. Talha’ya geri verdi.
Fetih Esnasında Öldürülenler	Resûlullah, fetih günü Teym b. Mürreoğulları’ndan Kureyşli Abdullah b. Enes b. Hatal’ın öldürülmesini emretti. Ebû Berze el-Eslemî ile Amr b. Hureys’in kardeşi Sa’d b. Hureys de onu öldürdü. Resûlullah’ın Teym b. Mürreoğulları’ndan Kureyşli Abdullah b. Enes b. Hatal’ı öldürtmesinin nedeni şuydu: Hz. Peygamber onu Ensâr ve Muhacir’den iki kişiyle birlikte bir yere göndermişti. Kendi aralarında nesepleriyle övünmeye başlayınca öfkelenen İbn Hatal, Ensârlı olanı öldürdü. Muhacir olan kişi ise Mekke’ye döndü. İbn Hatal da irtidat ederek Mekke’ye kaçtı. Resûlullah, irtidat ederek Mekke’ye kaçtığı için onu öldürttü. Halid b. Velîd de Mekke’nin fethi günü Cezimeoğulları’ndan yetmiş kişiyi öldürdü. Asıl adı Esîd b. Kelede olan Ebü’l-Eşed, Mekke’nin fethi günü öldürülmüştür. “Ey insan ihsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir?” âyeti bu şahıs hakkında inmiştir.

MUKÂTİL	HUNEYN SAVAŞI
Savaş Öncesindeki Gelişmeler	Hevâzin: Mâlik b. Avf en-Nadrî, Sakîf : Kinâne b. Abdi Yâleyl b. Amr b. Umeyre es-Sakafî komutasında savaşa katılmışlardır. Bu iki kabileden oluşan müşrik ordusu dört bin kişi idi.
Savaşla ilgili Bilgiler	Huneyn Savaşı'nın ilerleyen safhalarında şiddetli çarpışmaların ardından bozguna uğrayan müşrikler, kadınlarını ve çocuklarını bırakarak kaçtılar. Kaçmakta olan müşriklerden biri, kadınları kastederek "Çıkaracakları rezaletleri hatırlayın." diye bağırması üzerine geri döndüler ve Müslümanları bozguna uğrattılar.Huneyn Savaşı'nda Müslümanlar'dan Ümmü Eymen'in oğlu Eymen ve Subeyh el-Kıbtî, şehid olmuştur.

MUKÂTİL	TEBÜK SEFERİ
Sefer Esnasında Yaşananlar	İki ay süren Tebük gazvesinde Müslümanlar büyük sıkıntılar yaşadı. Açlık sıkıntısı baş gösterince, bir hurma tanesini, iki, hatta üç kişi paylaştı. Üzerinde yük bulunan bir deveye ikişer üçer kişi bindiler.
Sefer Esnasında Münafıkların Faaliyetleri	<p>Tebük gazvesinde Münafıklar yani Akabe ashabı, Akabe’de geceleyin Resûlullah’ı öldürmek istediler. Öldürmek isteyenler; Münafıkların reisi Abdullah b. Ubey, Abdullah b. Sa’d b. Ebî Serh, Tu’me b. Übeyrik, Culâs b. Suveyd, Mücemmi’ b. Hârise, Ebû Âmir b. Nu’mân, Ebû’l Havvas, Mürare b. Rabi’a, Âmir b. Tufeyl, Abdullah b. Uteybe, Müleyh et-Temîmî, Hısn b. Numeyr ve ismi bilinmeyen bir kişinin de olduğu toplam on iki kişi idi. Akabe’de geceleyin Resûlullah’ı öldürmek isteyenlerden Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir, Hilâl b. Ümeyye ve şair Ka’b b. Mâlik tövbe ettiler. Bunlarla birlikte Resûlullah’ı öldürmek isteyenlerin sayısı on beş kişidir.</p> <p>Ömer b. Hattab, Tebük gazvesi devam ederken Resûlullah’dan ailesinin yanına dönmek ve münafıkların durumlarını araştırmak için izin istedi. Resûlullah, Hz. Ömer’e “Geri dönebilirsin. Allah’a yemin ederim ki sen münafık değilsin.” diyerek izin verdi. Münafıklar, Hz. Ömer’in geri döndüğünü duyunca, “Muhammed’e ne oluyor ki arkadaşları izin isteyince izin veriyor, biz isteyince vermiyor. Lât’a yemin ederiz ki o adaleti sağlamak için geldiğini iddia ediyor ama adaletli davranmıyor.” dediler.</p>
Sefere Katılmayanlarla İlgili Hususlar	<p>Tebük seferine mazeretsiz olarak katılmayanlar hakkında inen âyetleri öğrenen Ensâr’dan üç kişi; asıl adı Mervân b. Abdülmünzir olan Ebû Lübâbe, Evs b. Hizam, Vedi’a b. Sa’lebe, Resûlullah’ın Medine’ye döndüğü haberini alınca kendilerini mescidin direklerine bağladılar. Resûlullah, âdeti üzere hem gazveye gitmeden önce, hem de gazveden döndükten sonra ailesinin yanına gitmeden önce mescitte iki rekât namaz kılardı.</p> <p>Tebük gazvesinden sonra Abdullah b. Ubey, Resûlullah’a gelerek Resûlullah’dan kendisi ve arkadaşlarından hoşnut olmasını istemiş ve Allah’a yemin ederek “Kesinlikle senden geri kalmayacağız, düşmanlarına karşı seninle beraber olacağız.” demiştir.</p>

EK 4: Mukâtil ve çağdaşı megâzî yazarlarının hocalarının listesi

MUKÂTİL	URVE B. ZÜBEYR	İBN ŞİHÂB EZ-ZÜHRÎ	MUSA B. UKBE	İBN İSHÂK
<ol style="list-style-type: none"> 1. İbn Şihâb ez-Zührî 2. Atâ b. Ebû Rabâh 3. Dahhâk b. Müzâhim 4. Nâfi Mevlâ b. Ömer 5. Muhammed b. Sîrîn 6. İbn Ebû Müleyke 7. Şehr b. Havşeb 8. İkrime Ebû Abdullah Hâşimî 9. Atiyye el-Küfî 10. Ebû İshâk Şa'bi 11. Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali 12. ez-Zübeyr 13. Mücahit b. Cebr 14. Katâde b. D 'âme 15. Süleyman b. Mihrân el-A 'meş 16. Hammad b. Süleyman 17. İsmail b. Ebû Halid 18. Süfyan es-Sevrî 19. Amr b. Şuayb 20. Saîd el-Makberî 21. Hammad b. Muhammed 22. Zeyd b. Eslem 23. Hişâm b. Hasan 24. Amr b. Şuayb 25. Ömer b. Dinar 26. Leys b. Sâlim 27. Kâsım b. Muhammed 28. Tavus el-Yemânî 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zübeyr b. Avvâm 2. Abdullah b. Zübeyr 3. Abdullah b. Abbas 4. Ebû Hureyre 5. Zeyd b. Sabit 6. Aişe bint Ebû Bekir 7. Abdullah b. Ömer 8. Zeyd b. Sâbit 9. Üsâme b. Zeyd 10. Ebû Eyyüb el-Ensârî 11. Abdullah b. Amr 12. Ümmü Hânî 13. 'Amra 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Urve b. Zübeyr 2. Ebân b. Osman b. Affân 3. Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe 4. Saîd el- Müseyyeb 5. Abdullah b. Sa'libe 	<ol style="list-style-type: none"> 1. İbn Şihâb ez-Zührî 2. Abdullah b. Ömer'in mevlâsı Nâfî 3. Sâlim b. Abdullah b. Ömer 4. Ebü'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân 5. Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec 6. Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf 7. Ümmü Hâlid bint Hâlid b. Saîd b. Âs 8. Ümmü Musa b. Ukbe. 9. Hamza b. Abdullah b. Ömer 10. Abdullah b. Dînâr 11. Ebü'z-Zübeyr Muhammed b. Tedris 12. Münzir b. Cehm 13. Mürekkı'. O, İbn Sayfiy. 14. Ebû Seleme b. Abdurrahman 15. Abdullah b. Ebû Lebîd 16. Muhammed b. Ebû Bekir b. Hazm 17. Eymen b. Nâbil 18. Sa'd b. İbrahim 19. Dahhâk b. Halife 20. Alkame b. Vakkâs el-Leysî 21. Atâ b. Ebû Rebâh 	<ol style="list-style-type: none"> 1. İbn Şihâb ez-Zührî 2. Abdullah b. Ömer'in mevlâsı Nâfî 3. Âsım b. Ömer b. Katâde 4. Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir 5. Yezîd b. Rûmân 6. Muhammed b. İbrâhim et-Teymî 7. Ebân b. Osman b. Affân 8. Muhammed el-Bâkır 9. Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Esved 10. Sâlim b. Abdullah b. Ömer

ÖZGEÇMİŞ

25.09.1977 yılında Konya’da doğdu. 1997 yılında Konya İmam Hatip Lisesi’ni, 2002 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ni bitirdi. 2009 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı’nda, İslâm Tarihi Yüksek Lisans Çalışmalarına başladı.